

Gevoel is explosief materiaal

Ambulante behandeling
van jonge veelplegers

Erik Jongman
Karin Schaafsma



Gevoel is explosief materiaal vertelt wat een ambulante behandeling van jonge veelplegers in de praktijk behelst. Het is geschreven voor professionals die uitvoerend of beleidsmatig, vanuit een straffende rol of een zorgtaak, te maken hebben met jonge veelplegers: de 'verharde' jongens en jonge mannen met een delictgeschiedenis waar we niet licht over moeten denken. Het vraagt een langdurige, intensieve behandeling en begeleiding (meestal in combinatie met straf) om hen te bewegen het criminele pad te verlaten en een andere toekomst op te bouwen. De reikwijdte van dit boek is echter niet beperkt tot alleen de 'zware jongens'. Elementen en inzichten van de beschreven werkwijze zijn in verdunde vorm ook bruikbaar voor lichtere doelgroepen.

Gevoel is explosief materiaal is een boek dat letterlijk tot de lezer spreekt. Het staat vol met citaten om manieren van spreken te illustreren. Opdat de rol van de behandelaar tot leven komt, hij woorden krijgt. Opdat de jongens en jonge mannen over wie het gaat, gestalte krijgen en het behandelproces gemakkelijker voorstelbaar wordt. Het is een boek dat tot nadenken wil stemmen, vergelijkingsmateriaal biedt voor de eigen professionele praktijk, inzicht biedt in de levens van deze jongens en iets van hun 'binnenwereld' onthult. Het wil de lezer in die wereld trekken en zichtbaar maken wat 'behandelen' in wezen is – en daarmee ontrafelen wat voor velen altijd een mysterie was.

Het ministerie van Veiligheid en Justitie gaf opdracht tot het maken van dit boek en geeft het uit. Het boek is gratis te downloaden via www.rijksoverheid.nl en www.dsp-groep.nl

Erik Jongman is GZ-psycholoog/psychotherapeut, werkzaam bij de Bascule (forensische polikliniek) en Spirit (gesloten jeugdzorg de Koppeling). Supervisor bij de VGCT (Vereniging voor gedragstherapie en cognitieve therapie). Specialiteit: multiprobleem gezinnen en jongeren met ernstige gedragsproblemen, waar langdurige behandelingen noodzakelijk zijn. Hoofddocent bij de opleiding tot klinisch psycholoog/kinderen en jeugd (KP K&J) voor het blok adolescentie, hier is hij tevens trainer en docent groepsdynamica, gedragsstoornissen en cognitieve gedragstherapie.

Karin Schaafsma werkt sinds 2002 als senior adviseur bij DSP-groep (Amsterdam) op het terrein van jeugdhulp, jeugd & criminaliteit en kunst & cultuur. Zij was o.a. betrokken bij de ontwikkeling van een business case voor een kleinschalige voorziening vrijheidsbeneming justitiële jeugd (Amsterdam), evalueerde twee jaar lang de intensieve forensische aanpak (Amsterdam) en schreef verschillende boeken (o.a. over gezinsmanagement in multiprobleem gezinnen, de werkwijze van School2Care en de transformatie van de jeugdhulp in gemeenten). Meer informatie via www.dsp-groep.nl



Ministerie van Veiligheid en Justitie

Dit boek is mogelijk gemaakt met subsidie van het ministerie van Veiligheid en Justitie

Voorwoord

Nederland wordt steeds veiliger. De criminaliteit daalt. De aanpak van jonge veelplegers, vaak behorend tot een Top X, heeft daaraan bijgedragen. Die aanpak is effectief omdat op het plegen van delicten niet alleen straf volgt, maar ook de nodige zorg en eventuele bestuurlijke maatregelen. En omdat we achter hun voordeur komen.

Achter veelplegers gaan individuen schuil, elk met hun eigen verhaal. Jonge mensen die om wat voor een reden dan ook verkeerde keuzes maken. Die daarvoor gestraft worden en daarnaast ook vaak een (verplichte) behandeling krijgen. Wie zijn deze jonge veelplegers eigenlijk? Waarom zijn ze zoals ze zijn? Wat kenmerkt hen? Waar komt hun gedrag uit voort, hoe steken ze in elkaar, hoe 'werkt' het bij hen? En hoe kunnen zij het beste behandeld worden, wat vraagt dit van de behandelaar, hoe legt hij contact, hoe 'leest' hij deze jongens en welke begeleiding hebben ze nodig in hun dagelijkse praktijk?

Gevoel is explosief materiaal. Dat is de veelzeggende titel van het boek dat u nu in handen hebt. Dat gevoel explosief materiaal is, weet Erik Jongman als geen ander. Hij is behandelaar, onder andere bij De Bascule in Amsterdam. Hij heeft jarenlange ervaring met de ambulante behandeling van deze jongens. Het ministerie van Veiligheid en Justitie heeft hem gevraagd zijn praktijkverhalen en zijn werkwijze te boek te stellen. Dat heeft hij gedaan samen met Karin Schaafsma, werkzaam bij DSP-groep. Zij is degene die de tekst schreef.

Het boek bevat ook een aantal geschreven portretten: van een voormalige veelpleger, een politieman, een Top X regisseur, een jeugdmaatschappelijk werker en een vrouwelijke behandelaar. Allemaal werken ze met deze doelgroep, ook de voormalige veelpleger die nu zelf op weg is om behandelaar te worden. Het ministerie stelt het boek ter beschikking aan ons veld.

Ik hoop dat dit boek u, uitvoerend professionals, beleidsmakers, bestuurders en studenten, inspireert en dat het bijdraagt aan de aanpak van jeugdcriminaliteit.

Michèle Blom

*Directeur-Generaal Straffen en Beschermen van het ministerie van
Veiligheid en Justitie*

Inhoudsopgave

<u>Voorwoord</u> ►	4
1. <u>Inleiding</u> ►	6
Hoe en waarom dit boek tot stand is gekomen	
2. <u>Op een gegeven moment barst de bom</u> ►	12
Portret van een voormalig veelpleger	
3. <u>Jong en antisociaal</u> ►	26
Over de doelgroep	
4. <u>Leren om die jongens goed te 'lezen'</u> ►	36
Stepping stones in de ontwikkeling van de werkwijze	
5. <u>Maken dat hij het aandurft om te veranderen</u> ►	52
Behandelen in drie fases	
• <u>Wat je wil bereiken (over het doel van de behandeling)</u>	54
• <u>Fase 1 - Een veilige werkrelatie opbouwen</u>	57
• <u>Fase 2 - Aangrijpingspunten voor gedragsverandering vinden</u>	71
• <u>Fase 3 - Bestendigen en een stap naar achteren nemen</u>	87
• <u>Kleine nabeschuiving: persoonlijke bagage</u>	91
6. <u>Goed dat je het niet alleen doet</u> ►	94
Over samenwerken	
• <u>Samenwerken met ouders en sociaal netwerk</u>	96
• <u>Samenwerken met professioneel netwerk</u>	101
7. <u>Uitblinken in volhouden</u> ►	108
Portretten van vier doorgewinterde professionals	
• <u>Lange Ton</u>	110
• <u>Stalker</u>	114
• <u>Iemand raken</u>	119
• Koorddans	124
<u>Nawoord</u> ►	130

Inleiding

Hoe en waarom dit boek tot stand is gekomen

1



De kiem van dit boek *Gevoel is explosief materiaal* werd gelegd in september 2014 tijdens een congres over jonge veelplegers. Aanleiding voor dit congres was een studie naar jonge veelplegers in hun worsteling om te stoppen met criminaliteit die tot routine is geworden (*Stoppen of volharden?*¹).

Erik Jongman hield er ook een lezing. Hij vertelde over hoe hij vanuit de forensische jeugdpsychiatrie werkt met jonge veelplegers. Zijn verhaal vond weerklank omdat hij een inkijk bood in wat het werken met deze jongeren en jongvolwassenen in de praktijk behelst. Hij schetste de situaties waarin hij terechtkomt, typeerde de jongens en jonge mannen waarmee hij te maken heeft, vertelde over de afwegingen die hij maakt, de rol die hij neemt en maakte de congresdeelnemers daarmee een beetje deelgenoot van het behandelproces.

Vanuit het ministerie van Veiligheid en Justitie ontstond belangstelling om meer van dit soort praktijkverhalen naar boven te halen en beschikbaar te maken voor een bredere kring van uitvoerend professionals en beleidsmakers die met jonge en jongvolwassen veelplegers te maken hebben. Dit in de verwachting dat een dergelijke beschrijving kan bijdragen aan een beter begrip van wat ambulante behandeling (in combinatie met straf) kan bewerkstelligen en wat niet – en waarom dat zo is. In de hoop daarmee samenwerking rond deze doelgroep te versterken, elkaars taal en motieven beter te leren begrijpen en – wat het belangrijkste is natuurlijk – met meer begrip en effect deze jonge veelplegers te bewegen het criminele pad te verlaten en een andere toekomst op te bouwen.

Het gedachtegoed dat in deze praktijkverhalen ligt besloten, past goed bij de beweging die in Nederland gaande is naar meer ambulante vormen van straf, behandeling en begeleiding voor deze doelgroep, zoveel mogelijk in de eigen leefomgeving van de jonge veelplegers. Onder andere om school of behandeling, waar het kan, door te laten lopen.

Ambulante behandeling van jonge veelplegers – en ook het wetenschappelijk onderzoek daarnaar – staat nog in de kinderschoenen. Jonge veelplegers zijn in de regel niet behandeltrouw en laten zich moeilijk vatten in de kaders van de normale behandelmethoden. Bovendien verkeren ze als pubers en adolescenten in een turbulente ontwikkelingsfase.

Geschreven over het complexe proces van het ambulant behandelen van deze doelgroep is er ook nog niet zoveel. Er zijn weinig praktijkbeschrijvingen die inzicht geven in hoe het behandelproces verloopt: hoe een behandelaar contact maakt, een werkrelatie opbouwt, precies wordt in het waarnemen van de impact van de opvoeding en persoonlijke geschiedenis van de jonge veelpleger

¹ Weijers, I., Van Drie, D. (2014). *Stoppen of volharden*. SWP, Amsterdam.

op zijn eigen denken, voelen en handelen en de aangrijpingspunten vindt om denkpatronen en gedrag te veranderen – ook op de lange termijn. In dit boek staan juist deze kwesties centraal.

Gevoel is explosief materiaal is geschreven voor professionals die met jonge en jongvolwassen veelplegers werken: behandelaars/therapeuten, ambulant begeleiders, re-integratie consultants, top X regisseurs, groepsbegeleiders in justitiële jeugdinrichtingen, wijkagenten, medewerkers van de reclassering, medewerkers van de Raad voor de Kinderbescherming, het OM en rechters. Het is bovendien bedoeld voor beleidsmakers en bestuurders, zeker ook van gemeenten. Die hebben sinds de transitie van jeugdzorg de taak behandeling en begeleiding ook van deze complexe doelgroep te faciliteren. Verder hopen we van harte dat dit boek van waarde zal zijn voor opleidingen (HBO, WO, opleiding GZ psychologen).

De werkwijze die we in dit boek beschrijven, heeft niet de vorm van een methodiekbeschrijving, hoewel er zeker een methodiek uit te destilleren valt. We hebben bewust gekozen voor een vorm en stijl waarin praktijkbeschrijving en theorie met elkaar verweven zijn. De theoretische basis van deze in de praktijk ontwikkelde werkwijze hebben we vooral zichtbaar gemaakt in het hoofdstuk over de 'stepping stones' van de ontwikkeling van de werkwijze en via referenties aan wetenschappelijke literatuur.

Vóór alles hebben we een boek willen maken dat tot de lezer spreekt. Het staat vol met citaten om letterlijk manieren van spreken te illustreren. Omdat de rol van de behandelaar tot leven komt, hij woorden krijgt, omdat de jongens en jonge mannen over wie het gaat gestalte krijgen en het behandelproces gemakkelijker voorstelbaar wordt. Op die manier hebben we een levend en levendig boek willen maken dat tot nadenken stemt, vergelijkingsmateriaal biedt voor de eigen professionele praktijk, inzicht biedt in de levens van deze jongens en iets van hun 'binnenwereld' onthult. We wilden de lezer naar binnen trekken in die wereld en iets zichtbaar maken van wat 'behandelen' in wezen is – want dit is voor velen vaak toch enigszins een mysterie of 'black box'.

Tenslotte: jonge veelplegers, de 'verharde' jongens en mannen met een delict-geschiedenis waar we niet licht over moeten denken, vragen een langdurige en intensieve behandeling – een werkwijze waarover dit boek gaat. Maar de elementen en inzichten die we hier bieden, zullen in een verdunde vorm zeker ook te gebruiken zijn voor lichtere doelgroepen. Het zou met andere woorden zonde zijn om de reikwijdte van dit boek te beperken tot alleen de 'zware jongens'.

Verantwoording en dankwoord

We hebben dit boek samen gemaakt, Erik Jongman en ik. Erik heeft verteld, heel veel verteld, over zijn praktijk, zijn invloeden, zijn inzichten, 'zijn' jongens. Ik heb geluisterd, vragen gesteld, interviewmateriaal geselecteerd, de inhoud gestructureerd, de vorm gevonden en de hoofdstukken geschreven. Erik heeft daarop weer gereageerd en zo kwam in coproductie dit boek gaandeweg tot stand. Het was een soort van schatgraven, het laten uitkristalliseren van een rijk gevulde praktijk.

Tal van mensen hebben een rol gespeeld bij het tot stand komen van dit boek en willen we hier bedanken voor hun bijdrage:

Monique de Groot, destijds hoofd afdeling jeugdsancties en –preventie bij het ministerie van Veiligheid en Justitie, die het idee opperde om een boek als dit te maken en mede mogelijk gemaakt heeft dat hiertoe de middelen beschikbaar kwamen.

Nelleke Hilhorst (DSP-groep) die mede aanstichter van het boek was en als eerste lezer herhaaldelijk, vanuit haar expertise en op heel stimulerende wijze, feedback gaf op de teksten in wording.

Ido Weijers (Emeritus Rechtsgeleerdheid, Willem Pompe Instituut), Arne Popma (hoogleraar forensische psychiatrie Universiteit Leiden, VUmc) en Theo Doreleijers (Emeritus psychiatrie Universiteit Leiden, directeur Academische Werkplaats Nieuwe Kans Rotterdam) die een deel van het materiaal vanuit hun diepgaande wetenschappelijke kennis hebben becommentarieerd.

Jolle Tjaden (PI research) die met zijn goede oog voor methodologische aspecten en een juiste weergave van de theorie, de tekst heeft gecheckt en hier en daar heeft aangevuld.

Martha Padmos (ministerie van Veiligheid en Justitie) die met vertrouwen het proces vanuit het ministerie begeleidde en zich hard heeft gemaakt voor een mooie vormgeving.

Ook veel dank aan Nino Hensen, Ton Smakman, Yfke Sieswerda, Ardelan Rashid en Simone Dust die zich lieten interviewen en portretteren voor dit boek. En aan Yake – wiens portret uiteindelijk niet in het boek is terecht gekomen.

Tot slot: de werkwijze die we beschrijven staat niet op zichzelf, maar ontwikkelde zich in de loop der tijd in samenspel met talloze anderen. Een aantal mensen die hieraan een bijdrage hebben gehad, wil Erik Jongman hier met name noemen en bedanken:

Margot van Heteren van Harreveld (Horizon), die mij de weg wees om er onvoorwaardelijk te durven zijn voor deze jongeren en mij stimuleerde om creatief te blijven zoeken naar oplossingen.

De Fjord (Parnassia-groep) en Mario Monasso, waar ik de kans kreeg om met ouders te werken en de psychiatrische stoornissen in mijn vingers te krijgen. Harrie van Leeuwen en René Breuk (de Bascule) die mij het vertrouwen gaven om bij de forensische afdeling de Derde Oever in Amsterdam een polikliniek op te zetten voor onder andere forensische veelplegers. Essentieel was en is het geweldige team van de forensische polikliniek geweest waar ik mij de afgelopen 15 jaar verder heb kunnen ontwikkelen in gezinstherapie en de langdurige behandelingen.

Mariëtte Verhoef, Frederique Coelman en Marijke Melissen van Spirit die in het Amsterdamse mijn werk immer mogelijk hebben gemaakt.

De gemeente van Amsterdam die mijn werk heeft gefaciliteerd: Top 600 van OOV (Openbare Orde en Veiligheid), in het bijzonder Flora de Groot en OJZ (Onderwijs jeugd en Zorg), in het bijzonder Patrick Snoek.

Maar vooral wil ik Kerstin, mijn partner, danken. Dit werk is veeleisend, vereist een lange adem en past niet in een normale 'baan' vanwege de enorme flexibiliteit en beschikbaarheid die het vraagt. Kerstin heeft wel eens getwijfeld aan de organisatorische voorwaarden van dit werk, maar nooit aan de noodzaak van deze behandelingen.

Op een gegeven moment barst de bom

Portret van een voormalig veelpleger

2

Nino Hensen is 29 jaar, zakte af van vwo naar vmbo-kader, zocht vrijheid en succes in de criminaliteit, maar werd pas in de jeugdgevangenis een hard core crimineel. Zijn afdeling was 'drugs en geweld'. Na jaren vond hij een weg terug naar de maatschappij, stopte als crimineel, begon een mbo-opleiding, vervolgens een hbo-opleiding en werkte in de gesloten jeugdzorg. Inmiddels is hij vierdejaars toegepaste psychologie. Toen hij onlangs wat aan het neuzen was in de studieboeken van zijn vriendin die aan de universiteit studeert, dacht hij: dat is wat voor mij. Het niveau van denken pakt en past hem.

Veel politiemensen, reclasseerders, officieren en rechters heeft hij aan zich voorbij zien trekken, ook veel behandelaren en andere hulpverleners. "Diagnostiek, therapieën, agressieregulatie – ik heb het allemaal zelf meegemaakt. Ik heb het tot me genomen, het is allemaal blijven hangen. Ik ben het later gaan labelen als een opleiding. Ik heb gewoon privé-les gehad."

Onderweg, ergens aan het begin van dat proces van uit de criminaliteit stappen en een ander leven opbouwen, kwam hij in behandeling bij Erik Jongman – van wie de werkwijze in dit boek beschreven staat. Nino heeft weinig goede woorden voor hoe in justitiële jeugdinrichtingen en gesloten jeugdzorginstellingen met jongeren wordt omgegaan, maar geen kwaad woord over Erik. "Op hem heb ik nul komma nul kritiek."



Het trappetje naar beneden

"Mijn moeder is een echte Amsterdamse", vertelt Nino. "Mijn vader is Surinamer. Hij kwam op zijn elfde naar Nederland. Een moeilijk mannetje, opvliegerig, agressief ook. Temperamentvol. Mijn vader en moeder hielden veel van elkaar, er was veel passie. Mijn vader was een harde werker. Hij had zijn eigen bedrijf, een taxi onderneming. Hij had personeel en geld zat, mooie auto's. Taxi's waren toen een gouden business. Hij haalde een paar duizend euro per dag binnen. En dat ging ook weer heel snel op. Aan gokken, kaarten" Zijn ouders scheidden toen Nino een jaar was. "Ik kreeg een stiefvader. Die sloeg niet alleen mijn moeder, die sloeg vooral mijn broer. Vaak en hard. Ook ik kreeg geregeld tikken. Mijn broer is verstandelijk beperkt, hij heeft een laag IQ. Hij is zeven jaar ouder, maar ik noem hem mijn broertje. Hij kon het niet handelen. Hij ging mij te lijf. Dat ging zo het trappetje naar beneden." Nino vertelt dat zijn stiefvader op een gegeven moment vertrok. Zijn broer raakte aan de drugs, werd schizofreen en kreeg psychoses. Hij was gewelddadig, de agressie liep heel erg op. "Toen mijn stiefvader wegging, was mijn broer de man in huis. En dat was natuurlijk geen goede stuurman. Daar hebben we jarenlang onder geleden. Ik hoopte dat het minder zou worden, maar dat gebeurde niet. Op een gegeven moment was ik het zat. Toen ging ik mezelf verdedigen. Overenthousiaste zelfverdediging was dat. Hij heeft me daarna niet meer aangeraakt. En hij leeft nog. Die twee dingen zijn een feit." Nino heeft ook nog een tien jaar jonger zusje. Haar heeft hij altijd willen behoeden voor het geweld. "Ik weet nog, het is heel raar ... het eerste wat ik dacht toen ik mijn zusje vasthield was: ik wil jou beschermen."

Het vervelendste jongetje van de klas

Amsterdam Zuidoost, de Bijlmer, dat was de plek waar hij opgroeide. Hij heeft vier basisscholen gehad, eindigde met een vwo-advies, vertelt hij. Hij ging ook naar het vwo. "Ik was het vervelendste jongetje van de klas. Ik was lastig. Na schooltijd knokken en zo. Moest naar het Psychologisch Pedagogisch Instituut. Allemaal schoolers daar. Moest terug naar school, had toetsen gemist, kon niet meer presteren op vwo-niveau. Na drie maanden werd het mavo/havo. Het was te makkelijk. Klieren, kloten en toen naar mavo/vmbo. Daar hoefde ik helemaal niets te doen, nog meer klieren en kloten en toen werd het vmbo-kader. Gehaald! Elektrotechniek. Mijn opa was elektromonteur, vandaar. Ik kan alle lampjes verwisselen."

Gevraagd naar hoe mensen hem in die tijd zagen, zegt hij: "Een leuke jongen! Misschien hyper. Druk. Storend. En ik had altijd een weerwoord." Hij beschrijft zijn gang door de scholen als een afzakking, een maatschappelijke teloorgang. Hij was 16 jaar toen hij klaar was, wist niet goed hoe het verder moest met school, ging uiteindelijk maar door met de elektrotechniek op een roc. "Ik voelde me niet prettig op school, thuis was ik nodig. Als mijn broer thuis was, kon het elk moment misgaan. Hij kon gaan slaan, hij kon gaan dreigen, hij kon een psychose krijgen. Een pitbull in een psychose, daar kan je niet

tegenop. Hij was jong en sterk, sloeg volwassen mannen in elkaar. Als ik tot half vier les had en mijn zusje kwam om drie uur thuis, dan was ik ook om drie uur thuis. Zo ga je spijbelen. En als je 's avonds laat naar bed gaat, kom je 's ochtends te laat. Dan heb je echt ergere dingen aan je hoofd dan je druk maken omdat je te laat komt. Ik heb telefoontjes gehad van mijn moeder. Nino kom alsjeblieft naar huis – en dan ging ik weg van school. Op een gegeven moment zegt school, luister, dit gaat zo niet verder.”

Vrijheid

Natuurlijk, ik was vervelend op school, ik was druk, ik moest op de gang, want ik verstoorde de klas ... Wij jongens van de straat, wij kunnen dat niet, de hele dag buigen, alle nekjes in de lijn laten lopen. Je past je niet aan, het lukt je niet, je wordt eruit gestuurd, verstoten, dus je bent vrij. Wij zijn vrije geesten. Nou moet je vrij niet verwarren met onbeschoft of asociaal. Ik was vrij, niet asociaal. Ik was geen schooier. Ik gooide propfen wel in de prullenbak. Vrij betekent dat je in principe zelf kunt bepalen wat je doet. Daar komt het op neer.

Dicht op het vuur zijn om te weten hoe heet het is

Ik was gevoelig voor dreiging. Mijn sensoren pakken dreiging gauw op. Dreigende situaties hadden een soort aantrekkingskracht op me. Je wil er dichtbij zijn om het te beheersen. Je wil het gaan overheersen, zodat je er niet bang voor hoeft te zijn.

Wat is dreiging?

Alles wat jou in gevaar kan brengen.

Ook op hoge gebouwen staan?

Nee! Mensen! Sociaal gevaar! Daar wou ik dichtbij zijn. Louche types, geweld, ruzies, conflicten, spanning ... altijd als eerste erbij zijn. Dicht op het vuur zijn om te weten hoe heet het is ... Eigenlijk was ik constant angstig, heel bang, zo moet je het zien. Angst is altijd mijn drijfveer geweest. Gedreven door angst.

Ik wil weten wat er gebeurt, want weggaan is nog enger. Je gaat de deur uit en je weet niet wat je kan verwachten. Je fantasie is altijd erger dan de realiteit. Dus als er ruzie was, wou ik erbij zijn.

Criminaliteit

In de criminaliteit komt het eigenlijk neer op twee dingen: geweld en geld. Als je heel veel geld hebt, maar je hebt de component geweld niet, dan ben je prooi. En als je heel veel geweld gebruikt, maar je hebt geen geld, dan ben je maf. Want waarom geweld gebruiken als je er geen cent aan overhoudt? En als je die twee dingen combineert, geld en geweld, dan praat je over een topcrimineel.

Een behoefte die al heel lang aan het branden was

"Dus je hebt die maatschappelijke teloorgang, je bent laat op straat, je wordt aangetrokken tot ruzies, spanning, geweld ... je hebt niet een vader die zegt: nu naar binnen, je nest in! Geen correctie. Ook niet door mijn moeder, die had het druk, was keihard aan het werk, ook taxiondernemer, drie kinderen. Die zat in nood, grote stapels rekeningen. Bekeuringen, aanmaningen ... Mijn broer moest altijd geld hebben. Hij zat aan de coke, aan de crack, weet ik het ... Ik wilde zelfstandig zijn, onafhankelijk. Ik wilde mijn moeder een last ontnemen. 'Maak je om mij maar geen zorgen.' En ik wilde voor mijn zusje zorgen, haar vader liet het ook afweten. In Zuidoost werd je niet scheef aan-gekeken op criminaliteit – dus criminaliteit werd voor mij het stukje onafhankelijkheid dat ik zocht."

Hij wilde quitte spelen, zegt hij ook. Goedmaken wat hij gemist had. De leegte vullen. De gaten in zijn Nikes. Zijn te korte broeken, waarvan hij de twee bovenste knopen losliet om de pijp op zijn enkel te kunnen laten vallen. "Op straat ga je groeien. Eindelijk heb je wat. Je bent iemand. De jeugd kijkt tegen je op. Het vervulde een behoefte die al heel lang aan het branden was. De behoefte aan vrijheid, de behoefte aan onafhankelijkheid, aan succes, iets bereiken, de behoefte aan een bepaalde waardigheid. Zelfvertrouwen."

Een leuke gozer die je een dienst kan bewijzen

"Kijk, ik verkocht drugs. Inbreken heb ik nooit gedaan. Stelen en oplichten ook nooit. Drugs en geweld, dat was mijn afdeling."

Ik ken jouw wereld niet, heeft dat een hoge status?

"Ja. Bovenaan staan de drugsdealers. Ik heb geen respect voor dieven, niemand heeft daar respect voor. Het is handig als je een dief in je kennissenkring hebt, maar niemand vertrouwt een dief. Daar wil je niets mee te maken hebben. Dieven ... in mijn ogen zijn het low-lifes. Je hebt na verloop van tijd geen ziel meer. Uiteindelijk word je een vieze rat die niets anders kan dan dingen zien die te stelen zijn."

Heb je dan nog een verschil tussen dieven die in bedrijven inbreken en dieven die mensen thuis beroven of zo?

"Ja, dat is wel een verschil. In hoeverre kwets je een persoon, dat maakt het verschil. Als je iemands huis binnenkomt, raak je die mensen echt. Het zijn voornamelijk jonge kinderen die dat doen. Die hebben dat besef nog niet helemaal. Die zien een huis als een object."

Die zien niet de bewoners erin.

"Nee, dat is er nog niet bij. Dat moet je er ook niet bij halen, want dan doe je het niet. Als je zoiets wil doen, moet je je mind blokkeren. Dat is ook met risico's nemen. Je doet het niet als je teveel denkt aan de risico's. Dus je

probeert dat te blokkeren. Je probeert daar vooral niet aan te denken. Je wil dat het geld oplevert."

Maar goed, jouw eerste gevoel van succes?

"Ik bereikte wat. Ik had een vriend die wiet kweekte en ik pikte steeds plukjes eruit, dat verkocht ik op school voor een bodemprijs. Dus ik werd ineens razend populair. Ineens zaten mensen op mij te wachten. Heel tof, ineens had ik een extra centje. Daar gingen we blikjes Fanta van kopen en snoep. En op een gegeven moment, ik was nog net geen 16, kwam een gappie van me bij mij thuis en die gaf me twintig XTC pillen. Kijk maar wat je ermee kan, zei hij. Gewoon een cadeautje. Ik gebruikte niet, ik dacht, als ik dat slik ga ik dood. Maar die kids wilden wel. Wat goed Nino, heb je nog meer? Dus dat ging razendsnel gewoon. Ik ben ook sociaal, ik kan goed praten. Dat sociale heb je heel erg nodig. Mensen houden niet van gevaar. Ze willen een leuk iemand zien, ze willen geen gangster ... Ze willen een keurige jongen, die netjes is en een beetje kan lachen. Maar ja, ik was uiteindelijk wel een wolf in schaapskleren."

Dus je verkocht ook aan jonge kinderen?

"Nee! Ik was 15, 16! Die jongens aan wie ik het verkocht waren een jaar of 18, 19. Ik verkocht alleen aan mensen die ouder waren dan ik. Dat was mijn morele code. Nooit verkopen aan mensen jonger dan ik. Nooit aan iemand die nog nooit heeft gebruikt. Nooit aan vrouwen. Ik heb echt vrouwen in de kou laten staan. 'Sorry schat, ik doe het niet. Ik had je vriend aan de lijn, ik had niet verwacht dat jij hier zou staan. Pak maar de trein terug naar Utrecht.' Ik kreeg het niet over mijn hart. Drugs, dat is een mannenwereld."

Wat voor drugs verkocht je?

"XTC, coke, MDMA ... die drie eigenlijk. De rest was occasional."

Wiet en hasj?

"Nee, dat verdiende niet genoeg. Het scheelt een nul, zo moet je het zien. Een volle nul. Dus die keus is snel gemaakt."

Je broer gebruikte ook, je zag wat het met mensen kon doen. Had je daar een morele code over?

"Daar had ik wel een morele code over. Kijk, je hebt verschillend publiek. Ik had vrienden die in de stad gingen verkopen. Dat vond ik niet zo tof. Ik heb één avondje meegedaan, maar dat was niet mijn ding. Sta je daar als zo'n dealertje op straat, dat was niet mijn stijl. Ik was gewoon een leuke gozer die je een dienst kon bewijzen. Ik zou mezelf nooit als dealer willen benoemen. Natuurlijk was ik dat wel, ik verkocht drugs."

Jij was meer een zakenpartner, of hoe zag je dat?

"Als ik schroeven had verkocht, was ik een zelfstandig ondernemer geweest. Je bent zzp'er, alleen is het verboden bij wet. Dat is het verschil."

Even terug naar die morele code. Je wist alleen al door je broer hoe destructief die drugs kunnen zijn ...

"Dat lag ook aan hem. Niet iedereen gaat naar de kloten van drugs. Er is maar een heel klein subgroepje dat naar de kloten gaat. Als je bedenkt ... zo'n bericht dat er ergens 6.000 kilo coke wordt gevonden. Dat gaat allemaal in de neus van mensen! Dat gaat niet naar die paar junkies, dat gaat naar de neus van hard werkende mensen. Blanke mensen, kort door de bocht gezegd. Daar wou ik mee te maken hebben."

Werkende mensen met geld die niet in die straatcultuur zitten, niet in de criminaliteit.

"Ja, en die op hun beurt niets te maken willen hebben met die straatgasten. Dus ik zat er tussenin. Mijn clientèle zou nooit een zakenrelatie met mijn gabbers aangaan. Dus ik kon mooi opereren. Goedkope drugs in de ene wereld die ik in de andere wereld duur kon verkopen."

Je ogen gaan ervan glinsteren. Mis je het wel eens? Je bent toch gestopt?

"Ja natuurlijk! Radicaal. Full time."

Crimineel word je in de jeugdgevangenis

Voordat we het over stoppen met de criminaliteit gaan hebben, vertelt hij hoe hij op zijn zestiende voor het eerste in de jeugdgevangenis belandde. "Daar ben ik crimineel geworden. Punt. Hoe ouder ik word, hoe langer ik erover nadenk, hoe meer ik weet dat dit waar is. Keihard waar."

Waarom word je daar crimineel en niet eerder?

"Omdat je eerder de dingen nog niet helemaal bewust doet. Je bent je niet zo bewust van wat je doet, hoe fout het is."

Je was veroordeeld voor?

"Drugsbezit, geweldsmisdrijven, openlijke geweldpleging. Drie maanden moest ik zitten de eerste keer. Ik was kort, mager, ik kon vechten – maar dat zag je niet aan me. En ik kwam daar tussen beren van gasten te zitten. Jongens die elkaar afpersten. Heel indrukwekkend, die jongens. Sommigen zaten er al vijf maanden of een jaar. Dus ik moest zien te overleven. Daar ging de knop om. Ik was alleen. Ik kon niet bouwen op mijn vrienden, niet op mijn vader, op niemand. Ik moest het zelf doen. Het gebeurde letterlijk van de een op de andere dag. Ik zat in mijn kamer, mijn celletje, daar was een spiegeltje. Het was avond. En ik keek in de spiegel en ik zei tegen mezelf: vanaf nu ben jij een man. Klaar. Er was geen tijd meer om kind te zijn, dat was voorbij. Je zit

tussen gasten die geen zak te doen hebben, het is kill or to be killed. Als je zwak bent, heb je het zwaar. Ik heb jongens in doodsangst gezien.”

En jij was ook bang ...

“Ja ik was doodsbang. Maar daar ben ik een man geworden. Crimineel.”

Man en crimineel, dat zijn nog twee verschillende dingen.

“Ja. Man in de zin van ... het enige wat je als stuurloos jongetje weet van man zijn, is dat een man sterk moet zijn en niet bang. Hij loopt nooit weg voor gevaar. Crimineel zijn, dat is wat je doet. Daarmee vorm je je identiteit. ‘Hey ik heb 42 woninginbraken, autodiefstallen, gewapende overvallen op mijn naam staan.’ ‘Ik verkoop drugs’, zei ik. En ik had een identiteit. Dat begon ik me toe te eigenen. Op een gegeven moment ging ik de gevangenis uit. Ik kon niet terug naar school – ik heb een paar maanden zonder school gezeten. Ik ging drugs verkopen.”

Dat deed je daarvoor ook al, toch?

“Ik was net begonnen!

Na een paar maanden moest ik weer de jeugdgevangenis in, nu voor acht maanden. Weer voor drugs en openlijke geweldpleging. Toen had ik alle tijd om na te denken. Acht maanden sta je continue onder invloed van de andere jongens. Dat zijn jouw mentoren. Jouw ‘vrienden’. Jouw lotgenoten. Dat zijn jouw advocaten. Jouw psychologen. Jouw broeders. Dat zijn jouw adviseurs. Daar moet je het mee doen. Met die gasten. Allemaal in dezelfde shit. Uiteindelijk leer je maar één ding: hoe je de volgende keer niet gepakt wordt. Stoppen, daar praat niemand over.”

Waarom niet?

“Het is niet macho. Een jongen zei: ik heb alles toegegeven, ik doe het niet meer. Die werd uitgelachen. Sukkel! Hij heeft schoon schip gemaakt! Dom! Je had beter je mond kunnen houden! Daar kom je ook achter: als je je mond houdt, is de kans dat je veroordeeld wordt vele malen kleiner. Je kan beter niets zeggen, dan een leugen vertellen. De politie zet je onder druk, de politie liegt tegen je, daar kom je ook achter. Ze vertellen dat mensen verklaard hebben dat jij ... en jij zit daar in dat celletje en denkt ah, mijn beste vrienden hebben me verraden! En dat zeggen ze ook tegen je gabber. Dus je merkt dat de politie helemaal niet je beste vriend is.”

Zware klus

Nino zag behandelaar Erik Jongman voor het eerst toen hij voor de tweede keer in de jeugdgevangenis zat. “Ik mocht een uurtje naar Erik toe. Ik mocht naar buiten om met hem te praten. Nou dat was heel mooi. Ik was inmiddels al maanden bezig met: hoe word ik een goede crimineel? Welk netwerk heb ik nodig? Ik ging plannetjes smeden. Dus Erik had echt een zware klus. Hij had

een jongen voor zich die door de politie was voorgelogen, die al die onzin-verhaaltjes van de hulpverlening kende, die hulpverleners een loer draaide.”

Wat voor iemand zag je toen je Erik voor het eerst ontmoette?

“Erik is een intelligente man, maar vooral oprecht. Dat was wat me het meest raakte. Zijn oprechtheid. Ik zei op een gegeven moment tegen hem: het is voor mij heel simpel, jij behoort voor mij tot de overheid. Jij behoort tot het systeem. Jij wil dingen van mij weten en jij bent verplicht om dat door te vertellen. Hij zei gewoon heel eerlijk: het klopt wel wat je zegt. Ik heb mijn geheimhoudingsplicht, maar mijn geheimhoudingsplicht heeft wel grenzen. Als jij tegen mij zegt: ik ga vanavond iemand iets aandoen en ik geloof dat, dan ga ik het melden. En, zei hij, aan de andere kant, als jij mij dingen vertelt waarin ik geen bedreiging voor de maatschappij zie, maar die met jou te maken hebben, dan ben ik verplicht te zwijgen. Dan kan jij een beroep doen op mijn geheimhoudingsplicht. Hij was gewoon heel eerlijk, hij gaf heel duidelijk aan wat de grenzen waren. En hij zei wat hij belangrijk vond. Dat vond ik mooi. Hij zei: wat ik belangrijk vind, is dat jij je bewust bent van wat je doet, waarom je het doet. Dat was een hele openbaring. Deze man wou als het ware bewustwording bij mij kweken. Mij bewust maken van wat er gebeurde. Ik geloof, zei hij, dat jouw opgroeien, jouw gezinsomstandigheden invloed hebben op heel veel van de dingen die jij doet. Tot die tijd was ik altijd op mijn eigen verantwoordelijkheid gewezen, door schoolhoofden, door rechters, door officieren, door alles en iedereen.”

Zo jong als jij was?

“Ja! Dat zeggen ze altijd! Je gedrag, je gedrag! Ik hoorde dat zo vaak, toen ik klein was. Ik dacht: wat is dat, gedrag?! Is dat iets dat in mij zit of zo? Ik had het er met een jongen over. Ik zei: weet jij wat gedrag is? Hij zei: nee man, ik weet niet wat dat is. Ik heb dat woord jarenlang gehoord en ik wist niet wat dat betekende! Recalcitrant, nog zo’n woord. Het zijn volwassenen die met kinderen praten. Het is een volwassen brein dat volwassen gedachtes, volwassen normen en waarden op een kind probeert te projecteren. Gedrag is een heel diep en heel breed begrip. Op de universiteit ga je pas echt leren wat gedrag is.”

We gaan weer terug naar Erik.

“Het mooiste van alles was erkenning. Dat was echt fantastisch, hij liet mij weten dat ik al die tijd niet gek was. Ik was niet zo geweest als de situatie anders was geweest. Dat is de waarheid. Vroeger zei ik wel eens: als mijn ouders gewoon happy waren geweest en bij elkaar waren gebleven, had ik niet hier gezeten. Je kan niet je ouders de schuld geven, zeiden ze dan. Maar ik vertelde gewoon de waarheid! Heel jeugdzorg bestaat uit mensen die niet zoals die kinderen zijn. Ze zijn heel anders opgegroeid. Eigenlijk is het een keiharde afwijzing die je krijgt.

Vertegenwoordigers van de maatschappij die zeggen: ik ben niet zoals jij. Jij hoort niet tot mijn wereld."

Hoe ging dat dan met Erik in het begin, kon je met hem praten over jezelf?

"Nou nee, ik wilde dat niet. Ik kon het wel, maar ik vertrouwde het niet. Ik vond het verschrikkelijk in het begin. Mijn moeder niet, die vond het fantastisch. Op een gegeven moment zag ik wel dat deze man niet als doel had mij te snitchen. Ik wist dat hij werkelijk de intentie had om mij beter en slimmer de wereld in te laten gaan. En dat is wat ik gewoon heel erg waardeerde."

Betere tijden

Nino is begin twintig als zijn enthousiasme voor de criminaliteit begint te luwen. "De noodzaak, de drijfveer, mijn motivatie werden steeds minder. Ik had in principe alles al bereikt. Ik kon feesten, had chickies, een vette bak ... ik vond het goed zo. Ik had er niet zo'n zin meer in." En ja, Erik heeft er ook iets mee te maken gehad. "Hij is de rode draad. Deze man bood mij een perspectief! Hij liet me nadenken over dat er betere tijden kunnen zijn. En hij was een voorbeeld. Eigenlijk was ik heel erg onder de indruk van wat hij deed. Ik vond het echt heel vet. Hij had mij door. Dat vond ik wonderlijk. Hoe kan je me door hebben? Ik zei: hoe ben je in die stoel terecht gekomen? Hij zegt: ik heb dit gedaan, ik heb dat gestudeerd. Ik ging hem vragen stellen. Hij zei: misschien zou je die studie of die studie kunnen doen. Zo is het begonnen. Ik moest ook van de rechter. Heel belangrijk. Behandeling en school waren voorwaarden voor vrijlating. Ik ging mbo-sociaalpedagogisch werken doen. Allemaal meisjes op school, heel leuk. Ik heb geen les gemist. Ik vond het helemaal fantastisch. Het laatste jaar hadden we het over Freud en het Id en het Ego en zo. Eindelijk iets echt interessants. Toen zei een docent tegen mij: eigenlijk zou jij naar het hbo moeten gaan."

Nino ging werken in de gesloten jeugdzorginstellingen waar hij vroeger zelf had gezeten. Er was daar niets veranderd, zegt hij. Hij vertelt dat hij stappen zette om dingen wél te veranderen. Maar dat de conclusie uiteindelijk was dat er niet met hem viel samen te werken. Hij werd ontslagen. Nu geeft hij voorlichting aan politie, gemeentes, hulpverleners en werkt hij als zelfstandige binnen de geestelijke gezondheidszorg. En is als vierdejaars hbo-student bezig met zijn scriptie die gaat over het benutten van ervaringsdeskundigheid bij de behandeling van delinquente jeugd.

Heb jij nog steeds contact met jongens uit de criminaliteit?

"Jazeker, dat zijn mijn beste vrienden! Ik begrijp je vraag, hoe kijken ze naar mij? Ze vinden het prachtig! Het is toch fantastisch dat een van hun gabbers het gemaakt heeft, uiteindelijk?!"

Ik hoor altijd zeggen: je moet breken met je criminele vrienden, anders kan je nooit stoppen.

“Bulshit! Hulpverleners sturen daar op aan, soms is het een keiharde eis. Maar mijn vrienden waren er voor mij in tijden van nood. Het meest zekere in onzekere tijden – hoe waardevol is dat?! Toen ik in de gevangenis zat, haalden ze mijn zusje van school. En ze brachten haar naar school. Mijn moeder moest werken. Dan kwam mijn gabber, die drugsdealer, die schooier, gewoon om half acht ‘s ochtends bij mijn moeder thuis om een broodje te smeren en mijn zusje naar school te brengen. Prachtig! Mijn gabbers! Mijn vrienden! Moet ik met die jongens breken? Ik hou van ze. We kunnen op elkaar rekenen. Er was altijd één ding zeker – dat als je met je vrienden was, je een knuffel kon krijgen, dat je je lekker voelde, je tilde elkaar door de shit heen. Je bent een soort verwanten, je hebt een zielsverbintenis.”

Zij trekken jou niet terug de criminaliteit in?

“Nee, geen moment. Vroeger liep ik voorop en dat vonden ze hartstikke tof. Nu noemen ze me professor. Spiegoloog. Ik ben niet meer op straat. Ik maak niets meer mee. Ik heb niets te vertellen. Straattaalwoorden ken ik niet meer. Ik moet vragen wat dingen betekenen. Kab. Wat is dat? Bak! Auto. Dat wist ik niet meer, shit man. Elke week een nieuw woord. Dat was wel een proces, best wel pijnlijk. Ik verdween langzaam in een andere wereld. Maar vergeet niet, ik ben ook veranderd. Ik ben een baken van rust, ook voor mijn gabbers.”

22

En heb je ook vrienden in de niet criminele wereld?

“Ja ook. Studiegenoten. Daar kan ik het goed mee vinden, man. Ik hou ook van die jongens.”

Jezus is de minst gehoorde stem binnen het hele strafstelsel

Nino heeft een schat aan ervaringen met de hulpverlening, als voormalig veelpleger, als werker in de gesloten jeugdzorg, als student. Voldoende stof tot nadenken, voldoende stof ook voor een oordeel.

“Je hebt goede en slechte hulpverleners. Wat slechte hulpverleners fout doen, is straffen – en autoritair optreden. Dat is de kernfout. Straffen werkt averechts. Staat in alle boeken, iedereen weet het, maar het gaat er niet in. Sommige hulpverleners begrijpen agressie ook niet. De behandeling en de benadering is cognitief. Dat cognitieve maakt dat je erover na moet denken. Maar die jongeren zijn niet cognitief ingesteld. Die zijn emotioneel.”

Straffen is nog iets anders dan grenzen stellen, toch?

“Ja dat is een heel groot verschil. Straffen is een consequentie na gedrag. Als A dan B. Maar die A kan op heel veel manieren tot stand komen – en er staat altijd een B tegenover. Maar als je de consequentie B wil toepassen op A, moet je de A eerst begrijpen. En als je de A begrijpt, kom je tot de conclusie dat B niet altijd de beste oplossing is.

Wat binnen jeugdzorg en vooral gesloten jeugdzorginstellingen het meest gebeurt, is straffen. Jongeren worden een week van de groep afgezonderd, of in een deken gewikkeld, of hun polsen worden gekneusd. Ik kan er niet bij met mijn hoofd. Niemand praat erover. Ze zouden eens wat creatiever moeten worden.”

Wat is goed?

“Goed is begripvol. Goed is geduld. Goed is liefde. Ik kan het niet anders omschrijven. Wat zou Jezus doen?”

Ben je religieus?

“Nee, helemaal niet. Maar Jezus is een prachtige figuur. Ik heb nog nooit gehoord: Jezus deed iets verkeerd. Ik heb altijd gehoord: Jezus vergeeft zijn vijanden en keert zijn andere wang toe. Eigenlijk is daar alles mee gezegd. Ik kan het niet anders verwoorden: wat zou Jezus doen? Jezus is de minst gehoorde stem binnen het hele strafstelsel.”

Noem eens je top vijf van goede hulpverleners?

“Daar zitten vier vrouwen bij. En veel jongens zullen diezelfde vier opnoemen, als ze hen zouden kennen. Tophulpverleners houden van die jongeren. Ze hebben respect. Ik denk dat het allemaal te maken heeft met een bepaald begrip voor wat zo’n jongen meemaakt. De gemiddelde Piet of Klaas is opgevoed met het idee dat hij niets te maken moet krijgen met gasten zoals ik. Die moet hij mijden, want het zijn schooiers die toch nooit wat zullen bereiken. Dat is ook waarom jongeren zo schichtig zijn naar hulpverleners.

Ik heb veel hulpverleners getroffen die werkten in het systeem van de jeugd-gevangenis en dat systeem is jaren oud. Natuurlijk zitten daar goede gasten tussen, maar er zijn ook mensen die in dat systeem een rechtvaardiging zien voor geweld gebruiken. In de gesloten jeugdzorg wordt geweld gebruikt tegen jongeren. Niet met slaan en stokken, maar met knijpen en grepen. Polsen draaien en klemmen en tegen de grond werken. Sancties worden direct, uit emotie gegeven. Je kan het aan elke jongen vragen die het heeft meegemaakt, ze vertellen allemaal hetzelfde!”

Dit is echt een heel cruciaal en ook gevoelig punt voor je.

“Ik praat steeds over die gesloten jeugdzorg, want dat vormt je maatschappij-beeld. Daar komen die kinderen vaak voor het eerst in aanraking met verantwoordelijke, normale mensen ... De maatschappij, dat zijn de rechters, de officieren, de politie, school, de hulpverlening ... dat is vaak de enige vertegenwoordiging van de maatschappij die deze jongeren krijgen.”

Een schoolhoofd, rechter, officier van justitie, behandelaar, andere hulpverleners ... zij zijn de vertegenwoordigers van de maatschappij, zeg je. Zij zijn het die jouw beeld van de maatschappij bepalen.

"Ja, en jouw beeld van hoe mensen in elkaar zitten. En het komt hierop neer: ze geven geen moer om ons. Ik heb, toen ik als volwassene werkte in de gesloten jeugdzorg, gemerkt dat dit ook echt zo is. Natuurlijk heb je uitzonderingen. Die mensen moeten de loterij winnen."

Waarom wil jij hulpverlener worden eigenlijk?

"Ik ben hulpverlener in hart en nieren. Ik wil mensen helpen. Kijk, het is een utopie om te denken dat je een jong crimineeltje met een paar goede gesprekken van zijn pad haalt. In de tijd dat ik Erik tegenkwam was ik ervan overtuigd dat ik crimineel wilde zijn. Dat was mijn identiteit. Je kon me moeilijk van dat pad halen. Dat pad was al gegraven. Voor jongeren die van jongs af aan heel veel straf krijgen, pijn ervaren, sancties krijgen, wordt het heel erg moeilijk om te luisteren. Je ziet dat al die jongeren moeite hebben met luisteren."

Leg me dat nog eens uit, hoe werkt dat? Hoe kan je niet luisteren als je veel pijn en straf hebt gehad?

"Beeld het je maar in: als je moeder zegt: je komt er niet meer in, als je gekwetst bent en je bent continu aan het vluchten ..."

Het wordt moeilijk om te luisteren omdat je in een soort van overlevingsstand staat?

"Confrontatie leidt altijd tot problemen. Op het moment dat je één-op-één met een volwassene te maken hebt, weet je niet wat er gaat gebeuren. Dus het hele gesprek zit je eigenlijk te wachten op die laatste twee zinnen: dus je krijgt geen straf (opluchting) of: dus je krijgt straf (shit). Je denkt alleen maar: maak het kort. Dus het wordt heel moeilijk om te luisteren.

Vergeet niet, op de lange termijn werkt hard zijn niet. Van Spartacus tot Napoleon, van Mohammed Ali tot Nelson Mandela ... al die grootheden en allerlei rebellen hebben nooit gebogen voor de macht. Een mens kan repressie niet verdragen, op een gegeven moment barst de bom. Dat heeft de geschiedenis wel bewezen. Repressie werkt alleen op de korte termijn, nooit op de lange."

Autoritair

Stellen dat probleemjongeren een probleem hebben met autoriteit is eenzijdig. Te kort door de bocht. Teveel vanuit één punt bekeken. Ik heb veel met deze jongeren gewerkt: zij hebben geen moeite met autoriteit, zij hebben moeite met autoritair. Autoriteit en autoritair zijn twee verschillende dingen.

Autoriteit gaat over je functie. Dat is wat de wet je geeft of wat sociale normen je geven – wie je bent, waar je staat, welke invloed dat aan je geeft. Autoritair is de borst vooruit steken en zeggen: en nu zitten! Een agent heeft de autoriteit om je staande te houden en je papieren te vragen. Hij kan dat autoritair doen of normaal.

Het gaat om het besef van een bepaalde maatschappelijke rolvulling binnen deze maatschappij. Het besef van hoe een maatschappij is opgebouwd,

die hele structuur: dat je mensen hebt die een functie hebben, die een bepaalde rol vervullen.

Wat deze jongens niet weten, wat ik niet wist, is hoe het is om een functie te bekleden. Als kind kan je dat niet snappen, daar ben je te jong voor. Niet als je 15, 16 bent, als je 17 bent moet je wat slimmer daarin worden. Als 15 of 16 jarige heb je zelf ook nooit een functie vervuld, hooguit vakkenvuller.

Of misschien wat kinderpostzegels verkocht. Maar wat het is om een functie te vervullen, weet je niet. Met name deze probleemjongeren weten dat niet. Zij beoordelen mensen op de persoon. Zij zien niet een rol, zij zien mensen.

Jong en antisociaal

Over de doelgroep

3

Wie zijn de jonge veelplegers over wie het gaat in dit boek? Wat kenmerkt hen?
Waar komt hun gedrag uit voort, hoe steken ze in elkaar, hoe 'werkt' het bij hen?
En wat vraagt dit van de behandelaar?

"Het interessante bij antisociale jongens is, dat ze hun emoties veelal onder controle hebben, juist omdat ze zorgen dat niemand te dichtbij komt. Door iedereen op afstand te zetten, houden ze zelf de regie. Toch bestaat er wel een verschil tussen de 'koele', op het eerste gezicht meer emotioneloze jongens en jongens met antisociale trekken die opeens overspoeld kunnen raken door hun gevoelens."

Geen vat op te krijgen

Dit boek gaat over jongens en jonge mannen² tussen ongeveer 16 en 24, 25 jaar. Pubers en adolescenten zijn het, in een levensfase waarin fysiek en sociaal zoveel verandert. En ze zijn veelplegers, dat wil zeggen: jongens met een forse carrière in de criminaliteit. Ze hebben meerdere, soms gewelddadige delicten op hun naam staan. Straatroof, heling, inbraken, loverboy zaken, drugsgerelateerde delicten, gewapende roofovervallen ... Soms vallen er doden. Ze doen het voor het geld en regelmatig ook voor de kick. En om meer aanzien te verwerven, status, straatwaarde.

Meestal zijn ze opgegroeid op straat, vertrouwd met de straatcultuur. Vaak in achterstandsbuurten, maar niet altijd. Er zijn er die nog thuis wonen, maar veel van deze jongens zijn het huis al uitgegaan of uitgegoot. Wonen dan in een of ander woonproject of zwerven. Slapen dan weer hier en dan weer daar. Of zitten weer een tijdje in de gevangenis. Soms hebben ze een vriendin. Een enkele keer zijn ze al vader.

Deze jongens hebben bijna altijd mislukte en gebroken schoolcarrières. Soms een tijdelijk baantje hier en daar. Ook op dat vlak veel mislukkingen. Gedoe met werkgevers. Gedoe met instanties. Negatieve ervaringen in de maatschappij. Ruzies hebben ze ook veel. Met hun vriendin, met vrienden, met werkgevers, met hulpverleners, met ouders. Ze weren alles af, houden invloed of betrokkenheid van anderen zoveel mogelijk buiten de deur. Kunnen niet of nauwelijks op een gezonde manier relaties aangaan en onderhouden. En veel van deze jongens drinken, blowen of gebruiken andere middelen.

Ze laten zich door niemand iets vertellen. Weerbarstig zijn ze, 'verhard' worden ze ook wel genoemd, geen vat op te krijgen. Jongens die hulp weigeren, die vaak onaangedaan lijken door straf, die manipuleren, agressief zijn – in allerlei vormen, van onderkoeld tot explosief. En die onaangeraakt lijken door wat hun gedrag met anderen doet. Zich niet of nauwelijks inleven in anderen. Hun eigenbelang keihard voorop stellen, egocentrisch zijn. Niets en niemand vertrouwen. Niemand toelaten. En met hun rug naar de maatschappij staan.

Wat zit onder of achter deze buitenkant? Waarom zijn deze jongens zo? Of zo geworden?

Antisociaal

"Het gaat hier om jongeren en jongvolwassenen met een persoonlijkheidsproblematiek waarin antisociale trekken voorop staan", zegt Jongman.

² Dit boek gaat niet over meisjes. De basis voor antisociale meisjes is dezelfde als voor jongens: verwaarlozing, hechtingsproblematiek. Maar hun uitingsvorm is wezenlijk anders. Agressie van meisjes is indirect, meisjes zijn ook meer op anderen gericht en zoeken hun behoefte aan regie en macht vaak in de seksualiteit (leven dat daar uit). Dat maakt dat de behandeling van deze meisjes (deels) anders is. Verder zijn ook de aantallen meisjes veel kleiner.

"Agressie is bijna altijd een belangrijke reden om hen door te verwijzen. We zien bij hen – naast antisociale – regelmatig narcistische, maar ook borderline trekken. Een definitieve diagnose mag voor hun achttiende jaar niet worden gesteld. Behandelaars werken in dat geval meestal met een uitgestelde diagnose."

Hij vertelt dat de classificatie tot één specifieke persoonlijkheidsstoornis ('anti-sociaal', 'borderline' en 'narcistisch') ook niet zo strikt te maken is. Het ligt niet zwart wit. In de eerste plaats omdat deze jonge doelgroep nog volop in ontwikkeling is. Maar het is ook in lijn met het feit dat men binnen de psychiatrie het strikte classificeren in persoonlijkheidsstoornissen wat meer loslaat en wat meer oog krijgt voor het samenspel van factoren en individuele verschillen.³

Zelf heeft Jongman in de hechtingstheorie van Bowlby⁴ een goed aangrijpingspunt gevonden om deze jonge veelplegers en hun antisociale gedrag wat meer te doorgronden. Jonge veelplegers vertonen weliswaar onderling grote verschillen, maar hebben in ieder geval één belangrijke overeenkomst: bij hen allemaal is sprake van een gestoorde of onveilige hechting⁵. Verwaarlozing of mishandeling en geweld in het gezin waarin ze opgroeiden. Een heel groot deel van deze jongens heeft traumatische ervaringen. Bij hen leven gevoelens van niet gezien worden, in de steek gelaten zijn en vernederd zijn. Fundamenteel is er iets mis gegaan in de relatie met hun ouders en dat heeft een grote impact gehad op hoe ze in de wereld staan en zichzelf in relatie tot andere mensen ervaren.

Vanuit hun hechtingsstijl verklaart Jongman de antisociale, borderline en/of narcistische trekken. Hij kiest op grond van hun hechtingsstijl ook zijn eigen benaderingswijze als behandelaar: hoeveel afstand of nabijheid nodig is, hoeveel ondersteuning, maar vooral in welke mate hij moet meebewegen met hun behoefte aan autonomie.

Deactiverende en hyperactiverende hechtingsstijl

Grofweg gaat Jongman uit van twee hechtingsstijlen: een deactiverende en

³ Vergelijkbaar met de ontwikkeling binnen DSM. DSM is het diagnostisch en statistisch handboek voor psychiatrische aandoeningen en biedt een classificatie systeem (geclusterde beschrijving) van alle stoornissen. Ooit ontworpen om onder psychiaters en psychologen een zekere eenheid/eenduidigheid te bewerkstelligen. DSM 5 (2013) biedt voor het eerst een (multi) dimensionele benadering voor de verschillende persoonlijkheidsstoornissen. Daarmee geeft het handboek meer ruimte aan differentiatie.

⁴ Bowlby (1984) heeft uitgebreid over veilige en onveilige hechting geschreven en latere auteurs (Schuengel, e.a., 2006) hebben zijn model in hechtingsstijl en hechtingsgedrag verder uitgewerkt.

⁵ Hechting (attachment) is de duurzame affectieve relatie tussen een kind en één of meer van zijn opvoeders. Veilig gehechte kinderen zullen in perioden van stress de nabijheid zoeken van personen aan wie zij gehecht zijn. In een onbekende situatie zijn zulke personen de uitvalsbasis waarvandaan zij de omgeving verkennen. Onveilig gehechte kinderen klampen zich vast aan hun verzorger, of ze gedragen zich juist heel onverschillig en zelfstandig, ongeacht of de situatie stressvol is of niet. Alle kinderen hebben een gehechtheidsrelatie met hun opvoeders, maar onveilig gehechte kinderen krijgen veel vaker te kampen met leer- of relatieproblemen, zijn lastig aanspreekbaar en ontwikkelen een laag gevoel voor eigenwaarde.

een hyperactiverende hechtingsstijl. Hij schetst een beeld van deze beide stijlen, hoe die in de vroege jeugd ontstaan.

“Je hebt een jongetje, zijn moeder is niet beschikbaar – om wat voor reden dan ook. Als zij weggaat, draait hij zich af en gaat gewoon verder spelen in een hoek. En als ze terugkomt, toont hij geen signaal dat hij ziet dat ze terug is. Dat jongetje heeft van zichzelf kennelijk de neiging om sterk genoeg te zijn en om zich niet meer op die ander, zijn moeder, te richten op het moment dat ze er niet is. Hij kiest ervoor om door te gaan in zijn eigen wereld. Niet meer op die ander te rekenen. Niet meer op zijn moeder maar ook niet op andere volwassenen. Dat doet hij al vanaf heel jong, als hij 2, 3 jaar is. Maar in datzelfde gezin zou je ook een jongetje met een andere hechtingsstijl kunnen zien. Het ligt kennelijk niet alleen aan die moeder. In dat geval gaat het jongetje huilen als zijn moeder er niet is. Hij raakt overspoeld door emoties waar hij zelf niets mee kan. Hij kan niet meer spelen, zit eigenlijk alleen maar in paniek te wachten tot zijn moeder terugkomt. En als ze dan terug gekomen is, klampt hij zich aan haar vast. Maar hij is ook boos en slaat haar omdat ze is weg gegaan. En laat zich niet troosten. Eigenlijk zegt hij: ‘ik kan niet met en ik kan niet zonder je’.”

Koele jongens, de ‘echte’ antisocialen

Dat jongetje dat zijn rug naar die moeder toekeert, ontwikkelt een deactiverende hechtingsstijl. “Wanneer hij ouder wordt, zie je dat hij een houding heeft van: ik ga met niemand meer echt contact aan, ik vertrouw alleen op mezelf. Ik ken mezelf goed en ik vind de wereld gevaarlijk. I’m my own man. Ik heb niemand nodig.”

De deactiverende jongens keren zich al heel jong af van de volwassenen en maken de keuze om het allemaal alleen te doen, vertelt Jongman. “Ze kunnen zich antisociaal ontwikkelen, behoorlijk antisociaal worden in hun gedrag. Sommigen ontwikkelen zich uiteindelijk richting psychopathie.”

Hun sterke autonomiebehoefte (het zelf willen doen, het alleen willen doen) ziet hij als het belangrijkste thema in hun manier van leven. Daardoor ontwikkelen deze jongens zich op een heel eigen manier, losgemaakt of losgeraakt van anderen. Hij ziet in hen ook hun eenzaamheid. “Ze denken dat niemand zich echt voor hen interesseert en zien niet dat hun eigen gedrag dat juist oproept, dat anderen door hun gedrag denken: ‘hij wil geen contact.’ Maar vooral hebben ze de overtuiging dat er nooit iemand is die hen veiligheid en bescherming kan bieden.”

“Bij deze groep zie je vaak ook narcistische trekken. Ze vinden zichzelf geweldig, ze vinden ook dat ze anders zijn dan anderen. Ze voelen zich verheven boven anderen en denken dat ze daarom speciale rechten hebben.”

De koele jongens willen altijd zelf de regie houden. “Ze willen dat ik hen in hun autonomie laat, steeds weer tegen hen zeg en bevestig: ‘het is jouw leven, jij bepaalt.’ Als je hen teveel belt of je zorg uitspreekt, zeggen ze: ‘wat moet je van me?! Waarom bel je?! Waar bemoei je je mee?!’ Het zijn de jongens die mij gebruiken om een uitkering te regelen of om van de reclassering af te zijn. Het zijn niet de jongens die steun bij me komen halen. Het zijn jongens die sterk manipuleren, zeker in het begin.”

Manipulatie object

Ik weet dat ik voor hen eigenlijk één groot manipulatie object ben. Maar ik zie ook bijna altijd wel de kwetsbaarheid daarachter. De wanhoop. Dat eenzame jongetje dat daar in die hoek zit te spelen. Dat is wel interessant, want misschien is dat ook wel wat ik wil zien. Ik moet die eenzame jongen wel zien, want als ik alleen die manipulatieve zie, ga ik daar op reageren. En dan heb ik geen connectie met dat deel waar ik het als behandelaar over wil gaan hebben.

Ik benoem dat manipulatieve natuurlijk wel. Zo zorg ik dat de spanning die er altijd ligt op manipulatie, er wat af gaat. In ieder geval bij mezelf.

Jongens met hyperactiverende hechtingsstijl en antisociale trekken

Dat andere jongetje – dat zich ondanks zijn angst, woede en teleurstelling toch op zijn moeder, die ander blijft richten – ontwikkelt een hyperactiverende hechtingsstijl en gaat richting borderline persoonlijkheidsstoornis.

“Een jongen met een hyperactiverende hechtingsstijl kan vanuit al die nare ervaringen ook antisociaal worden in zijn gedrag. Maar in tegenstelling tot de ‘koele jongen’ heeft hij van binnen de overtuiging dat hij het niet alleen kan, de ander nodig heeft. ‘Ik heb je nodig, want ik durf het niet alleen.’ Dat is een borderline dynamiek.

Ze hebben de overtuiging dat ze steeds weer besodemieterd worden, dat niemand er is voor hen. Dat maakt hen woedend. Woedend op de wereld. Ze voelen zich in de steek gelaten, omdat ze niet krijgen wat ze nodig hebben, ze niet gezien worden voor wie ze zijn. Bij hen kan je het nooit goed doen. ‘Ik heb niets aan je!’ En dan nemen die boosheid en het wantrouwen weer toe. Maar ondertussen redden ze het niet in hun eentje. Voelen zich zo slecht, overspoeld door angst. Dan hebben ze weer iemand nodig. Dus er is een voortdurende dynamiek van aantrekken en afstoten.

Als je puur naar het gedrag kijkt, en niet naar de onderliggende dynamiek, kan je dit als een antisociale persoonlijkheidsstoornis zien. Die heftige, emotionele dynamiek wordt vaak minder, naarmate deze jongens ouder worden. Ze krijgen gaandeweg meer controle over hun emoties. De typische borderline dynamiek verdwijnt wat naar de achtergrond. Sommige psychiaters en therapeuten

zullen hen diagnosticeren als antisociaal, ik zou het eerder borderline noemen – omdat ik naar de onderliggende structuur en dynamiek kijk.”

“Verder zie je bij hen ook wel narcistische trekken soms, maar veel minder dan bij de jongens met een deactiverende hechtingsstijl.

De hyperactiverende jongens zijn kwetsbaar onder hun soms harde buitenkant. Ze hebben veel telefoontjes nodig, heel veel ondersteuning. Je moet er echt voor zorgen dat je er bent.”

Hij krijgt dingen voor elkaar

Ik ken een Afrikaanse jongen, hij is nu 22 jaar. Hij heeft de diagnose antisociale persoonlijkheidsstoornis. Ik zie een ongelofelijke borderline persoonlijkheid. Hij krijgt dingen voor elkaar, heeft relaties, meisjes die hem beschermen. Veel macht op straat. In de bajes is hij een van de machtigste personen. Dus hij ontwikkelt zich op een totaal verkeerde manier, een beetje als gangster en als womanizer.

Hij krijgt macht, hij krijgt steeds meer zelfvertrouwen en leert daardoor beter om zijn emoties te hanteren. Dat lukt hem alleen veel minder in de relatie met zijn vriendin. Wat hij doet – en waarom hij ook regelmatig vast komt te zitten – is zijn vriendin slaan. Er gebeurt in die relatie iets waardoor hij toch weer overspoeld raakt. Dat is op de momenten dat zijn vriendin hem het gevoel geeft dat ze hem in de steek zal laten – bij borderline het ‘trigger’ moment. Dan komt die enorme overspoeling door emoties van woede en onmacht en paniek waardoor hij geen controle meer heeft. Zoiets zie je minder bij een echte antisociaal. Die slaat zijn vriendin misschien wel, maar doet dat dan redelijk strategisch. Omdat ze haar bek moet houden bijvoorbeeld.

ADHD

Impulsiviteit – meestal benoemd als ADHD – is iets dat bij meer dan de helft van de jonge verplegers voorkomt, zowel bij de ‘koele’ jongens als bij de borderliners, vertelt Jongman. “Dat zie je over de hele linie. Ze zijn impulsief en hebben problemen met hun concentratie.” Hij zegt ook dat ADHD soms verward wordt met complex trauma⁶. Complex trauma is het gevolg van stelselmatige blootstelling aan verwaarlozing, mishandeling en/of misbruik, vaak door degene die voor kinderen een veilige haven moet zijn en hen moet beschermen. In dat geval komt druk, chaotisch en impulsief gedrag meer vanuit het trauma dan vanuit de biologische aanleg.

“Jongens met zeer ernstige ADHD worden zelden helemaal antisociaal. Juist omdat ze zoveel behoefte aan contact hebben. Ze zijn vaak ook wel wat

⁶ Voor meer over complex trauma zie bijvoorbeeld Cook, A; Spinazzola, J.; Ford, J., Lanktree, C; Blaustein, M; Cloitre, M. et al. (2005). *Psychiatric Annals* 35, pag. 390-398.

kwetsbaarder dan de antisocialen. Dus je ziet wel veel impulsiviteit bij antisocialen, maar dat enorme altijd bezig zijn, de clown uithangen, dat rijmt niet goed met de echte antisociaal.”

Antisociale persoonlijkheidsproblematiek en psychopathie

Dit boek gaat over veelplegers bij wie antisociale trekken voorop staan, hoewel er soms tegelijkertijd narcistische en borderline trekken aanwezig zijn. We focussen dus op de ‘koele’ jongens, de echte antisocialen, degenen met een deactiverende hechtingsstijl. Want uiteindelijk zijn dat de jongens die zich het meest afsluiten voor hulp (ze hebben van jongs af aan het besluit genomen het allemaal alleen te doen) en veel minder lijdensdruk ervaren dan de hyperactiverende jongens, die toch vaker anderen opzoeken en hulp accepteren omdat ze het niet alleen kunnen.

De ‘echte’ antisocialen kunnen zich richting psychopathie ontwikkelen. Maar hoe een antisociale persoonlijkheidsstoornis zich verhoudt tot psychopathie, is toch best ingewikkeld. Jongman zegt hierover: “Verwarrend is dat veel van de kenmerken van psychopathie ook terug te vinden zijn bij de antisociale persoonlijkheidsstoornis: liegen en manipulerend gedrag, impulsiviteit, agressie, criminaliteit, onverantwoordelijk gedrag, gebrek aan schuldgevoel. Bij psychopathie ligt de nadruk niet alleen op het antisociale gedrag, maar ook op de emotionele oppervlakkigheid en het effect daarvan op de interpersoonlijke relaties. Bij emotionele oppervlakkigheid, die mogelijk een neurologische basis heeft, gaat het dan om het ontbreken van emotionele diepgang, kilheid, gebrek aan empathie. In relaties is sprake van gladde, oppervlakkige charme, een sterk opgeblazen gevoel van eigenwaarde, pathologisch liegen en manipuleren. In het contact kunnen psychopaten zich anders voordoen dan ze zijn. Ze hebben de (waarschijnlijk zuiver cognitieve) gave om andere mensen goed te ‘lezen’, goed in te schatten hoe zij hen kunnen manipuleren. Het gebrek aan angst, samen met het vaak (nog) ontbreken van sociale vaardigheden en intelligentie maken dat de meeste jongens met een antisociale persoonlijkheidsstoornis niet zo effectief zijn in het sociale verkeer. In dat opzicht verschillen ze dus van psychopaten.”

De termen ‘antisociale persoonlijkheidsstoornis’ en ‘psychopathie’ zijn wezenlijk anders van aard, zegt Jongman ook. “Antisociale persoonlijkheidsstoornis is een beschrijving van een aantal gedragskenmerken. Psychopathie is een onderliggend verklaringsmodel voor waar antisociaal gedrag vandaan kan komen.”

Bij psychopathie is er mogelijk een genetische aanleg in samenhang met omgevingsfactoren, zoals huiselijk geweld, emotionele verwaarlozing en lage sociaal economische klasse. Hierdoor reageert het stress systeem waarschijnlijk anders: iemand voelt weinig tot geen angst, straf heeft nauwelijks tot geen effect.⁷

Psychopathie kan vastgesteld worden met een klinische beoordelingsschaal.⁸

De functie van gevoel

Bij de koele, antisociale jongens is er weinig echte empathie, emotionele empathie, maar ze kunnen zich wel vrij goed cognitief, rationeel inleven. Omdat ze niet zo met zichzelf en hun eigen emoties bezig zijn, kunnen ze heel goed observeren hoe iemand anders zich gedraagt. Ze kennen weinig gevoel, weinig angst. Bij ons zit er bijna altijd angst, angst dat je iemand iets aandoet. Dat heeft met de werking van onze spiegelneuronen te maken. Als mijn moeder tv kijkt, voelt ze mee met de dingen die ze ziet. Je kunt aan haar gezicht zien wat daar gebeurt. Bij geweld reageert ze met: oh, au, ..., wat erg! Heel anders dan die koele, antisociale jongens. Die kicken meer op dat geweld.

En huilen bij sentimentele scènes doen ze ook niet ...,

Nee dat vinden ze saai!

Wat is de functie van gevoel eigenlijk?

Gevoel gaat over: ik voel me niet of wel goed, ik ben angstig, ik ben boos, verdrietig, noem maar op. Dat gevoel geeft eigenlijk een advies aan jou of is een indicator van wat er met jou aan de hand is. Je kan wel of niet iets doen met zo'n gevoel. Als je verdriet hebt dan ga je misschien iemand bellen van wie je houdt, die je kan troosten of die je veiligheid biedt. Het ingewikkelde van deze jongens is dat als ze verdriet voelen, ze juist níét iemand opzoeken. Omdat zij zoveel onveilige mensen hebben meegemaakt. Verdriet roept bij hen iets anders op: ik moet dit niet meer voelen of ik moet vooral in mezelf blijven of ik moet het weg blazen.

Gevoel is voor mensen in een gezonde situatie iets waar ze van jongs af aan in gespiegeld zijn en door verbonden zijn met de ander. Als je klein bent en je voelt je niet goed en je gaat schreeuwen, dan krijg je te horen: ik zie dat je boos bent. Wat is er aan de hand? Ben je gevallen of heb je iets gedaan ... Ik ben helemaal niet gevallen, ik ben gewoon boos omdat hij mijn speelgoed heeft afgepakt! En dan hoor je: ah wat vervelend voor je. Je wordt gespiegeld en gerust gesteld en zo word je eigenlijk ook verbonden met de ander. Maar deze kinderen werden geslagen als ze boos werden, of ze werden genegeerd, of ze werden verkeerd gelezen. Dus als ze als kind verdrietig waren, werd er gezegd: je moet niet zo boos zijn. Diep pijnlijke emoties – en vooral trauma door misbruik – geven zo'n ontzettende levensangst. Als je het gevoel hebt dat de wereld instort en je kunt dan een knop vinden in jezelf waarmee je dat gevoel kunt uitzetten – dan ben je minder bang en minder overspoeld. Dat is een heel sterk mechanisme. Het nadeel is dat je op sociaal gebied wel

⁷ Bouw, M.; Popma, A.; Vermeiren, R.R.J.M.; Doreleijers, T.A.H.; Ven, van de P.M.; Jansen, L.M.C. (2011) The predictive value of low heart rate and heart rate variability during stress for reoffending in delinquent male adolescents. *Psychophysiology*, 48., (11), pag.1596-1603.

⁸ Hare, R. D. (2003). *Manual for the Revised Psychopathy Checklist* (2nd ed.). Toronto, ON, Canada: Multi-Health Systems.

ongelofelijk veel minder leert. Want sociaal leren en sociaal zijn gaat toch grotendeels via emoties.

Dus dat is de functie van het gevoel, dat je in een sociale context beter kan functioneren.

Ja dat is toch wel wie we zijn.

Is het dus kenmerkend voor 'antisociaal' dat je door je verstoorde omgang met je gevoel sociaal onderontwikkeld bent?

We komen erachter dat zelfcontrole grotendeels gebaseerd is op je ontwikkeling in de eerste pakweg vier jaar van je leven. Op wat je van je ouders leert. Je frustratie leren tolereren. Gespiegeld worden. Veiligheid. Je gevoel leren lezen. Je gevoel leren controleren. Het zou wel eens zo kunnen zijn dat veel van die antisociale jongens dat nooit geleerd hebben. Misschien is dat ook aanleg – of een combinatie van aanleg en ontwikkeling.

Kan je een antisociaal leren voelen?

Bernstein⁹ die TBS-ers behandelt – volwassen psychopaten – zegt: als we een goede vertrouwensrelatie hebben en ze voelen zich veilig, dan zien we meer emotie en meer empathie bij deze mannen. Het blijft beperkt, in de hersenen zal je minder verbindingen zien, de spiegelneuronen zullen minder 'aangaan', maar er is nog wel wat te halen waar het gaat om emotionele ontwikkeling. Voelen is bij deze mannen onderontwikkeld, dat was hun overlevingsstrategie.

Ik merk hetzelfde bij de jonge antisociale veelplegers over wie we het steeds hebben. Op het moment dat ik een veilige figuur ben in de therapie, blijkt er bij hen meer gevoel te zijn. En ik moet als therapeut soms ook durven zeggen: 'sorry, maar ik laat je nu even niet weg uit je gevoel gaan. Ik ga je toch even vragen: wat gebeurt er nu met je? Ik heb de indruk dat je emotioneel wordt. Blijf er nu bij, het mag. Het is veilig bij mij.'

Is het voelen van de emotie een doel op zich of wat is uiteindelijk het doel?

Het is wel van belang, want op het moment dat zo'n jongen door de dag heen steeds weer emotioneel geraakt wordt en dat nare gevoel steeds 'weg' maakt, bouwt hij het op ...

Explosief materiaal

Ja. Er hoeft maar één klein dingetje te gebeuren en dan kunnen ze 'sneppen'. Dan gaat het dak eraf.

⁹ David P. Bernstein, klinisch psycholoog, is universitair hoofddocent aan de Universiteit van Maastricht. Bernstein e.a. paste schemagerichte therapie toe op (en aan voor) volwassenen met ernstige persoonlijkheidsstoornissen (met name psychopathie) in een forensische setting (TBS kliniek).

Leren om die jongens goed te 'lezen'

Stepping stones in de ontwikkeling van de werkwijze

4

Jongman heeft inmiddels ruim 25 jaar ervaring met het behandelen van jonge veelplegers. Al doende en geïnspireerd door verschillende theorieën en modellen, ontwikkelde hij de werkwijze die we in dit boek beschrijven. De belangrijkste bronnen laten we kort de revue passeren. Vooral de cognitieve gedragstherapie, de systeemtherapie, de schematherapie en het 'good lives' model hebben de werkwijze gevoed. Ook de psychodynamische school bood waardevolle inzichten¹⁰. Het zijn de 'stepping stones' die Jongman vond op zijn zoektocht om deze jongens goed te 'lezen': te snappen wie ze zijn, wat hen beweegt en wat ze nodig hebben om te kunnen veranderen.

¹⁰ De theoretische basis van de werkwijze is breder dan deze 'bronnen'. We hebben op verschillende momenten in de tekst (ook in de andere hoofdstukken) referenties naar wetenschappelijke literatuur opgenomen om die verbinding met de theorie wat meer zichtbaar te maken.

Cognitieve gedragstherapie: verband tussen denken, voelen en gedrag

Jongman werd – na zijn studie ontwikkelingspsychologie – opgeleid door Albert Ellis¹¹, een van de grondleggers van de cognitieve gedragstherapie. Hierdoor is hij gevormd en de cognitieve gedragstherapie staat dan ook aan de basis van zijn werkwijze.

De cognitieve gedragstherapie ontstond (deels) in reactie op de psychodynamische¹² of psychoanalytische school en heeft een wezenlijk andere benadering van psychische en psychiatrische problematiek. Twee elementen benoemt Jongman als nieuw: de cognitieve gedragstherapeut is, anders dan de psychoanalyticus, sturend in het behandelproces¹³ en focust op de cognities of 'denkfouten', omdat hij daarin het aangrijpingspunt voor gedragsverandering ziet.

"In het analytische proces ging het om het verkennen van emoties en allerlei onbewuste associaties. Om het bewust maken van wat onbewust is en wat verdrongen werd. Bij cognitieve gedragstherapie gaat het vooral om gedrag. Om het veranderen van gedrag. Nieuw was dat de cognitieve gedragstherapeut zei: gedrag verander je via de cognities. Dat zijn de automatische gedachten die iemand heeft en die hij zelf meestal wel kent. Via deze cognities kom je, als je enigszins abstraheert, bij de kerncognities. Kerncognities gaan over hoe iemand zichzelf en de wereld evalueert. Hoe je dat doet, met welke bril je kijkt, bepaalt uiteindelijk hoe je je voelt en hoe je je gaat gedragen. Dat is de grondgedachte van de cognitieve gedragstherapie. Dus op het moment dat je in die kerncognities een verandering teweeg kan brengen, zal je zien dat iemand zich anders gaat voelen, minder depressief, minder angstig, minder agressief. En zich anders gaat gedragen. Gaandeweg kwamen gedragstherapeuten er ook achter dat echte, duurzame gedragsverandering oefening nodig heeft. Nieuw gedrag moet ingeslepen worden. Op het moment dat je begrijpt welke denkfouten iemand maakt, en iemand begrijpt dat zelf, zal je toch ook met hem moeten oefenen. Dus als iemand erg bang is in een bepaalde situatie, zal je steeds terug moeten gaan naar die situatie en hem daarin ander gedrag laten oefenen zodat hij gaat ervaren dat hij het aan kan."

Heel zwart-wit gesteld vinden psychoanalytici gedragstherapeuten oppervlakkig, omdat ze naar de symptomen kijken en niet naar de dieper liggende verlangens en emoties. Omgekeerd zeggen gedragstherapeuten dat psycho-

¹¹ Albert Ellis (1913-2007) werkte in New York en ontwikkelde er de rationeel-emotieve therapie (RET). Hij wordt – samen met Aaron Beck – gezien als de belangrijkste voorloper van de cognitieve gedragstherapie. Ellis volgde de opleiding tot psychoanalyticus en ging zelf jarenlang in analyse, maar vond deze methode onvoldoende effectief.

¹² We gebruiken voornamelijk de term 'psychodynamische school' die voortbouwt op de psychoanalytische theorie zoals ontwikkeld door Freud.

¹³ Terwijl de psychoanalyticus juist niet directief is, maar zich zoveel mogelijk op afstand houdt en veel ruimte laat aan de verlangens, emoties, vrije associaties en andere uitingen van persoon die bij hem in therapie is, opdat het therapeutisch proces zich als vanzelf kan ontplooiën.

analytici slecht zijn in gedragsverandering. Analytici zullen daar tegenin brengen dat wanneer iemand op een dieper niveau behandeld wordt, zijn gedrag mee zal veranderen. Dat deze persoon dan vanzelf de vaardigheden daartoe ontwikkelt.

Maar bij ernstig verwaarloosde kinderen, de kinderen met een hechtingsstoornis, zal dat niet lukken, omdat zij beperkte vaardigheden hebben. Die hebben ze nooit ontwikkeld.

In de meeste behandelprotocollen (voor agressie, angst en depressie) worden tegenwoordig cognitieve elementen en gedragselementen geïntegreerd, vertelt Jongman. En langzamerhand worden er ook meer op emotie gerichte interventies¹⁴ in opgenomen. Dat zijn interventies die iemand terug laten gaan naar het gevoel dat hij had in bepaalde situaties en dat gevoel onderzoeken. Waar het zwaartepunt aanvankelijk lag bij de cognitie als aangrijpingspunt voor gedragsverandering, ontstaat dus meer en meer een dynamische driehoek waarin (kern)cognities, gedragstraining en de impact van emoties alle drie een ingang tot verandering kunnen zijn.

Sturen

Bij deze doelgroep moet je het durven om initiatief te nemen en dingen te benoemen, zegt Jongman. "Je kunt niet afwachten, niet wachten tot ze zelf met iets komen. Dat zou een overschatting van de doelgroep zijn." Sturen betekent zeker niet dat hij het stuur van zo'n jongen overneemt, hij laat hem in zijn autonomie en dat moet ook. Sturen betekent wel dat hij niet loslaat. "Ik blijf steeds actief op zoek gaan naar wat er aan de hand is, wat er gebeurt in zo'n jongen. Ik geef richting, maar ik dwing niet. Ik laat geen stilte vallen, maar geef hem taal." (zie 'Hardop denken en hen woorden geven' hier verderop).

Internaliseren versus externaliseren

Albert Ellis had het talent om alles tot een heldere simpelheid terug te brengen. Jongman noemt als voorbeeld hoe Ellis het ontstaan van alle problematiek toeschrijft aan 'het moeten'. Ellis onderscheidt hier een internaliserende en een externaliserende problematiek.

"Bij internaliserende problematiek moet je van alles van jezelf. Als ik vind van mezelf dat alles goed moet gaan, dat ik succesvol moet zijn in mijn werk, dat ik een goede partner moet zijn ... dan veroorzaak ik problemen in mezelf. Dan heb ik veel angst, krijg ik een burn out, noem maar op. Omdat ik niet van mezelf kan accepteren dat ik ook maar een mens ben die fouten maakt."

Ellis zei: 'je bent je baan kwijt, je partner loopt weg en je hebt niets meer. En wat is daar nou zo erg aan? Wat zegt dat over jou als persoon?' En het antwoord was: 'dat ik op alle gebieden mislukt ben!' Dat is een kerncognitie,

¹⁴ Zoals EMDR, imaginatie oefeningen, exposure oefeningen.

dat gaat over zelfbeeld. Dan vroeg Ellis: 'maar waarom ben jij dan mislukt als persoon? Er zijn wel meer mensen die geen baan hebben of geen partner. Die voelen zich helemaal niet mislukt. Waarom voel jij je wel mislukt? Dat is iets dat je zelf definieert.'

Bij externaliserende problematiek moet de omgeving van alles. "Dat zie je veel bij antisociale jongens. Mensen met antisociale kenmerken en gedragsproblemen eisen van anderen en van de wereld dat zij zich aanpassen aan hen. Die ander moet mij niet zo behandelen, die mag mij dit niet flikken, die moet mij met respect behandelen, die ander moet mij niet snijden in het verkeer." Jongman beschrijft ook dat onder die externaliserende houding meestal internaliserende problematiek ligt. "Onderliggend zijn ze eigenlijk internaliserend en hebben ze een enorm negatief zelfbeeld. Ik hoor er niet bij, ik deug niet. Ik mag niet zijn wie ik ben. Uiteindelijk gaat toch alles weer kapot."

Hardop denken en hen woorden geven

Therapie – ook cognitieve gedragstherapie – vereist dat iemand over zichzelf kan praten en nadenken, maar jonge veelplegers willen en kunnen dit over het algemeen helemaal niet. Ze praten niet over hun ervaringen, denkbeelden, drijfveren en gevoelens, niet over hun familie, hun vrienden of over hoe het met ze gaat en ze kunnen ook moeilijk naar hun eigen gedrag kijken.

Jongman beschrijft hoe hij begin jaren 90 voor het eerst ging werken met antisociale jongens. Dat was in een justitiële jeugdinrichting met jongens die al in veel instellingen hadden gezeten, vaak met een diepe hechtingsstoornis, met veel gedragsproblemen en delinquentie. "Ze wilden best bij me in de kamer komen zitten, maar niet over zichzelf praten. Niet over hun pijn, hun angst, hun gevoelens van verlating, van vernedering. Ik heb op allerlei manieren gezocht hoe ik daarbij kon komen.

Ik begreep ook dat deze jongens helemaal niets hadden met mijn concepten: dat ze problemen hadden, dat ze agressief waren, dat ze veel blowden ... ze begrepen helemaal niet waar ik me druk over maakte. Eigenlijk vertelden ze me dat ik hen niet begreep. 'Je begrijpt niet hoe mijn leven is. Je begrijpt niet wie ik ben.' Toen ben ik op zoek gegaan naar hoe ik de cognitieve gedragstherapie kon gebruiken op een manier die voor hen acceptabel was. Hoe ik hen het gevoel kon geven dat ik hen wél begreep, zodat ik ook iets dichterbij mocht komen."

Jongman zoekt en vindt een andere benadering dan de gebruikelijke. "Ik merkte dat ze gek werden van vragen. Als ik vroeg, 'hoe voel je je? Wat is er met je? Hoe was het toen? Wat zei je moeder dan?' dan zag ik ze kijken van 'daar heb ik echt geen zin in.' Maar als ik neerlegde, voorzichtig en in vragende vorm, hoe ik dacht dat het was, gaven ze heel veel informatie. Dan zeiden ze bijvoorbeeld: 'zo was het niet, zoals jij nu zegt.' Ik heb toen geleerd om dingen te zeggen als:

Ik weet het niet, maar als ik jou uit je plaat zie gaan en ik hoor wat er op de groep is gebeurd, dan heb ik de indruk dat er daaraan iets vooraf ging, iets wat je raakte. En ik weet niet precies wat het was, iets wat iemand zei, of iets wat je deed denken aan thuis, maar jij bent niet iemand die zomaar boos wordt. Jij bent niet iemand die zomaar met stoelen gooit en iemand anders met een stoel op zijn hoofd slaat. Ik denk dat er iets gebeurde wat je pijn deed of wat je ergens aan deed denken. 'Ja dat klopt. Hij zei dat en dat ... en ik wil niet dat iemand dat ooit nog tegen me zegt,' zei zo'n jongen dan. Of: 'Niemand gaat mij meer slaan, never nooit niet.' En dan kon ik zeggen: ja, nu begrijp ik waar die boosheid vandaan komt. Maar mag ik ook eens met je kijken of je daar op een andere manier op kan reageren?

"Wat niet werkt is zeggen: 'volgens mij ben je vaak agressief. Wil je daar wat aan doen?' En dan volgens het protocol gaan werken. Wat beter werkt is zeggen wat je denkt dat er aan de hand is en wat er in hen omgaat." Dus zei Jongman bijvoorbeeld iets in de trant van:

Ik denk dat er heel veel in je leven gebeurd is en dat je je door je thuis in de steek gelaten voelt. Dat je er alleen voor staat. Mag ik daar iets over zeggen? Ik keek hem dan meestal niet aan en zag hem uit mijn ooghoek knikken. Dan zei ik bijvoorbeeld: ik weet dat je moeder stapelgek op je is. Jullie hebben vaak telefonisch contact. Maar ondertussen zit jij wel hier en heb je het zwaar. Dus je moeder houdt van je, maar toch ben je hier en voel je je weggestuurd. En ik denk dat jij denkt: het maakt allemaal niet uit wat ik doe, want ik zit toch hier. Waarom zou ik in beweging komen? Ik win daar niets mee. Of ik hier nou een jaar zit of twee jaar of drie jaar ... Klopt dat? 'Ja.' Dus waarom zou je iets willen? ' ... ' Toch zou ik graag met jou kijken, hoe je weer terug naar huis, terug naar je moeder kan. Op een goede manier, zodat het ook lúkt. Want anders heeft het geen zin. Je kunt wel zeggen, ga maar terug, maar dan word je over een maand door jeugdbescherming weer uit huis gehaald en ergens anders geplaatst. Dus ik wil wel weten wat er tussen jou en je moeder gebeurt. Ik wil weten waarom dat mis gaat.

Jongman ging dus zelf benoemen wat hij zag in hun manier van doen. De dingen die hij zag in de interactie met andere mensen. Hij spiegelde hen, ging hardop denken ook, legde hypothesen aan hen voor. Checkte of het klopte wat hij zag en dacht. Hij ging vragenderwijs en toetsend de cognities of denkfouten benoemen die hij bij hen vermoedde. Zo probeerde hij in contact te komen met wat zich in hen afspeelde en prikkelde hij hen om zich te uiten. En liet hij zien dat hij hen wilde begrijpen.

"Ik dacht dat het oorlog zou worden, als ik dit allemaal zo expliciet ging benoemen, maar tot mijn grote verbazing vonden ze het juist fijn!"

Hij ging dus als het ware voor die jongens praten, omdat ze het zelf niet deden. "Ja, ik heb veel woorden aan hen gegeven", beaamt hij. "Zo gingen ze wat meer openstaan en wat meer praten. Ik merkte dat ik beweging kreeg, dat ze gingen denken: 'je begrijpt me, je bent een zoektocht met me aan het maken, je geeft er woorden aan, aan dat gevoel.' Dan zei ik bijvoorbeeld: 'volgens mij was dat weer hetzelfde gevoel van in de steek gelaten voelen. Of datzelfde gevoel dat iemand weer boven je gaat staan en dat je je vernederd voelt.' En dan zeiden ze: 'Dat is het.' Dan voelde ik me soms een soort vader of grote broer die doet wat ouders niet hebben gedaan, die spiegelt."

Systeemtherapie

Jongman is opgeleid in de FFT (Functional Family Therapy) en heeft veel geleerd van het systemische denken dat hierin vervat ligt. Ook dit heeft de ontwikkeling van zijn manier van werken met veelplegers gevormd.

Als behandelaar werkt hij in verschillende 'systemen': het gezins- of familie-systeem van de jonge veelpleger, maar ook de wereld van de professionals om hem heen¹⁵. Kenmerkend van systemen is dat de personen die er onderdeel van uitmaken, voortdurend impact hebben op elkaar. Houding en gedrag van de één beïnvloedt houding en gedrag van de ander. Verandering van de één veroorzaakt verandering bij een ander. Er is een voortdurende wisselwerking en dynamiek gaande.

"Ik heb geleerd om de hele tijd, bij alles wat ik doe, me bewust te zijn van die dynamiek", zegt Jongman. "En ik ben me ook steeds sterk bewust van mijn eigen positie binnen dat geheel. Hoe zorg ik dat ik met die jonge veelpleger door een deur kan blijven gaan, maar ook met zijn ouders en met andere partijen?" Hij maakt voortdurend inschattingen. Over wat hij wel en niet kan zeggen, wat hij tegen wie in aanwezigheid van wie moet zeggen. Over de positie die hijzelf moet kiezen, de ruimte die hij kan innemen, zijn rol – en de impact daarvan. Dat begint al met een simpel – en invloedrijk – gebaar als een hand geven bij binnenkomst. "Wie geef ik als eerste een hand als er vier mensen in de kamer staan?" Maar het allerbelangrijkste, zegt hij, is dat hij laat zien dat iedereen belangrijk is, dat iedereen nodig is om verder te komen.

Schematherapie: schema's, coping en het concept van limited reparenting

Ook de schematherapie was voor Jongman een belangrijke bron bij het ontwikkelen van een werkwijze met jonge veelplegers. Schematherapie is een voortzetting van de cognitieve gedragstherapie en mede gebaseerd op de hechtingstheorie van Bowlby¹⁶. Jeffrey Young¹⁷ was de 'founding father'.

¹⁵ Zie hiervoor hoofdstuk 6.

¹⁶ Vgl. hoofdstuk 3.

¹⁷ Jeffrey Young komt uit de school van Aaron Beck. Beck is – samen met Albert Ellis – grondlegger van de cognitieve gedragstherapie.

"Het nieuwe van de schematherapie was dat het vertelde hoe je ervoor kunt zorgen dat oude, heftige emoties en patronen die heel vroeg ontstaan zijn, niet steeds de behandeling torpederen. Young zag namelijk dat mensen met persoonlijkheidsstoornissen eigenlijk niet goed in behandeling kwamen door hun wantrouwen, door schaamte, door allerlei heftige gevoelens."

We gaan hier even wat dieper in op het theoretische model van de schema-therapie, omdat het zo'n belangrijke rol speelt in de werkwijze. In het hoofdstuk over behandelen (hoofdstuk 5) wordt duidelijk hoe Jongman concreet met de diverse elementen van de schematherapie werkt.

Onverbondenheid en afwijzing

Young beschrijft in totaal achttien disfunctionele schema's¹⁸ die hij aantreft bij mensen met persoonlijkheidsstoornissen. Schema's zijn het best te omschrijven als 'filters waarmee mensen de wereld om zich heen interpreteren, ordenen en voorspellen,'¹⁹ of anders gezegd: brillen waardoor iemand de wereld om zich heen vertekend waarneemt. De schema's zijn disfunctioneel, omdat ze ontstaan zijn in iemands verleden en niet meer passen bij de huidige situatie. Ze leiden tot misinterpretaties die niet helpend en ongezond zijn, omdat ze heftige emoties (angst, boosheid) en probleemgedrag (agressie, extreme vermijding, paniekgedrag, etc.) oproepen.

Young heeft zijn achttien schema's geclusterd in vijf overkoepelende thema's (de zogenaamde schemadomeinen). En eigenlijk is vooral één daarvan relevant voor de behandeling van jonge veelplegers: onverbondenheid en afwijzing.²⁰ Precies dit thema karakteriseert de doelgroep zo treffend.

Onthecht

Je kunt alleen functioneren in de maatschappij als je je kunt verbinden met mensen of werk of school of idealen ... anders sta je erbuiten. Als je niet weet hoe je je kunt verbinden, is dat een enorme handicap, toch?

Ja dat klopt, ze zijn onthecht. Sommigen kunnen dat ook feilloos omschrijven. Ze zijn heel lang op weg om weer een beetje gehecht te raken en vaak lukt dat uiteindelijk maar beperkt, soms helemaal niet meer ...

¹⁸ Young, J. e.a. (2005) Schemagerichte therapie Houten:Bohn Stafleu van Loghum.

¹⁹ Arntz, A., Genderen, H. Wijts, P. (2006). Persoonlijkheidsstoornissen. In Vandereyken, W., Hoogduin, C.A.L., Emmelkamp, P.M.G. , Handboek Psychopathologie deel 2, klinische praktijk (pag. 443-479). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

²⁰ Voor de geïnteresseerde lezer: de andere vier zijn 'verzwakte autonomie en verminderd functioneren', 'verzwakte grenzen', 'gerichtheid op anderen', 'overmatige waakzaamheid en inhibitie (geremdheid)'.

Binnen het domein 'onverbondenheid en afwijzing' zijn bij antisociale jongens vier schema's²¹ dominant:

- Emotionele verwaarlozing: iemand verwacht dat zijn eigen emotionele behoeften (zoals steun, verzorging, empathie en bescherming) niet of onvoldoende door anderen zullen worden beantwoord. Hij voelt zich alleen en eenzaam.
- Verlating/instabiliteit: iemand verwacht dat iedereen hem uiteindelijk in de steek zal laten. Anderen zijn onbetrouwbaar en onvoorspelbaar in hun steun en toewijding.
- Wantrouwen en/of misbruik: iemand heeft de overtuiging dat anderen uiteindelijk op een of andere manier misbruik van hem zullen maken of hem zullen bedriegen of vernederen.
- Minderwaardigheid/schaamte: iemand voelt zich innerlijk onvolkomen en slecht. Zodra anderen hem beter leren kennen zullen zij dit ontdekken en hem afwijzen.

Young ziet dat mensen verschillende strategieën hebben om met hun schema's om te gaan. Hij noemt ze coping strategieën: mensen kunnen zich eraan overgeven (en de emotionele pijn van het schema wordt dan rechtstreeks gevoeld), ze kunnen actief of passief alle situaties vermijden waarin het schema (en de pijn) opgeroepen worden of ze kunnen overcompenseren: door tegenovergesteld gedrag zorgen dat de schema's niet geactiveerd worden. Maar geen van deze strategieën leidt tot verandering.

Jongman herkent de schema's feilloos uit zijn eigen praktijk. "Vooral het schema 'emotionele verwaarlozing' gaf verdieping. Ik kon er verder op bouwen. Ik snapte beter waarom ook warme, liefdevolle ouders verwaarlozend kunnen zijn. Dit is omdat ze hun kind niet goed begrijpen, niet goed 'lezen'."

Waardevol van deze benaderingswijze vindt hij ook dat het de schuld die jonge veelplegers vaak voelen, een beetje weghaalt. Het 'ontschuldigt' omdat hij die jongens kan laten zien dat ze die schema's hebben ontwikkeld om te overleven toen ze nog heel klein waren.

Schematherapie is hoopvol. Na verloop van tijd kunnen gezondere strategieën (coping) ontstaan, zoals problemen onder ogen zien, op tijd hulp vragen, het beter vol kunnen houden als het echt moeilijk wordt.

Limited reparenting

Een centraal concept uit de schematherapie, is dat van de 'limited reparenting'. Dat betekent zoiets als de rol van de ouders of opvoeders beperkt over-

²¹ Zie ook: Genderen, H., Rijkeboer, M., Arntz, A. (2008). Theoretisch model: schema's, coping-strategieën en modi. In Vreeswijk, M., Broersen, J., Nadort, M. (2008). Handboek schematherapie. Houten: Bohn, Stafleu van Loghum. Het vijfde schema dat valt onder dit domein van onverbondenheid, namelijk: 'sociaal isolement', vindt Jongman minder relevant voor jonge veelplegers.

doen, maar dan goed. Het geeft een heel specifieke invulling aan de rol van de therapeut. Hoewel die nooit de schema's kan 'repareren', kan hij deze jongens wel een tegenervaring proberen te geven, wél steun, aandacht en veiligheid bieden, wél die ander zien en waarderen, wél blijven als het moeilijk wordt en niet in de steek laten.

Op die manier kunnen er gezonde schema's komen naast de oude, disfunctionele schema's en die een beetje tot rust brengen, zegt Jongman. Pas dan kan er ruimte voor verandering ontstaan.

Persoonlijke taal en het lef om terug te gaan naar vroeger

Naast de schema's, de coping en het concept van limited reparenting, bood de schematherapie van Young aan Jongman nog twee andere 'stepping stones': een persoonlijke taal en het lef om terug te gaan naar oude ervaringen.

Persoonlijke taal

"In de manier waarop Young werkte en sprak met zijn cliënten, zag ik dingen terug die ik intuïtief altijd had bevochten, vertelt Jongman. "Hij gebruikte een heel andere taal dan psychotherapeuten. Die blijven meer op afstand, zijn neutraler, laten niet zo snel blijken wat ze wel of niet vinden of denken. Zo word je opgeleid als psychotherapeut. Maar Young zei dingen als²²: 'ik ben heel blij dat je er weer bent. Hoe is het nu met je, want het is een nare week voor je geweest. Ik vind het erg wat er is gebeurd, erg dat je jezelf weer hebt gesneden. Vind je het goed om samen terug te kijken naar hoe het zo is gekomen en of we er iets aan kunnen doen?' Dat klinkt misschien een beetje klef, maar die warmte is nodig."

Jongman herkent deze taal en houding van de therapeut, die het 'limited reparenting' uitdrukt en die hijzelf ook altijd als vruchtbaar heeft ervaren. Een taal en toon waar hij verder mee wil. "Young was betrokken, persoonlijk, maar ook confronterend. Ik zag dat hij op een gegeven moment zei: 'ik wil nu dat je stopt. Dat snijden is niet goed voor je. Je hebt het moeilijk, maar je moet stoppen met snijden'. Hij zei dat vanuit zorg. Hij maakte het persoonlijk. 'Je weet dat ik om je geef, ik wil dit gewoon niet hebben.' Dat sprak me aan."

Het lef om terug te gaan naar oude ervaringen

"Wat ik ook heel goed aan Young vond, is dat hij terug durfde gaan naar oude ervaringen en emoties. Hij raketde die op en maakte ze zo opnieuw tastbaar in de beleving.²³ En dat bij mensen met persoonlijkheidsstoornissen."

Ook Jongman onderzoekt wat er met jonge veelplegers aan de hand is, wat zich afspeelt in hen en hoe dat zich zo heeft ontwikkeld – en gaat daarvoor

²² Jongman beschrijft hier een video opname van een van Young's behandelingen. Young liet die zien tijdens een congres – Jongmans eerste 'live' kennismaking met Young en de schematherapie.

²³ EMDR, een vorm van trauma behandeling, waarmee de therapeut (ook) teruggaat naar (traumatiserende) ervaringen die vaak in de jeugd liggen, was in die tijd dat Young zijn schema therapie ontwikkelde ook in opkomst.

soms terug in hun verleden – om op die manier aangrijpingspunten voor verandering te vinden.

Schematherapie passend maken voor de doelgroep

Het behandelmodel van de schematherapie past niet helemaal bij jonge veelplegers. Jongman omarmt het model, zegt hij, maar in de uitvoering heeft hij te maken met beperkingen. Het is onmogelijk om deze jongeren – gezien hun leeftijd – binnen de gebruikelijke intensieve behandelvorm²⁴ te houden. Hij noemt verschillende redenen. “Ze zijn wisselend qua motivatie, de ene week zijn ze heel gemotiveerd, maar de week daarop eigenlijk helemaal niet. Het dagelijks leven komt op die leeftijd nog zo hard binnen, dat ze afgeleid worden door wat er gebeurt. Vrienden, relaties, school, dingen die op straat gebeuren. Bovendien zijn ze vaak nog niet helemaal vastgelopen. Ze hebben niet het gevoel dat ze alles geprobeerd hebben en dat het allemaal niet lukt. Ze kunnen echt binnenkomen met de mededeling dat ze gaan stoppen met therapie. ‘Ik ga gewoon een vriendin nemen en naar school en ik ben gewoon klaar met deze therapie.’ Dat geloven ze echt op dat moment en ze zijn er ook echt klaar mee voor hun gevoel. Ze willen niet weer die gesprekken, weer die pijn en ellende ... Ze willen gewoon lekker leven.”

Een andere belangrijke reden voor aanpassing is dat hun ouders een andere rol spelen. “Als je 25 bent zijn ouders vaak wel meer op de achtergrond. Tussen de 16 en 21 wonen ze nog vaak thuis. In de schematherapie hebben ouders een belangrijke rol, die schema's hebben alles te maken met hun rol als opvoeders. Ik leg veel minder dan Young doet, de schuld bij de ouders. Ik zorg dat ik niet te negatief ben over hen, omdat die jongens anders in een groot loyaliteitsconflict terecht komen. Geven ze mij gelijk, dan vallen ze hun ouders af. En dat zullen ze nooit doen.”

Good lives model: wat wil JIJ?

Het Good lives model geeft Jongman een aantal jaren later opnieuw een 'stepping stone'. De kern van het Good lives model is dat de behandelaar aan de cliënt vraagt: wat wil JIJ? En dat is helemaal niet zo vanzelfsprekend in een situatie waarin iemand niet zoveel te willen heeft.

Het Good lives model is een voortzetting van het zogeheten risk-need-responsivity (RNR) model dat breed wordt gebruikt om goed in te kunnen schatten met welk type behandeling veelplegers geholpen zijn. Via het RNR beoordeelt men het risico, bepaalt men de behoeften en beperkingen (needs) van iemand en kijkt naar de responsiviteit. De responsiviteit is de mate waarin iemand te

²⁴ Officieel duurt een schematherapie drie jaar en heeft in het begin een frequentie van twee sessies per week. Overigens raakt deze intensieve behandelvorm ook elders in ongebruik en wordt de termijn van drie jaar meer en meer teruggebracht naar een of twee jaar.

motiveren valt voor behandeling – en dus ook voor het veranderen van zijn levenswijze. Dit aspect van responsiviteit is een beetje onderontwikkeld in het RNR model. “Het Good lives model vult deze leemte op”, zegt Jongman. “Ik kwam met dit model in aanraking via Daan van Beek. Van Beek behandelde psychopaten in een TBS kliniek²⁵ en combineert in het behandelprogramma het Good lives model met het zelfregulatie model”, vertelt Jongman. Het is deze combinatie die hij sterk vindt en herkent – juist omdat het gevoel van autonomie bij zijn ‘eigen’ doelgroep zo’n belangrijke karakteristiek is. Het versterkt twee dingen in zijn werkwijze. Ten eerste vergroot hij uit wat een jonge veelpleger zelf wil, maakt het sterker en gebruikt het als motor voor verandering. Ten tweede blijft hij in alles de autonomiebehoefte van de jonge veelpleger erkennen.

Uitvergroten wat iemand wil

Er is bijna altijd wel iets wat iemand wil en dat iets maakt Jongman vanaf het allereerste gesprek tot leidraad. De gevangenis uit willen, een huis, werk, een relatie willen ... allemaal kan het een beginpunt voor behandeling zijn.

Dan zeg ik: ik ben heel blij dat je wat wil. En ik ben ook wel benieuwd waarom je het wil. Waarom wil je een huis? Of waarom wil je die relatie?

En wat doe je wanneer iemand zegt een crimineel te willen worden?

Goede vraag. Dan zeg ik: ik hoor je, en dat is niet wat ik wil. Ik kan er geen invloed op uitoefenen, maar ik zou met jou wel willen kijken of er nog iets anders is dat je wil en waar we samen aan kunnen werken. Dan kan je later altijd nog de beslissing nemen dat je een crimineel wordt. Ik hoor ook dat je zegt dat je een goede crimineel wil worden – daar zit kennelijk ambitie. Als je iets doet, wil je het goed doen, klopt dat? Misschien wil je ook wel goed zijn als het om school of sport gaat?

Zijn autonomie erkennen

Jongman constateert dat het Good lives model eigenlijk zegt: ik ben er ook voor jou. En dat strookt goed met de houding en taal die hij ook in de schematherapie vond. “Ik houd rekening met wat voor jou belangrijk is in het leven, maar ik wil dat je het op een prosociale, niet op een criminele manier bereikt.”²⁶

²⁵ Samen met anderen schreef Van Beek een boek over het behandelprogramma voor deze patiënten met een hoge mate van psychopathie in de Van der Hoeven Kliniek: Kröger,U;Van Beek,D.; e.a. (2011) Behandeling van psychopathie, a mission impossible? Utrecht: Forum Educatief.

²⁶ Jongman citeert hier wat Van Beek e.a. in hun boek over de behandeling van psychopathie schrijven: “In het good lives model van Ward and Stewart (2002) wordt ervan uitgegaan dat delinquent gedrag het gevolg is van het nastreven van intrinsiek belonende primaire behoeften op niet sociaal geaccepteerde wijze. Volgens het model is het de bedoeling dat de dader in de behandeling leert verantwoordelijkheid te nemen voor een prosociaal leven, waarin hij deze behoeften kan bevredigen zonder daardoor weer met justitie in aanraking te komen.” (Pag. 43 uit: Kröger,U;Van Beek,D.; e.a. (2011) Behandeling van psychopathie, a mission impossible? Utrecht: Forum Educatief).

Door de behoefte aan autonomie van veelplegers te erkennen, slaat hij als behandelaar twee vliegen in één klap, zegt Jongmam. "Door je te richten op wat zo'n jongen wil, maak je het voor hem beter haalbaar. En je sluit aan op zijn behoefte aan autonomie. Misschien nog wel meer dan andere eigenwijze mensen, hebben deze jongens een enorme drive om alles zelf te willen bepalen. En dat is niet zo gek, omdat ze van jongs af aan hebben ervaren dat ze het zelf moesten doen."

Ik wil mijn eigen fouten maken

Bij autonomie spelen veel dingen een rol: zelf macht willen uitoefenen, mogen zijn wie je bent, voor vol aangezien willen worden, niet tegen een autoritaire houding van anderen kunnen ... Omdat ik zelf een grote autonomiebehoefte heb, herken ik dit snel en voel ik ook snel waar de gevoeligheid ligt – waar ik het wel en waar ik het niet mag overnemen van zo'n jongen. Dat had ik 25 jaar geleden al, heel snel feeling met: hier moet ik niet over die grens gaan. Ik moet wel zorgen dat hij in beweging komt, maar zonder dat hij het gevoel heeft dat ik hem dwing. Daar kunnen deze jongens echt niet tegen.

Zij hebben meegemaakt dat andere mensen zeiden dat ze het goede deden en dat ze voor hen zouden zorgen – en dat niet deden. Dus ze zijn ongelofelijk allergisch voor mensen die zeggen dat zij weten wat goed voor hen is of vinden dat zij dingen mogen bepalen. Daar zit heel veel woede.

'Aan jou heb ik niets!'

Die jongens hebben al heel veel geslikt. Ze weten voor zichzelf: als ik het zelf doe, lukken dingen, maar als ik luister naar iemand anders, is het ellende. En dan kom jij als hulpverlener. Ook al vinden ze je aardig, dan nog houden ze het niet met je vol, ze worden gek van je bepalende gedrag. Ik zag dat destijds heel duidelijk in die justitiële jeugdinrichting waar ik werkte, dat jongens zo ontzettend boos werden als groepsleiders zeiden: 'je moet nu dit.' Of op een bepaalde toon zeiden: 'kom op nou, doe dat!' Terwijl de groepsleiders die fair waren en zeiden 'ik wil nu gewoon wel dat de boel wordt opgeruimd' of 'ik wil nu toch dat je naar je kamer toe gaat' veel meer voor elkaar kregen. Die waren wel sturend, maar niet op een dwingende manier.

Sturen en tegelijkertijd hun autonomie erkennen?

Ja. En autonomie erkennen in het therapeutische proces is zeggen: 'ik heb deze mening, ik weet het ook niet honderd procent zeker, maar denk er eens over na, misschien is het iets voor jou. Je bepaalt zelf wat je doet.' De erkenning van die autonomie maakt het voor hen vaak makkelijker om te zeggen: ergens heb je wel gelijk of dat klopt wel. Ik merk dat het hen de ruimte geeft om naar me te luisteren.

Dus je creëert bewegingsruimte. Je moet iemand niet klem zetten door dwingend te zijn. Iemand moet bewegingsruimte hebben om te kunnen veranderen en naar zichzelf te kunnen kijken.

Ik weet niet of dat altijd voor iedereen geldt. Er zijn ook veel mensen die het heerlijk vinden om te horen: je moet dit of dat doen. Dat kan veiligheid geven. Maar bij deze doelgroep – waar we het boek over schrijven – niet. Die hebben het gevoel dat ze het zelf moeten uitvinden. Die jongens zeggen vaak: ik wil mijn eigen fouten maken. Ik wil niet dat jij me gaat vertellen hoe ik het goed of fout kan doen. Het is mijn eigen ding. Daar speel ik in mee door te zeggen: ik zou me kunnen voorstellen dat ... zou het zo kunnen werken dat ... zodat ik ruimte laat. En als ik met iemand al lang een werkrelatie heb en als die goed is, dat is het interessante, dan mag ik óók zeggen: nou is het klaar! Als hij al dagenlang vermijdt om het gesprek te voeren dat hij moet voeren, als hij niet uit zijn bed komt om de dingen te doen die hij moet doen, als hij die ruzie met zijn vriendin niet oplost ... nu is het klaar! Dan mag ik begrenzen. Omdat ze dan weten dat ik hen begrijp, dat ik achter hen sta. Maar anders is zo'n uitspraak dodelijk.

Psychodynamische school: ontwikkelingsmodel, therapeutische relatie en durven duiden

"Over een aantal dingen ben ik sceptisch, maar Freud had op een aantal punten honderd procent gelijk. Het is jammer dat mensen die nu opgeleid worden, vaak niet veel meer leren over de psychoanalytische traditie", vindt Jongman. Zelf heeft hij veel gehad aan het model dat Freud en latere analytici hebben ontwikkeld voor de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen. Ook het inzicht in hoe een therapeutische relatie werkt en wat die vereist, vindt hij wijs en verhelderend. Tenslotte noemt hij iets wat Freud deed en wat – met name binnen de cognitieve gedragstherapie – te beperkt gebeurt in zijn ogen: blijven onderzoeken waar bepaald gedrag op duidt.

Sociaal emotionele ontwikkeling en persoonlijkheidsopbouw

Het ontwikkelingsmodel van Freud vindt Jongman enorm waardevol. "Freud biedt een uitgewerkt model met ontwikkelingsfasen. Wat gebeurt er in de eerste drie maanden van het leven van een kind, wat in de volgende negen maanden, enzovoort. Op het moment dat ik naar een kind kijk, moet ik kunnen inschatten in welke ontwikkelingsfase het is. Hoe oud is dit kind voor zijn leeftijd? Waar is hij nu, emotioneel gezien? Om dat te kunnen doen, heb ik veel aan Freud gehad. Voor de doelgroep waar we het steeds over hebben, is dat goed inschatten van de sociaal emotionele ontwikkeling heel belangrijk. Want zo'n jongen kan fysiek en cognitief wel 18 jaar zijn, maar emotioneel misschien maar 6 of 7.

Freud zegt – net als later in de hechtingstheorie²⁷ ook terugkomt – dat de

²⁷ Hechtingstheorie van Bowlby, vgl hoofdstuk 3.

invloed van het ouderschap cruciaal is voor de sociaal emotionele ontwikkeling. Het wegvallen van de moeder bijvoorbeeld, of een scheiding waar geweld in het spel is, kan de sociaal emotionele ontwikkeling laten stagneren. Cognitief ontwikkelt iemand zich nog wel door. Ik heb veel jongens gezien die een trauma hadden en emotioneel waren blijven steken. Niet meer durfden te groeien. Het model van Freud is dat je emotionele gebeurtenissen verdringt om jezelf te beschermen. Maar dit betekent ook dat je niet ontwikkelt, omdat je niets doet met die emoties."

Overdracht en tegenoverdracht in de therapeutische relatie

Je bent kansloos, zegt Jongman, wanneer je als behandelaar niet alert bent op wat er gebeurt in de therapeutische relatie met deze jonge veelplegers. "Je moet je heel bewust zijn van wat er tussen jou en die ander gebeurt, wat jouw gedrag bij hem oproept en zeker ook wat zijn gedrag bij jou oproept. Dat aspect is al door Freud heel goed benoemd als overdracht en tegenoverdracht.

Leg even overdracht en tegenoverdracht uit ...

Overdracht is wat er gebeurt vanuit de cliënt naar jou toe. Die ziet jou als een bepaald iemand en heeft daar bepaalde gevoelens, verwachtingen en ideeën bij. In de terminologie van de schematherapie zou je zeggen: er worden bepaalde schema's geactiveerd. Dus zo'n jongen denkt: 'oh god dat is weer zo iemand' of 'het wordt toch niets'. De tegenoverdracht gaat over wat er in mij als therapeut gebeurt door hoe die jongen reageert. Een jongen die ik in de gevangenis bezoek en die langzaam sloffend naar mij toe komt, terwijl ik maar heel weinig tijd krijg voor een gesprek met hem bijvoorbeeld. Ik moet dan echt oppassen dat dat mij niet gaat irriteren. Dat ik denk 'kom ik gvd op mijn vrije dag helemaal hier naar toe en ik heb al de pest aan gevangenissen en dan ga je de boel verstieren, terwijl ik aan het proberen ben om jou te redden, een woning voor je ga regelen ...' Dat is de tegenoverdracht die kan ontstaan. Die moet ik zien te kanaliseren – bijvoorbeeld door bewust daar ook die eenzame jongen te zien die tegenover me zit. Die dit allemaal niet weet en dat ook niet bewust doet allemaal. Het is niet interessant wat ik voel of denk op dat moment – behalve dat ik het als antenne moet en kan gebruiken. Maar ik moet zelf niet zielig lopen doen.

Die antenne geeft je de belangrijke informatie dus.

Ja en hoe onmachtiger ik me voel, hoe meer ik weet dat hij zich onmachtig voelt. Dat is echt zo. Dus als ik supervisie doe en die persoon zegt: ik voel me zo ongelofelijk machteloos, gek word ik ervan – dan zeg ik: nou, ik weet bijna zeker dat die jongen die jij behandelt, dat voelt.

Durven duiden

"Freud was een betekenislegger", besluit Jongman. "Hij heeft zijn model ontwikkeld door heel goed naar mensen te kijken. Hij bracht allerlei gedragingen, emoties en wat mensen belangrijk vinden in verband met gebeurtenissen uit hun jeugd. Hij zei ook wel onzin dingen natuurlijk, maar hij durfde te duiden. Hij zocht overal betekenis achter. Ik heb geleerd dat ook te doen."

Jongman vindt het belangrijk steeds te blijven onderzoeken, te blijven duiden waarom iemand iets doet. Zachte en harde informatie te verbinden, daar betekenissen in te zoeken om te begrijpen waarom iemand op een bepaald moment zo agressief is geworden, waarom hij elke keer een verkeerde vriendin zoekt, waarom hij juist dit slachtoffer zoekt of waarom hij elke keer als hij een huis heeft toch op straat belandt. Zichzelf vragen daarover te stellen: Waarom doet hij dit? Waarom doet hij dat juist zo? Waarom doet hij dat juist op dat moment?

"Door elke keer een soort naïeve verbazing te houden en ook uit te spreken, komt er heel veel informatie", zegt Jongman. "Zelf raken die jongens soms ook gebiologeerd, vragen zich dan opeens af waarom ze iets zo hebben gedaan. Dus dat duiden, dat betekenis leggen, helpt."

Maken dat hij het aandurft om te veranderen

Behandelen in drie fases

5

Hoe begin je de behandeling van een jonge veelpleger – die soms nog gedetineerd zit, maar vaak ook alweer vrij is (meestal met een reclasseringsmaatregel met behandeling als voorwaarde)? Hoe benader je hem, waar ligt de focus in zo'n eerste fase, waar in een latere fase? Waar moet je rekening mee houden, wat moet je wel en vooral ook niet doen? Wat zijn de stappen die je zet in het behandelproces? En hoe weet je, of beslis je, dat het 'klaar' is en je de behandeling kunt afsluiten? Of is het nooit klaar?

"Ik denk dat stoppen met de criminaliteit een relatief autonoom proces is dat wordt bepaald door wat iemand in zijn leven heeft meegekregen, door de relatie met zijn familie en zeker ook door het toeval", aldus Jongman. "Dat proces kun je, als je weet hoe en op welk moment, versterken of versnellen met een aantal ingrediënten. Ingrediënten die maken dat zo'n jongen zichzelf beter leert kennen, beter wordt in relaties, meer vaardigheden heeft om een baan vast te houden ... Het gaat er dus om dat je stiekem zorgt dat áls hij wil veranderen, hij daartoe de mogelijkheden en het netwerk heeft - en dat je erbij bent om hem te ondersteunen."

De ingrediënten²⁸ die Jongman als behandelaar gebruikt in dat proces, hebben we verzameld en zoveel mogelijk geordend naar fase. Grofweg laten zich drie fases in de behandeling onderscheiden:

1. Een veilige werkrelatie opbouwen
2. Aangrijpingspunten voor gedragsverandering vinden
3. Bestendigen en een stap naar achteren nemen

Strikt genomen laten de fases zich niet zo duidelijk van elkaar scheiden. Toch is het belangrijk om ze wel van elkaar te blijven onderscheiden, vooral om tijdens de eerste fase niet te hoge verwachtingen te hebben.

We openen dit hoofdstuk met een verkenning van het doel van de behandeling: wat beoog je, wat wil je bereiken?

²⁸ Deze ingrediënten zijn deels afkomstig uit bestaande, theoretisch onderbouwde praktijken (zie hoofdstuk 4), voor een ander deel op eigen praktijkervaring (klinische ervaring) gestoeld.



Wat je wil bereiken (over het doel van de behandeling)

Nadenkend over de vraag wat de kern is van zijn manier van behandelen en wat hij uiteindelijk wil en kan bereiken met deze doelgroep, komt Jongman uit op twee dingen: vermijding doorbreken en maatschappelijk besef laten krijgen.

Vermijding doorbreken

Jonge veelplegers zijn sterk in vermijden²⁹, ze hebben een muur om zich heen gebouwd. Ze vermijden pijnlijke en negatieve gevoelens, kijken niet graag naar de angstige, agressieve, nare of kwetsbare kanten in zichzelf. Wanneer de vermijding aan kracht inboet, kan een proces van bewustwording op gang komen bij deze jongens. Hiervoor is veiligheid essentieel: de veiligheid voelen om te 'mentaliseren'.³⁰

Dit mentaliseren is een belangrijk element in Jongmans werkwijze. Hij ziet het zelf als " ... een prachtig concept uit de psychodynamische theorie dat feilloos omschrijft waar het om gaat: de ruimte hebben om bij de eigen (negatieve) gevoelens stil te staan, bij de gevoelens en gedachten van de ander, maar ook om jezelf te zien vanuit het perspectief van de ander."³¹ Leren mentaliseren is een manier om het tamelijk gesloten zelfbeeld en wereldbeeld dat deze jongens hebben, wat meer open te maken en bij hen het besef te laten doordringen dat hun binnenwereld en de wereld om hen heen niet per se hetzelfde zijn. Hen laten zien hoe hun eigen binnenwereld en de buitenwereld (waarin anderen zijn, met andere ideeën, gevoelens, gedachten etc.) verschillen en op elkaar reageren. Als je verhard bent en opgesloten zit in je eigen wereld, kan je de wereld om je heen alleen maar zien zoals het van binnen voelt. Als je denkt dat iedereen tegen je is, zie je dat ook. Als van binnen de angst regeert, zie je in de buitenwereld overal bevestiging van die (reden tot) angst. Je ziet buiten je wat je kent van binnen.

Goed 'lezen' van je eigen gevoelens en andermans reacties, wat deze jonge veelplegers vaak niet hebben geleerd, is daarom een belangrijke eerste stap om hen wat meer uit hun binnenwereld te trekken.

Maatschappelijk besef laten krijgen

Dat is ook het moment waarop iemand sociale interactie beter leert begrijpen en beter leert zien hoe het er in de maatschappij aan toegaat. Op school, met solliciteren, met een uitkering aanvragen of hoe je – als je een huis hebt

²⁹ Zie hoofdstuk 3.

³⁰ Het begrip 'mentaliseren' werd vanuit de psychoanalytische traditie geïntroduceerd voor de mate waarin iemand met borderline persoonlijkheidsproblematiek zicht heeft op zichzelf en zichzelf kan zien vanuit het perspectief van de ander. Gaandeweg werd dit begrip breder gehanteerd. Het werd een centraal begrip in de zogeheten 'Mentalized Based Treatment' (zie onder meer: Allen, J., Fonagy, P. & Bateman, A. (2008). Mentaliseren in de klinische praktijk. Uitgeverij Nieuwezijds: Amsterdam). Jongman gebruikt deze specifieke methode niet, maar zijn manier van werken vertoont hiermee wel overeenkomsten.

³¹ Jongman, E. (2012). Individuele psychotherapie bij jeugdige veelplegers Kinder- & Jeugdpsychotherapie, 39 (2), pag.28-41

– omgaat met je burens. Gaat behandeling uiteindelijk om een socialiseringsproces en het weer op gang brengen van een sociaal emotionele ontwikkeling? Als antwoord op deze vraag citeert Jongman een van de jongens³² die hij jarenlang behandelde. “Als je het hem zou vragen, zal hij zeggen dat hij nu beter begrijpt hoe de maatschappij in elkaar zit en hoe hij zijn rol daarin kan spelen. Hij zei tegen me: ‘ik had geen enkel besef, ik zat op school, ze vonden me irritant, ik werd de klas uitgestuurd ... Ik had geen enkel maatschappelijk besef, wat de maatschappij is, wat ik erin kan doen. Ik was alleen maar met de straat bezig. Met de verhalen die ze daar vertelden. Ik dacht ook dat dat allemaal waar was. Ik begreep niet wat de waarheid was. Ik had geen echt breder maatschappelijk besef.’ Hij begrijpt nu veel beter hoe de wereld in elkaar zit en wat er te halen is.”

Het belang van veiligheid

Bij dit alles is het gevoel van veiligheid cruciaal. Zonder dat zal iemand niet naar zijn negatieve gevoelens toe willen gaan, niet leren ‘mentaliseren’ en zijn er dus weinig tot geen aangrijpingspunten voor verandering. Daarom is het opbouwen van een veilige werkrelatie met deze ‘onthechte’ jongens ook essentieel, een relatie waarin zij uiteindelijk, misschien, de mogelijkheid tot hechting, tot binding – geborgenheid is een veel te groot woord – kunnen gaan ervaren.

Hoe ingrijpend dat gevoel van veiligheid is (en hoe groot de impact van een constant gevoel van onveiligheid) wordt invoelbaar gemaakt door een andere jongen die Jongman behandelde. Die formuleerde het als volgt: ‘Ik leef in twee werelden, een onderwereld en een bovenwereld.’ “De onderwereld, dat is de wereld van de straat, van de criminaliteit, van het constant over je schouder moeten kijken”, verklaart Jongman. “Zijn veilige wereld, de bovenwereld, zijn de weekenden wanneer hij thuis is in zijn pleeggezin dat hem werkelijk veiligheid en rust brengt.”

Het punt is dat mensen die in onveiligheid leven en in wezen dus voortdurend bang zijn, niet of nauwelijks gezonde vrienden kunnen maken, een gezonde relatie kunnen aangaan of zich aan een gezond iemand kunnen binden. Zo houden ze hun onveilige situatie in stand. Daarom is het ook zo belangrijk om familie of andere mensen te hebben die je veiligheid kunnen bieden.

Stoppen met de criminaliteit

Of veelplegers uiteindelijk kunnen stoppen³³ met de criminaliteit, hangt af van verschillende factoren. In de allereerste plaats speelt leeftijd een rol. Nederlands en buitenlands onderzoek laat zien dat jonge veelplegers vrijwel allemaal stoppen voor hun 28^{ste} levensjaar. Hoe jonger deze jongens zijn, hoe minder criminele routine zij hebben. Jongere jongens maken zich iets gemakkelijker

³² Deze uitspraak is van Nino Hensen die voor dit boek geïnterviewd werd (zie hoofdstuk 2).

³³ Weijers, I., Van Drie, D. (2014). Stoppen of volharden. SWP, Amsterdam.

los van hun criminele routine. Ze zijn daarentegen weer impulsiever, waardoor ze gemakkelijk in de problemen komen.

Wanneer de criminele routine eenmaal goed is ingesleten en jongens materieel en op straat succes hebben, denken ze niet aan stoppen. Ze verdragen gevolgen (straf, detentie) en ook de spanning en het voortdurende gevoel van onveiligheid. Ze hebben (nog) niet het idee dat ze vastlopen. Op maatschappelijk gebied groeien ondertussen wel de verliezen. Geen school, geen werk, geen goede huisvesting, schulden ...

Naarmate ze ouder worden, begint hun impulsiviteit iets af te nemen en hun empathisch vermogen wordt een klein beetje groter, hoewel dat niet zozeer de slachtoffers die zij maken geldt, maar veel meer hun familie – hun moeders vooral. En gaandeweg kan bij hen een gevoel gaan ontstaan dat ze te oud worden voor het leven dat ze leiden, een besef groeien dat de kosten niet meer tegen de baten opwegen.

Om echt te kunnen stoppen moeten veelplegers sterk in hun schoenen staan. Ze moeten niet alleen gemotiveerd zijn en vol kunnen houden, een perspectief hebben om naar te streven (zicht op een inkomen, op opleiding of werk, zicht ook op een oplossing voor de vaak grote schulden die ze hebben), ze moeten ook de sociale en emotionele vaardigheden bezitten waardoor ze het kunnen volhouden en waarmee ze zich langzamerhand een plaats in de 'bovenwereld' kunnen verwerven. Wat een lange en beslist niet gemakkelijke weg is en waarvoor een goede 'bedding' essentieel is: familie, een vriendin, vrienden, maar ook professionele hulpverleners die hen kunnen steunen in de weg terug naar de maatschappij.

Ambulante behandeling van jonge veelplegers moet aandacht hebben voor al deze factoren.

Fase 1 - Een veilige werkrelatie opbouwen

Behandelen begint met een forse investering: het opbouwen van een veilige werkrelatie. Tijdens de eerste fase gaat het erom toegang te vinden tot de jonge veelpleger, komen op een punt dat hij het kan accepteren dat iemand anders meekijkt in zijn leven.

“Omdat die jongens zo ontzettend onveilig gehecht zijn en zo autonoom, moet je heel veel ingrediënten tot je beschikking hebben om een relatie met hen te kunnen opbouwen”, zegt Jongman. “Ik heb het gevoel dat ik goed zit, als ik zie dat ze wat meer gaan praten. Of als ik in de houding zie dat er wat meer ontspanning komt. Die jongens zeggen soms: ‘ik heb er geen zin in’, maar als ik zie dat ze ontspannen, zit ik in ieder geval op een goed spoor.”

Het opbouwen van een veilige werkrelatie beschrijven we hier als een eerste fase, maar het voortbouwen daarop blijft ook in de tweede en derde fase essentieel. De kwaliteit van de werkrelatie is een belangrijke focus gedurende de gehele behandeling, die bij deze doelgroep soms jaren kan duren. Jongman schat dat bouwen en doorbouwen op een veilige werkrelatie zeker zeventig procent van de behandeling uitmaakt. Dat is ook logisch, want daar, in die relatie, ontmoeten behandelaar en jonge veelpleger elkaar. Daar moet ‘het’ allemaal gebeuren.

Alle hier beschreven ‘ingrediënten’ van fase 1 zijn erop gericht het vermijdingsgedrag en de afweer die deze doelgroep bijna zonder uitzondering laat zien, te verzachten en het gevoel van veiligheid te vergroten – waardoor contact kan ontstaan: een moment waarop de veelpleger de behandelaar een beetje gaat vertrouwen, een beetje durft toe te laten en iets van zichzelf durft laten zien. “Wat ik probeer te bereiken in die eerste fase is dat hij op zeker moment toestaat dat ik hem zie op de momenten dat hij het moeilijk heeft”, zegt Jongman hierover. Dit betekent tegelijkertijd een begin maken met ‘mentaliseren’ – waarbij Jongman zelf het oefenmateriaal is.

De duur van zo’n eerste fase varieert van een paar maanden tot soms wel twee jaar.

Hem tegemoet komen

‘Hem tegemoet komen’ is letterlijk en figuurlijk uitreiken: vertellen wat je te bieden hebt en zorgen voor ontmoetingen en gespreksituaties die bij hem passen.

Het model in de geestelijke gezondheidszorg is, grofweg gezegd: ‘patiënt komt bij de dokter en de dokter vraagt: hoe gaat het met u, wat wil u?’ Jongman draait dit model om. Hij gaat naar deze jongens toe. En zijn eerste vraag is dan niet wat zij willen. Hij begint met vertellen wat hij als behandelaar te bieden heeft.

Ik vertel een beetje hoe ik in elkaar zit en hoe ik werk. Ik beschrijf hoe ik de dingen doe. Dan zeg ik bijvoorbeeld: 'ze hebben mij gevraagd om met jou te gaan werken. Volgens mij heb je al heel veel hulpverleners gezien en zit je totaal niet op mij te wachten.'

Je vindt het misschien gek, maar als ik voor een jongen ga en ik krijg hem als cliënt, dan ga ik er ook echt voor, honderd procent. Dat is wat ik doe. Ik weet heus dat het moeilijk gaat worden en dat jij er geen zin in hebt. Dat je denkt, wat een geouwehoer en dat heb ik ook al tien keer gehoord. Maar dat is wel hoe ik in elkaar zit.

Wat ik zal doen is: niets van je overnemen. Ik ga niet zeggen: je moet zo zijn of je moet dit of dat. Ik ga proberen me in jou in te leven. Daar ben ik heel goed in geworden. Ik kan soms in drie, vier gesprekken een redelijk beeld krijgen van hoe dingen bij je werken en waarom je keuzes maakt. Waarom je boos wordt. Waarom je niet boos wordt. Waarom je hier niet wil zijn. Wat je met je leven wil. En dan ga ik proberen met je mee te denken. Want ik wil – en misschien is dat gek voor je – ik wil dat het goed met je gaat. Dat is mijn lol. En als jij zegt: ik wil absoluut een crimineel worden, dan heb ik daar niets over te zeggen. Dat is jouw keus. Maar als je daar over twijfelt of als je denkt: misschien zou dit wel kunnen lukken, of ik zou dit wel willen uitproberen, kan ik met je meedenken. Of als je denkt: ik baal er toch wel van dat ik zo agressief naar mijn vriendin ben geweest ... dan ga ik met je meekijken naar hoe dat komt en of je dat misschien kunt voorkomen de volgende keer. Ik weet dat dat kan, dat weet ik gewoon.'

"Ik verkoop mezelf echt", zegt Jongman. Er is een belangrijke reden waarom hij zo uitrekt. "Ik weet en voel vaak ook dat deze jongens – door wat ze hebben meegemaakt – ervoor kiezen het in hun eentje op te lossen. De eenzaamheid te verkiezen. Ergens vind ik het onverdraaglijk dat ze het allemaal in hun eentje moeten doen."

Ook al is behandeling opgelegd en verplicht, dan nog is het voor deze veelplegers niet zo vanzelfsprekend om naar een behandelaar toe te komen en 'behandeltrouw' te zijn. De behandelkamer, met zijn tweeën in een ruimte zitten en moeten praten, is meestal een uiterst ongemakkelijke en ook ongewone situatie. Dat hebben ze van huis uit niet mee gekregen. Of dergelijke situaties waren beladen, soms ronduit bedreigend. Dus roept samenzijn in een ruimte en samen praten veel spanning op. Jongman zoekt daarom naar andere vormen. Hij voert gesprekken in de auto, rijdend. "In de auto hoeft je elkaar niet aan te kijken. Je kunt muziek opzetten, er is afleiding om je heen. Een beetje rijden van plek naar plek geeft een soort rust. Er ligt minder druk op het gesprek." Hij gaat ook wel met hen lopen, zo ziet hij gelijk de buurt waarin ze zich bewegen, de (hang)plekken waar ze komen. Of hij zoekt ze op wanneer ze woonbegeleiding hebben. Desnoods spreekt hij af in een hamburgertent. En als ze het met zijn tweeën te onveilig vinden, zorgt hij dat er een derde

persoon bij is. Jongman kiest, met andere woorden, altijd bewust een goede setting waarin de ontmoeting kan plaatsvinden.

In een latere fase wordt afspreken in de behandelkamer wel een optie. Voor bepaalde interventies (zoals traumabehandeling) is dit ook noodzakelijk (zie fase 2).

Het contact veilig voor hem maken

'Het contact veilig voor hem maken' bestaat er voornamelijk uit zijn schema's³⁴ tot rust te brengen en hem te leren een andere persoon te 'lezen'.

Jongman realiseert zich dat hij per definitie bedreigend is als behandelaar. "Zij willen niet voelen, maar daar ben je als behandelaar juist op uit. Zij willen de controle niet verliezen en zijn bang dat je die van hen overneemt. Dus in eerste instantie ben je eerder stress verhogend dan veilig." Daarom is hij vooral geïnteresseerd in de vraag: als ik door hun ogen naar mezelf kijk, wanneer zouden zij het dan met mij aandurven? Wanneer is het zo veilig dat ze wél naar het negatieve gevoel en de pijn toe durven gaan? "Zij kijken niet naar: hoeveel kennis heeft hij, wat heeft hij te bieden, wat voor oplossingen heeft hij, maar vooral naar: wie is die man? Ze kijken naar mij door een bril die door de schema's bepaald wordt – én hun negatieve ervaringen met andere volwassenen. Dus gaat het erom het contact met mij voor hen zo veilig te maken dat ze hun coping, al die mechanismen om te overleven en mensen op afstand te houden, minder hard nodig hebben."

Zijn schema's tot rust brengen (limited reparenting deel 1)

Vanaf het allereerste moment van ontmoeten, werkt Jongman dus bewust met de schema's. Het is belangrijk om die te herkennen en niet te 'triggeren'. Want op het moment dat de schema's 'aan' gaan bij zo'n jongen, gaat hij afstand nemen en zeggen: ik heb je niet nodig, en ik doe het alleen, ik doe het zelf. Of heftiger, dan stopt zijn denken, verdwijnt het overzicht, verdwijnt elke zelfreflectie – en gaat hij uit zijn dak. Dan is er alleen nog maar emotie – en dan is een gesprek niet meer mogelijk.

Zoals eerder in het boek al beschreven, spelen vier schema's bij de doelgroep van jonge veelplegers een belangrijke rol:

- Het schema wantrouwen: is iemand (in deze situatie: Jongman als behandelaar) te vertrouwen? Dit vanuit de ervaring en overtuiging dat niemand te vertrouwen is.
- Het schema emotionele verwaarlozing: ziet hij me, begrijpt hij me, interesseert hij zich echt voor mij? Vanuit de overtuiging dat niemand hem zal begrijpen, niemand hem ooit begrepen heeft.

³⁴ zie ook hoofdstuk 4 over schematherapie.

- Het schema verlaten: laat hij me vallen? Vanuit de overtuiging dat iedereen hem in de steek laat.
- Het schema tekort schieten/schaamte: denkt hij dat ik iets kan? Lukt het me wel? Schiet ik niet tekort? Vanuit de overtuiging dat uiteindelijk alles zal mislukken, 'ik kan niets'.

"Wantrouwen kan al vroeg ontstaan, omdat de mensen die je vertrouwt over je grenzen gaan, fysiek en seksueel", vertelt Jongman. "Daardoor kan je uiteindelijk niemand meer vertrouwen. Dit zie je vaak snel aan deze jongens, zij laten weinig los en zeggen ook dat ze je niet vertrouwen.

Emotionele verwaarlozing betekent dat er niet bij je is aangesloten, je niet kreeg wat je emotioneel nodig had, niet gezien werd voor wie je bent. Een kind wordt bijvoorbeeld van jongs af aan overvraagd door zijn ouders waar het gaat om schoolse vaardigheden waaraan hij niet kan voldoen door een lagere IQ dan zijn broers en zussen. Deze jongens haken in een gesprek snel af, omdat zij het gevoel hebben dat je hen toch niet begrijpt. Ze lopen weg, worden boos of moedeloos.

Verlaten en afwijzing betekenen dat je daadwerkelijk door de belangrijkste mensen in je omgeving in de steek gelaten bent. Anderen geven je het gevoel dat – als zij je werkelijk zouden kennen – je niet de moeite waard bent, je slecht bent, onbelangrijk. Deze jongens testen je vaak en kijken wie je bent en wat je doet.

Tekortschieten, tenslotte, betekent dat je er al heel vroeg in je leven achter komt dat wat je doet, niet lukt. Dat je achterblijft bij anderen, zaken niet begrijpt, niet mee kan komen. Je schaamt je voor jezelf, je ontwikkelt een negatief zelfbeeld. Je ziet dat bijvoorbeeld bij ADHD. Al vroeg gooien deze kinderen dingen om, hebben ruzie, horen niet wat er gezegd wordt en weten niet wat er gedaan moet worden, omdat ze informatie hebben gemist. Vaak doen deze jongens er alles aan om dit niet te voelen en vermijden daarom school, stage, werk etc."

Het tot rust brengen van deze schema's betekent dat Jongman zich een beetje gaat gedragen zoals een goede ouder zou doen: een ouder die geïnteresseerd is in de zoon, hem ziet voor wie hij is en hem niet veroordeelt of afwijst. Een ouder op wie de zoon kan rekenen, die er voor hem is en hem niet laat vallen. Een liefdevolle ouder die óók streng is, normen stelt, de zoon confronteert en begrenst, maar hem wel begrijpt en ook in hem gelooft. Het is een basishouding die in de schematherapie 'limited reparenting'³⁵ heet.

³⁵ 'Limited reparenting' (zie ook hoofdstuk 4) gaat door in de tweede (en derde) fase en krijgt daar een net iets andere invulling en werking. In bijna alle citaten van Jongman in dit hoofdstuk schemert deze basishouding door.

Als iemand bijvoorbeeld niet komt op onze afspraak, zeg ik: 'ik vind het wel ingewikkeld als je niet komt. Als je niet komt, maak ik me ook een beetje zorgen.' Dat is limited reparenting. Je gaat dus niet zeggen: 'ik ben boos en het kost tijd die van de behandeltime afgaat.' Nee, je zegt: 'ik maak me zorgen over jou.' 'Hoezo zorgen?' reageert hij dan afwerend.

Dan ga ik hardop uitspreken hoe het bij mij werkt: 'ik weet eigenlijk niet goed wat ik moet doen. Ik wil je bellen, maar als ik meteen bel, vind je me misschien wel zo'n irritante hulpverlener die veel te dicht bovenop je zit. En dan ga je me wegduwen. Dus hoe moet ik dat dan wel aanpakken?'

Ik wil graag weten of er misschien iets met je aan de hand is. Wat is een handig moment om te bellen? Is dat de volgende dag? Dat ik dan bel en je kan vragen waarom je er niet was?' Dan gaat hij nadenken over hoe dat nou moet. Zegt ie: 'nou je mag me wel bellen, maar bel dan liever een uur van tevoren – want soms vergeet ik het gewoon.' Zo ben ik hem dus eigenlijk bewust aan het maken van hoe hij met mij omgaat, hoe hij omgaat met mensen die druk op hem uitoefenen. Hij gaat dan zelf een beetje zien dat hij daar slecht tegen kan, dat hij daar soms helemaal geen zin in heeft en het het liefst vermijdt.

"Je gaat natuurlijk nooit die betere ouder worden, je kunt niet alles repareren", zegt Jongman over limited reparenting. "En repareren is al een te groot woord eigenlijk. Wat je wel kunt doen is tegemoet komen aan de schade die de schema's veroorzaken. Je wil dat hij zich meer gezien gaat voelen, dan hij ooit deed. Dat hij het idee krijgt dat hij wél de moeite waard is."

Hij benadrukt dat moeilijkheden of conflicten in de werrelatie in opbouw, het proces enorm kunnen versnellen. "Als er iets heftigs gebeurt of je wordt boos of je maakt een fout, en je komt daar uit met zijn tweeën, door sorry te zeggen of door te vragen: wat gebeurde er nou met je? of te zeggen, dat hadden we niet moeten doen ... dan is dat ongelooflijk reparenting. Want je zegt: ik zie je. Ook als je boos op me bent, ik wijs je niet af. Ik ben er, ik ga niet weg."

Dat iemand én aardig voor je is én fouten maakt én in staat is deze fouten te repareren, kan een diepgaande, corrigerende ervaring zijn die het zwart-wit denken van deze jongens een beetje op losse schroeven zet.

Het tot rust brengen van de schema's werkt ontschuldigend. Jongman laat zien dat hij de negatieve gevoelens die in de schema's besloten liggen, begrijpt en niet veroordeelt. Hierdoor mogen deze gevoelens er daadwerkelijk zijn en hoeven niet ontkend of vermeden worden.

Door de schema's tot rust te brengen probeert Jongman te bewerkstelligen dat de veelpleger zich opent voor contact. "Wat je dan eigenlijk aan het doen bent, is zo'n jongen gedoseerd blootstellen aan de intimiteit van samen in een auto zitten, een gesprek voeren, samen in een kamer zitten. Een intimiteit die ze niet kennen en die veel spanning oproept. In mijn vak heet dit proces syste-

matische desensitisatie³⁶. Eigenlijk ben je bezig met een training om hen die intimiteit te laten verdragen en emoties te mogen toelaten. Stap voor stap leer je hen dat gevoelens er mogen zijn, dat intimiteit niet gevaarlijk is, dat het fijn is wanneer iemand je begrijpt.”

Hem leren een ander te 'lezen'

Wat je (ook) wil, legt Jongman uit, is dat hij leert om beter te snappen wat een ander bedoelt, hoe andere mensen 'werken' van binnen. En datgene wat een ander doet, niet meteen op te vatten als een blijk van wantrouwen, een aanval, een afwijzing of wat dan ook – al die vervormingen die hij onbewust aanbrengt in hoe hij een ander 'leest'.

Jongman gebruikt daarvoor in de eerste plaats zichzelf als oefenmateriaal. In de werkrelatie met de jonge veelplegers geeft hij openheid over en inzicht in hoe hij kijkt, denkt en voelt. Door zelf hardop te gaan denken, als het ware het mentaliseren voor te doen en steeds expliciet te benoemen wat zich in hem afspeelt, maakt hij het mogelijk dat zij hem leren 'lezen'. Zo creëert hij veiligheid.

Dan zeg ik bijvoorbeeld: 'klopt het dat je geïrriteerd raakt als ik het hier over ga hebben?' Ik ben voortdurend aan het spiegelen wat ik zie, wat ik denk dat er aan de hand is, hoe het voor mij is en als ik het niet weet, zeg ik dat ook. Zodat het voor hen gemakkelijk is om mij te lezen. Als ik voor me uitkijk en ik kijk een beetje somber, dan kunnen ze denken dat ik geïrriteerd ben, omdat ze niet doen wat ik wil. Terwijl ik dan alleen maar denk: ik weet niet hoe het moet. Dus ik ben de hele tijd bezig mezelf uit te leggen en aan het zorgen dat ze me niet verkeerd labelen.

In het begin, tijdens de eerste fase, doe ik dat vooral zodat ze zich veiliger voelen en denken: hij doet wel erg zijn best om mij te zien en te begrijpen. Tijdens de tweede fase bouw ik hierop door en vergroot ik gaandeweg hun vermogen om te mentaliseren.

Zo brengt Jongman zichzelf als persoon in het spel en laat zich kennen. "Je moet het durven heel veel van jezelf te laten zien." Hij benadrukt dat je dat niet kunt 'faken', dat je echt moet blijven. Want de jongens over wie we het hebben, hebben een instinct voor echt en onecht. "Ze willen gewoon niet weer besodemieterd worden, ze zien feilloos of wat je doet klopt met wat je zegt – en omgekeerd", zegt hij. "Ze zijn de hele tijd aan het kijken of je echt bent. Dat gaan ze ook uitproberen. Als je boos wordt, wie ben je dan echt? Als je met iemand anders praat, praat je dan anders?"

³⁶ Jongman verwijst hier onder meer naar Marja Nijhoff-Huysse, van wie hij ooit supervisie kreeg.

Zijn gedrag voorspellen

'Zijn gedrag voorspellen' is een manier om hem – via een proces van 'trial and error' – steeds beter te leren kennen, hem te laten zien dat ik hem begrijp en niet veroordeel. En om tegelijkertijd zijn probleembesef te vergroten.

Een ander ingrediënt dat Jongman gebruikt in de werkrelatie, is voorspellen van gedrag. "Voorspellen hoe zo'n jongen zich zal gaan gedragen in een bepaalde situatie, is een manier om te laten zien dat je hem snapt. En dat je werkelijk in hem geïnteresseerd bent, benieuwd. Ook dit helpt om langzamerhand wat meer tot hem door te dringen. Het is verder een goede manier om zijn probleembesef te vergroten, juist omdat je hem zo kunt confronteren met de mogelijke gevolgen van zijn gedrag. Dat voorspellen vinden ze fijn, dat had ik vroeger nooit verwacht."

Bijvoorbeeld zeg ik: ik denk dat je de komende weken in conflict gaat komen met die en die. Omdat ik weet dat het tussen jou en diegene nog steeds broeit. Het is nog niet opgelost en bewust of onbewust ga je hem toch opzoeken en dan gaat het escaleren. Dat is niet erg. Het gebeurt en zo zijn die dingen. Maar wat ik wel erg vind zijn de consequenties. Dikke kans dat je weer vast komt te zitten. Ik zou graag met je meekijken hoe je dit kunt voorkomen.

Jongman zegt er meteen bij dat hij nooit op zo'n manier voorspelt dat zo'n jongen zich een sukkel voelt. Als hij toch in conflict komt en het escaleert, zal Jongman vooral en uit de grond van zijn hart zeggen dat hij het vervelend voor hem vindt dat dit hem toch weer is overkomen.

Overigens hebben deze jongens vaak wel een paar keer een juiste voorspelling nodig om te geloven dat hij het goed ziet.

Op een gegeven moment heb ik tegen hem gezegd: nou ja, jij wil geen behandeling. Je hebt heel veel meegemaakt. Ik weet de details niet, wat ik wel weet is dat er heel veel geweld is geweest in je gezin – daar wil je met mij niet over praten – maar wat ik je wel kan voorspellen – en dat vind je niet leuk om te horen en ik weet het nooit honderd procent zeker – dat de kans heel groot is dat jij je eigen vriendin ook gaat slaan. En dat jij, op het moment dat het oploopt, en dat is NIET wat je wil, dat geloof ik wel, ik ken je niet goed maar volgens mij is dat NIET wat je wil, dat je toch gaat slaan. Omdat het zo'n patroon is geweest in jullie gezin. En we weten gewoon uit onderzoek dat het heel moeilijk is om dat te stoppen. Dus jij neemt jezelf voor: ik ga het nooit doen. Echt nooit. Maar het gebeurt dan toch.

Die jongen zei: 'wat weet jij daar nou van' en bleef afwerend. Ik wist ook niet zeker of ik goed zat. Toen kwam hij een paar maanden later terug en vroeg of hij me mocht spreken. Hij keek een beetje weg en zei: 'dat wat jij gezegd hebt, is gebeurd.' Hij had zijn vriendin geslagen terwijl hij dat niet wilde.

Ik heb de ervaring dat ik tegen jongens die te maken hebben gehad met seksueel overschrijdend gedrag, moet bluffen. En zeggen: ik weet het niet zeker, maar ik zie signalen ... Je hoeft er tegenover mij niets over te zeggen, maar wat ik wel weet is dat je denkt: ik heb het zelf veroorzaakt. Dan had ik maar niet met diegene mee moeten gaan. Ik weet dat je er met mij niet over wil praten, omdat je denkt: het is mijn eigen schuld. Waarom zou ik er wat aan doen. En ik wil ook dat niemand weet dat ik misbruikt ben.

Soms zie ik ze dan kijken ... dan zie ik non-verbaal iets. En soms komen ze er later op terug. Als ze iets verder zijn en er toch last van krijgen. En als ze me vertrouwen.

Door gedrag te voorspellen, dit hardop aan deze jongens voor te leggen, door te checken hoe ze daarop reageren, door hierop terug te komen op het moment dat een voorspelling uitkomt, te benoemen wat de consequenties zijn, het er ook over te hebben wanneer een voorspelling niet uitkomt – wat een reden voor een compliment kan zijn, maar ook de erkenning kan betekenen dat hij een verkeerde inschatting heeft gemaakt – creëert Jongman als het ware een soort feedbacksysteem. Een gesprek waarin hij zijn eigen vooronderstellingen steeds expliciet kan toetsen, denk- en reactiepatronen kan laten zien en benoemen, de logica daarvan kan bespreken en ook de beperkingen en negatieve kanten daarvan. Waarin hij kan benoemen hoe het anders kan. Zo ontstaat een doorlopend gesprek over gedrag en hoe dit samenhangt met gedachten en gevoel – waarin Jongman tegelijkertijd kan tonen dat hij de jongen ziet en in hem geïnteresseerd blijft, hem niet afwijst, niet oordeelt, vertrouwen houdt – al die zaken die samenhangen met de vier schema's die zo bepalend zijn voor de manier van voelen, denken en reageren van deze doelgroep.

Voorspellen heeft nog een ander voordeel. Het voorspellen van toekomstig gedrag is ook een manier om meer controle te geven. Door te voorspellen geeft Jongman een jonge veelpleger meer inzicht in de impact van zijn gedrag op anderen en op zichzelf – en dat is een manier om hem gaandeweg meer grip op zijn gedrag te laten krijgen. Jongman maakt de toekomst als het ware wat meer controleerbaar, omdat hij hem voorspelt.

Dat hij dit op deze manier is gaan doen, heeft ook te maken met zijn eigen behoefte aan controle, vertelt hij. "Het is niet alleen therapeutisch, het heeft ook met mijn eigen veiligheidsgevoel te maken. Dat voorspellen is begonnen om zelf te overleven. Om te durven zeggen wat ik wel doe en wat ik niet doe, zodat de kans minder is dat ze op een bepaald moment agressief worden naar mij. Bijvoorbeeld openlijk zeggen dat ik weet dat hij een PIJ maatregel³⁷ krijgt, als hij de fout in blijft gaan en dat ik dat niet zal tegenhouden. Zodat ik altijd kan zeggen dat ik dat toen al voorspeld heb. En dat werkt. 'Je bent eerlijk geweest', zeggen ze."

³⁷ Jeugd TBS

"Ik heb wel eens gedacht: hoe fijn vinden ze het nou als ik ze ken, als ik ze doorgrond, of dat ik soms beter dan zichzelf kan voorspellen hoe dingen gaan lopen. En ik merk dat ze – omdat ze vaak zo niet gezien zijn door hun eigen ouders, of niet goed gelezen zijn door hen – het heel fijn vinden zo gekend te worden. Ze worden ook nieuwsgierig. Vragen: hoe weet jij dat dan? Ze zijn erdoor gebiologeerd en denken: wat weet hij nog meer?"

Geloof creëren dat verandering mogelijk is

Hem laten beseffen dat verandering mogelijk is door vertrouwen te geven, zijn zelfvertrouwen te voeden, aan te sluiten bij zijn eigen drijfveren en zijn behoefte aan autonomie honoreren.

Op verschillende manieren probeert Jongman bij deze jonge veelplegers de intrinsieke motivatie aan te boren om te willen veranderen. In de eerste plaats door voortdurend de focus te houden op consequenties van gedrag, die te benoemen (zoals onder andere hierboven beschreven) en daarmee het besef wakker te maken dat het misschien voordeliger is om anders te gaan handelen in bepaalde situaties. De andere kant – dat wil zeggen: de positieve drijfveren voeden om gedrag te willen veranderen, is minstens zo belangrijk. Dan gaat het erom bij de jonge veelplegers het geloof te creëren dat verandering mogelijk is en hen het vertrouwen te geven dat zij daartoe in staat zijn. En dat ze het niet helemaal alleen hoeven te doen. Dat betekent onder andere voortdurend oog houden voor het schema tekort schieten/schaamte (dat gaat over de angst tekort te schieten, de overtuiging dat uiteindelijk toch alles zal mislukken).

Zijn drijvende kracht vinden

Zijn drijvende kracht, zijn positieve drijfveren vinden die een jonge veelpleger gaan helpen om te schakelen, is een andere belangrijke focus – en een kunst op zich. Jongman gaat op zoek naar datgene wat de jonge veelpleger zelf kan en wil en gebruikt dit als een motor voor verandering. "Ze moeten een focus hebben, iets waarnaar ze toe willen leven", zegt Jongman. "Dat is niet jouw focus, dat is niet het verminderen van ADHD en stoppen met de verslaving, en weet ik wat, dat is: weer contact met je vriendin hebben, of een baan hebben, of status hebben, of je autonomie hebben."

Ik ga bewust naast hem zitten en vraag: wat wil jij?! Dan zegt hij: ja, ik weet het eigenlijk niet. Dan zeg ik: ik heb gehoord dat school heel belangrijk is voor je, klopt dat? Ja, zegt hij. Dus zeg ik: jij moet zelf beslissen of je crimineel wordt. Daar heb ik niets over te zeggen. Als jij echt doorgaat met de criminaliteit, ga ik wel stoppen met je. Ik ga je niet helpen een goede crimineel te worden. Maar eerst ga ik nu volledig inzetten op school, want dat

is wat je graag wil. Je bent een man van ambitie, je wil altijd alles heel goed doen, in de criminaliteit, met sport, op school ... dat weet ik, dat is ook heel goed. Hij knikt. Klopt, zegt hij. Hij wil naar mbo-4. Dus die ambitie ligt er en ik zeg: daar ga ik in mee. Dat kan een way out zijn. Want als je een diploma hebt en je wil uit de criminaliteit, dan kan je ook echt wat. Dan kan je ook geld verdienen.

Aansluiten bij zijn sterke drive de dingen zelf te doen (Good Lives model³⁸)

Zo sluit Jongman goed aan op de neiging van jonge veelplegers om dingen zelf te bepalen, zelf te doen, zelf te beslissen, zelf de regie in handen te houden.

"Deze doelgroep heeft een heel specifieke manier van leren. Ze weigeren iets van je aan te nemen. Dat komt omdat ze van heel jong af aan hebben geleerd dat de ander er niet is op het moment dat het moeilijk is of er iets aan de hand is. Ze hebben geleerd om het alleen te doen³⁹. Zij gaan dat niet – omdat jij er toevallig bent – zomaar uit handen geven. Ze accepteren dat jij in hun leven komt, dat je mee gaat kijken. Ze gaan een bepaalde mate van respect voor je krijgen en oké vinden, maar uiteindelijk hebben ze dezelfde 'drive' die koppige kleuters van 2, 3 jaar hebben: zelf doen!"

Jongman kijkt daarom altijd hoe iemand het zelf kan doen en vermijdt het om zaken van hem over te nemen. Dit doet hij door zo'n jongen in allerlei situaties de vraag te blijven stellen: hoe ga jij dat doen?!

Oppassen met vragen

Met vragen stellen moet je wel voorzichtig zijn, waarschuwt Jongman. Want vragen kunnen het contact gemakkelijk verbreken – of ervoor zorgen dat het niet eens tot stand komt. Als behandelaar van deze doelgroep moet je daarom goed weten wanneer je vragen stelt en wanneer niet – en weten op welke manier je ze stelt. "Als zo'n jongen er ongeïnteresseerd bij zit en je gaat hem allemaal vragen stellen, hoe gaat het op school, hoe gaat het bij zijn ouders, of hij vrienden heeft, ontstaat er een mismatch. Het wekt vaak de indruk dat je je als behandelaar boven hem stelt. Er zit ook wel iets arrogants in. Ik vertel dit vaak op opleidingen. Daar leren ze je hoe je psychodiagnostiek moet doen en de vragen die je moet stellen om de anamnese rond te krijgen. Dat is tricky in het gesprek met zo'n jongen. Want die komt helemaal niet voor hulp. Je ziet aan alles dat hij niet wil. Dus door vragen te stellen, sluit je niet aan bij zijn behoefte, integendeel, je 'triggert' het schema emotionele verwaarlozing. Er ontstaat een mismatch tussen wat hij voelt en wat jij doet en dat levert veel spanning op. Zo ontstaat een situatie – en daar zijn zij meesters in – waarin jij geïrriteerd raakt of moedeloos wordt – en zij een herhaling zien

³⁸ Zie hoofdstuk 4.

³⁹ Vgl de schema's wantrouwen, verwaarlozing en verlating. Vgl ook de deactiverende hechtingsstijl in hoofdstuk 3.

van het voor hen zo bekende patroon: 'zie je wel het interesseert hem niet of hij moet me niet'."

Hem ook praktisch helpen

Hem nieuwe (succes)ervaringen geven in de maatschappij en hem zo wat meer met de maatschappij verbinden.

Zich als behandelaar ook een beetje te laten gebruiken voor praktische zaken⁴⁰, vindt hij niet verkeerd. Het is juist een goede manier om op elkaar in te tunen, het contact vertrouwder te maken. Jongman zegt dan bijvoorbeeld iets in de trant van: "ik heb begrepen dat er dingen aan de hand zijn bij de dienst Werk en Inkomen, zal ik een keer met je mee gaan?' Dat is gelijk ook een test: durft hij mij toe te laten in zijn wereld?" Jongman gaat zeker niet mee 'om het allemaal voor hem te regelen'. Vaak zijn dingen ook niet meteen te regelen, of is de kans groot dat ze mis gaan. Zo'n jongen verliest zijn uitkering bijvoorbeeld snel weer omdat hij nog steeds agressief wordt of fors aan het blowen is – en niet de dingen doet waarmee hij de uitkering kan behouden. Dat spreekt Jongman ook uit:

Ik wil dat je ziet dat ik met je meedenk en dat ik het fijn voor je vind als dingen geregeld zijn en je minder stress hebt. Maar wat me eigenlijk veel meer interesseert is, hoe het komt dat je al een paar keer een uitkering hebt gehad en weer kwijt bent geraakt. Of: hoe komt het dat je die woning steeds weer kwijt raakt? Hoe komt het dat je met je vrienden zoveel ruzie hebt? Want ik gun je echt dat dat op langere termijn niet steeds weer mis gaat.

Het motief van Jongman om mee te gaan naar de dienst Werk en Inkomen (of naar ouders, school, sportclub) is ook dat hij dan veel informatie krijgt. "Ik krijg te zien hoe hij met mij omgaat, in de auto ernaar toe. Ik krijg te zien hoe hij zich opeens heel anders gaat gedragen als hij dat gebouw binnengaat. Ik zie of hij zich wel of niet kan verwoorden, ik zie zijn vaardigheden. Ik zie of hij emotioneel is, hoe de DWI-medewerker op hem reageert. Hij kan aan mij zien of ik hem wel of niet ondersteun, dus er gebeurt heel veel."

Het is een investering die een versnelling in de behandeling kan opleveren. Jongman noemt het voorbeeld van een jongen die graag wilde dat hij een keer op een zaterdag mee ging naar voetbal, omdat het daar mis dreigde te lopen.

⁴⁰ Praktische begeleiding, behandeling en therapie zijn woorden die hier en daar wat in elkaar overlopen, in de tekst maar ook in de werkelijkheid. In feite gaat het hier om een continuüm, zegt Jongman, waarin aan de ene kant het helpen regelen van praktische zaken zoals huisvesting, school, inkomen e.d. staat en aan het andere uiteinde 'echte' therapie zoals traumabehandeling. Hij vindt het verkeerd om een strikte scheiding hiertussen te maken en ziet de overlap die bestaat tussen de 'disciplines' van jeugd GGZ, jeugdhulpverlening en andere vormen van begeleiding, juist als zeer zinvol. In de samenwerking kunnen de diverse professionals elkaars werkwijze versterken. Deze kwestie komt eveneens naar voren in de portretten die we in dit boek hebben opgenomen (zie vooral portret van Ardelan Rashid, hoofdstuk 7).

Tegen zo'n verzoek zegt hij bij voorkeur ja, ook al is het in zijn vrije weekend. "Want dan ziet hij: het is toch wel een rare klootzak, hij komt in zijn vrije tijd."

'Heb jij geen kinderen, een gezin, wat vinden zij ervan?', vraagt hij dan. En ik zeg: 'eerlijk gezegd vinden ze het niet zo leuk, maar als ik jou belangrijk vind, en dat vind ik, en ik wil dat het goed komt met jou, dan heb ik er dingen voor over. Dus daarom ben ik hier. Ik ben benieuwd wat er aan de hand is, zodat we dat op kunnen lossen en jij op voetbal kan blijven.'

Nog een belangrijk motief om praktisch hulp te bieden, is zo te laten zien dat er dingen lukken in de maatschappij waar veel van deze veelplegers zich van af gekeerd hebben. "Je gaat met school praten, zodat hij er toch mag blijven. Je gaat met hem mee zodat hij toch verzekerd is – en de goede medicatie kan krijgen voor die last in zijn buik. Je helpt hem ruzies op te lossen die in de weg staan. Zodat hij merkt: er wordt naar me geluisterd en dingen lukken. Op het moment dat hij die schulden niet meer heeft, heeft hij een minder negatief gevoel over de maatschappij. Wat je eigenlijk probeert te doen is de negatieve interacties of hobbels weg te nemen die er zijn tussen zo'n jongen en de maatschappij. Zorgen dat iemand weer meer onderdeel van de maatschappij wordt."

Zo kunnen deze jongens andere, nieuwe ervaringen opdoen, in de maatschappij, maar ook met mensen – met Jongman als dichtstbijzijnde in de eerste plaats. En dat is niet niets. Het vraagt van hem als behandelaar niet alleen inzet maar ook het lef om te zeggen: 'ik ben er voor je'.

Beet krijgen

... en afhankelijk van het toeval blijven ...

De eerste fase eindigt als Jongman 'beet' krijgt. Hij zegt daarover: "Je gaat naast zo'n jongen staan en natuurlijk gaat hij soms de fout in en gebeurt er van alles. Je wacht een beetje als een visser die met zijn haakje bezig is. Tot je beet hebt en de kans krijgt om je met zijn leven te bemoeien. En als je hem 'hebt', laat je hem als een echte visser vieren. Je gaat hem niet meteen naar binnen halen, want dan is hij zijn regie kwijt. Je gaat hem ruimte geven, maar ondertussen doe je niets anders dan hem naar je toe halen. Zodat je steeds meer samen met hem mag doen. Meer dan hij ooit heeft gedaan in zijn leven. Dan vraag ik: 'mag ik me iets meer met je leven bemoeien dan dat je eigenlijk wil? Mag ik weten wat er in je hoofd omgaat, wat je voelt? Mag ik daar advies in geven? En zou je daar soms over na willen denken?'

Ik blijf afhankelijk van toeval. Misschien krijgt hij net die vriendin. Misschien krijgt hij ruzie. Misschien wordt hij vastgezet. Misschien krijgt hij een goede Top X regisseur. Ik weet dat er een moment gaat komen. En dan moet ik het goed doen."

Moeders zijn verschrikkelijk belangrijk

Abdel, begin twintig, Marokkaanse jongen, zwerft. Hij wil niet thuis zijn omdat hij zijn moeder niet teleur wil stellen. Hij wil niet dat zij steeds die politie-invalen krijgt. Als hij aan zijn moeder denkt, krijgt hij een rotgevoel. Dat gebeurt veel vaker dan dat de buitenwereld denkt. Er is bij deze doelgroep heel veel internaliserende problematiek, veel schuldgevoel en schaamte die een rol spelen en uiteindelijk tot agressie en criminaliteit leiden.

Abdel zegt tegen me: 'ik praat niet over mijn moeder.' Dan kijk ik hem bewust niet aan terwijl ik zeg: 'ik vind het toch gek, want ik denk dat je moeder heel veel van je houdt. En jij ook van je moeder. Ik zou graag eens met je moeder willen praten, want ik denk dat ze jou soms verkeerd leest. Ik denk dat zij soms denkt dat jij schijt aan haar hebt. Maar ik denk dat dat niet waar is, dat er heel veel momenten zijn dat jij aan haar denkt en dat het je enorm raakt dat je moeder dat verdriet heeft.'

Ik zie hem vanuit mijn ooghoek een beetje naar me kijken, soms zie ik hem stiekem knikken. Dan zeg ik: 'ik zou wel een rol willen spelen, niet om het allemaal goed te maken, niet om te zeggen dat je alles goed hebt gedaan, maar wel om uit te leggen waarom jij soms in de problemen komt. En dat dat niets te maken heeft met dat jij een slechte zoon wil zijn of dat je niet van haar houdt.'

Dat hoort hij zo een tijdje aan en dan zegt hij: 'maar ik wil eerst zorgen dat het goed met me gaat. Dan pas wil ik dat je met mijn moeder gaat praten.' Daarmee zegt hij dat hij zijn moeder geen pijn wil doen en op dat moment weet ik dat ik raak zit. Dan zeg ik: 'je moeder is belangrijk voor je.' Hij knikt. 'Dat vind ik fijn om te horen,' zeg ik, 'moeders zijn ook verschrikkelijk belangrijk. Maar begrijp je waarom ik er zo over doorga? Omdat je moeder belangrijk is in je leven en omdat ik zie dat je je vaak rot voelt over wat er gebeurt.' Op het moment dat hij dat kan toegeven, kan ik dat gevoel meenemen in de volgende gesprekken. Dan kan ik zeggen: 'ik ben bang dat je in allerlei situaties terecht komt omdat je je dan eigenlijk heel rot voelt, mede door wat er tussen jou en je moeder is en je weet niet hoe het op te lossen. Dan denk je 'wat maakt het allemaal ook uit. Ik zie mijn moeder toch nooit meer. Ik kan maar beter vastzitten, dan heeft ze nooit meer last van me. Of ik kan maar beter overhoop geschoten worden want ik ben toch alleen maar tot last. Dus fuck iedereen.'

Ik heb deze jongen nu een jaar in behandeling. Hij geeft toe dat hij last heeft van paniekaanvallen, angst en stress. Hij lijdt daaronder en wil ook wel dat dingen anders gaan. Hij begint me te vertrouwen. Dus nu kom ik langzamerhand op het punt dat ik me wat meer met hem mag gaan bemoeien en dat er dingen kunnen gaan veranderen. Ik krijg een klein beetje

'beet', zeg maar. Daarbij blijf ik steeds ook afhankelijk van het toeval. Van momenten waarop het gaat schuren in zijn leven, hij als het ware tikken krijgt die hem doen beseffen dat hij wil veranderen.

Fase 2 - Aangrijpingspunten voor gedragsverandering vinden

Zodra hij zich een beetje met het leven van de jonge veelpleger mag gaan bemoeien, begint voor Jongman de tweede fase van het behandelingsproces. In deze tweede fase is het probleembesef van de jonge veelpleger gegroeid, staat hij op het punt om zijn vermijdingsgedrag (een beetje) te verlaten, kan hij een beetje mentaliseren en is hij bereid om te kijken naar zijn gevoelens (vooral ook naar de pijnlijke gevoelens van vernedering, schaamte, eenzaamheid, teleurstelling, tegenslag), naar zijn manier van denken en naar de manier waarop hij met andere mensen omgaat.

Tijdens de tweede fase is er altijd sprake van ups en downs: terugval in het contact, terugval in de bereidheid van de jonge veelpleger om naar zichzelf te kijken. De basisveiligheid – opgebouwd in de eerste fase – wordt regelmatig verstoord en vraagt dus regelmatig om herstel. Ook zijn probleembesef blijft wisselvallig.

Confrontatie met de consequenties van zijn gedrag blijft voor Jongman daarom een belangrijke focus in deze fase. Hij noemt het 'vanuit zorg een grens stellen' – ook een vorm van 'limited reparenting'. Hij zegt bijvoorbeeld:

Ik wil gewoon niet dat je dit doet. Je weet hoe ik erover denk, je weet dat ik je mag, je weet dat ik echt ga voor het goede met jou, maar als je dit nu doet, zijn we weer terug bij af. Dat wil ik niet hebben, dat is niet goed voor jou.

Grote noemer tijdens de tweede fase is echter het doorbreken van vermijding – én de backing bieden op het moment dat de jonge veelpleger dit aandurft. Jongman is daarom ook buiten de afspraken beschikbaar. De jongens kunnen hem altijd bellen of berichten sturen, binnen 12 uur belt hij terug en dat weten ze.

Zo begint het zoeken naar aangrijpingspunten voor verandering. Die zijn te vinden op alle drie niveaus: gevoel, cognitie en gedrag/vaardigheden. Ondertussen blijft de werkrelatie cruciaal als 'veilige plek'.

Tegenwicht tegen boze buitenwereld blijven bieden (limited reparenting deel 2)

Beschikbaar zijn en vertrouwen houden, zodat de jonge veelpleger iets van mijn manier van kijken gaat meenemen in zijn leven en hij me belt als het mis dreigt te gaan.

Het 'limited reparenting' – dat in de eerste fase van de behandeling vooral de functie heeft om de relatie zo veilig te maken dat de jonge veelpleger het

contact aangaat – komt gaandeweg in een nieuwe fase. In deze tweede fase ontstaat er – als het goed is – een ‘hechtingsrepresentatie’: Jongman blijft als het ware aanwezig in het bewustzijn van de jonge veelpleger als iemand die vertrouwen houdt, niet beschuldigt, niet afhaakt. Daardoor kan zo’n jongen gaandeweg leren met andere ogen (in eerste instantie met Jongmans ogen) naar zijn eigen voelen/denken/gedrag te kijken en, net zo belangrijk, contact met Jongman opnemen op de momenten dat hij voelt dat het mis dreigt te gaan of het niet meer weet. Jongmans steun en advies gaan vragen in voor hem ingewikkelde situaties.

“Het kost me maanden of soms wel twee jaar om die enorme vermijding te doorbreken”, aldus Jongman. “En ervoor te zorgen dat – áls het moeilijk wordt – hij me een keer gaat bellen. Dan moet ik het geluk hebben dat ik mijn telefoon niet uit heb staan. Of dat ik hem meteen kan terugbellen. Pas dan gaat het langzaam kantelen. Dat betekent dat zo’n antisociale jongen bijvoorbeeld zegt: ‘ik voel me nu helemaal opgefokt en ik zou wel iemand dood kunnen maken. Nu ben ik binnen, thuis. Wat moet ik doen? Of, ander voorbeeld, een jongen die me via WhatsApp een bericht stuurt: ‘ik voel me heel kut.’ Dat was eenzaamheid. Als ik hem de keer daarna spreek, zegt hij: ‘het is wel weer oké.’ Maar hij heeft dan wel even iemand binnen gelaten in zijn eenzaamheid ... heel delicaat.”

Dit zijn beginpunten voor gedragsverandering, situaties waarin de jonge veelpleger de mogelijkheid heeft de situatie en zichzelf *nét* iets anders te beoordelen, te interpreteren en evalueren. Momenten waarop hij misschien een beetje nieuwsgierig kan worden naar hoe hij dingen anders kan zien, hoe hij anders kan reageren. Jongman illustreert dit met een voorbeeld van een jongvolwassen man die zijn vriendin slaat. “Hij komt binnen met ‘Dat stomme wijf heeft me weer kwaad gemaakt en toen ben ik gaan meppen.’ Ik zeg dan: ‘nee, eigenlijk wist je al een beetje dat dat het risico was. En je hebt de keus gemaakt om erheen te gaan.’ Daarmee probeer ik hem bewust te maken van zijn eigen verantwoordelijkheid, zijn eigen aandeel. Ik wil dat hij zich ervan bewust wordt dat hij ook een andere beslissing had kunnen nemen dan naar haar toe gaan op het moment dat hij zich niet lekker voelt. ‘Is het niet handiger om mij op zo’n moment te bellen’, vraag ik dan. Ik blijf duidelijk maken dat ik er voor hem ben. Dat hij er niet alleen voor staat. Die veiligheidsklep maakt dat zo’n gast gaat denken: wat zou Erik denken hier? En hij weet dat hij mij altijd kan bellen als het echt mis gaat, dat er iemand is om te bellen.” Jongman beschrijft dat – als zo’n jongen belt – het horen van zijn stem vaak al genoeg is om de emotie te laten zakken. “Ik let altijd bewust op mijn stem, luister er zelf naar en dwing mezelf om niet gehaast, moe, ongeduldig of gestrest te klinken – ook al heb ik een rottag achter de rug of ruzie met mijn eigen vriendin.”

Hem leren heftige, pijnlijke emoties beter te verdragen en te verwerken

De lading van vroege, pijnlijke ervaringen verminderen, herstellende ervaringen bieden.

Het gaat erom dat deze jongens leren om emoties toe te laten, dat ze die niet weg hoeven te drukken. Dat ze gaan ervaren dat die niet gevaarlijk zijn. Dat ze leren hun angst te tolereren, hun eenzaamheid toe te laten.

Soms start Jongman met trauma behandeling (EMDR of schematherapie) om dieper in te kunnen grijpen op de patronen die maken dat een jonge veelpleger een 'oplossing' voor zijn gevoelens van onrust en onvrede zoekt, door te gaan inbreken bijvoorbeeld – voor de kick, om de spanning te ontladen, om iets te bewijzen of wat dan ook.

"Wanneer je de lading wat wil verminderen, moet je bijna wel altijd terug naar het verleden gaan. Op het moment dat iemand de traumatische ervaringen niet in de ogen durft te kijken is het moeilijk om ze te verwerken", zegt Jongman daarover. Hij schetst een voorbeeld:

"Een jongen die een heel heftige jeugd heeft gehad. Een heftig delict heeft gepleegd. Inmiddels zelf een kind heeft. Hij is nog steeds heftig agressief, niet in verhouding met wat er aan de hand is. Tegenover de politie die aan de deur komt, tegenover de reclassering, tegenover de mensen die willen checken of hij wel een kind kan opvoeden. Hij wil het echt anders, hij wil zijn zoon niet kwijt. Hij heeft een beetje vertrouwen in mij. Dus ik zeg tegen hem: 'je weet hoe ik erover denk, ik denk dat het belangrijk is dat je wat doet aan die vroege shit. Dan zegt hij: wat is de garantie dat het gaat helpen? Want ik heb daar helemaal geen zin in.' Die garantie kan ik hem niet honderd procent geven, maar ik vertel hem dan dat uit onderzoek en ervaring blijkt dat het helpt."

Door terug te gaan naar oude pijn, verwerken de hersenen eindelijk de traumatische ervaring, waardoor de oude lading een beetje verdwijnt en nieuwe associaties kunnen ontstaan – waarmee die ervaring ook een andere plaats kan krijgen. Jongman gebruikt twee verschillende technieken: EMDR en een interventie uit de schematherapie (imaginary rescripting).

EMDR

Wat je bij EMDR doet is iemand vragen terug te gaan naar een specifieke, heel nare gebeurtenis. 'Mag ik aan je vragen om daar weer naar terug te gaan? Die keer waar je steeds die beelden van hebt, dat je zo mishandeld werd?' Dan leg ik uit wat de techniek is en dat ik hem – als hij in de emotie zit, hij voelt dan echt weer wat er toen gebeurde – vragen ga stellen. Dan zeg ik: 'als je er NU naar terug kijkt, en je ziet die beelden weer, hoe je vader je toen sloeg of je broer, hoe voelt dat dan? Wat dacht je toen?' Dan zegt die jongen bijvoorbeeld: 'ik zal het er wel naar gemaakt hebben. Het was mijn eigen schuld. Maar ik was ook heel erg boos dat hij me sloeg.' Dan vraag ik: 'waar in je lichaam voel

je die stress, die angst, die pijn als je er nu naar kijkt?’ De techniek is dat je hem steeds even uit de context van vroeger naar het hier en nu haalt. Dan zeg je: ‘houd dat beeld vast en kijk naar mijn vingers.’”

Jongman beweegt zijn vingers heen en weer en vertelt dat de theorie is dat je in het hier en nu een signaal aanbiedt dat de hersenen moeten verwerken op het moment dat ze die oude gebeurtenis en die oude angst oprakelen. En dat dat ervoor zorgt dat het in een nieuwe context wordt opgeslagen. Omdat een nieuwe stimulus interfereert met een eerder gevoel, waardoor er nieuwe associaties komen. “Wat je ziet is dat hij dan bijvoorbeeld zegt: ‘oh ja, dat wist ik eigenlijk niet meer, mijn moeder zag ik nu in de deuropening staan en die deed helemaal niets. Ik was eigenlijk ook heel boos op mijn moeder.’ Hou dat vast, zeg ik dan. En zo gaat iemand zo’n gebeurtenis helemaal door en dan zie je dat die hersenen het opnieuw gaan verwerken en dat de angst vermindert.”

“EMDR is een heel effectieve therapie die vrij kortdurend is – en die ik alleen kan doen als ik die goede werkrelatie heb – om naar die shit van vroeger te gaan. Om die trauma’s, om die hele nare gevoelens wat te gaan beperken. Omdat die nare gevoelens zo’n belangrijke rol spelen in de vermijding, in waarom die pijn steeds gesust moet worden door de actie of de kick te zoeken, door rond te hangen op straat met verkeerde vrienden, door snel geld te krijgen voor dure spullen die status geven.”

Imaginary rescripting

‘Imaginary rescripting’ – een techniek uit de schematherapie – werkt op een vergelijkbare manier. Ook daar ga je terug naar de pijnlijke, angstige gebeurtenissen van vroeger. Verschil met EMDR is onder andere dat je tijdens zo’n sessie werkt met een veilige plek en als therapeut zelf ook een rol in de scene van vroeger gaat spelen, vertelt Jongman. Dat gaat bijvoorbeeld zo:

Zorg dat je een veilige plek hebt waar je altijd weer terug naar toe kunt gaan. Bijvoorbeeld het huis van je zus. Zondagmiddag, je zit lekker bij haar in de tuin. Vanuit die veilige plek gaan we nu naar een minder veilige plek. Je gaat terug naar het moment dat je geslagen bent door je vader.

Dat gaat hij zich helemaal voorstellen en dan vraag ik: mag ik als therapeut nu in het beeld komen? En dan kom ik in het beeld. Zie je me binnenkomen? vraag ik. Ja, zegt hij. Dan zeg ik: wat ik ga doen is tegen je vader zeggen dat hij moet stoppen met slaan. Ook al heb jij iets verkeerd gedaan of iets verkeerd gezegd of ben je te laat thuis gekomen, hij mag je niet slaan. Dat doe je gewoon niet zo met kinderen. Mag ik dat van jou doen?

En dan ga je in dat beeld die vader stoppen met dat slaan. En dan zegt die jongen misschien: dan gaat mijn vader straks met jou vechten. Dan zeg je, nee, dat gaat goed komen. Desnoods haal ik de politie erbij. Waar het om gaat is: ik los dit met je vader op. Jij bent een kind, niemand heeft het recht je zo te slaan. Dat is niet goed, het is niet jouw schuld – en ik ga dat gewoon stoppen, ik ga daar met je vader over praten.

Op dat moment geef ik hem een herstellende ervaring. Limited reparenting, omdat je zegt: dit is zoals het had moeten zijn. Hoe voelt dat? En dan zegt hij bijvoorbeeld: het voelt goed dat er iemand is die het voor me opneemt. Iemand die me beschermt. En je hebt gelijk, het was mijn schuld niet. In een vervolgsessie vraag ik dan bijvoorbeeld of hij iemand anders, iemand die dichtbij hem staat, zijn zus bijvoorbeeld, in beeld kan nemen. Wat zou je dan willen dat je zus tegen je vader zegt?

“Zo krijgt hij herstellende ervaringen die zijn rol als kind ontschuldigen en die ervoor zorgen dat de hevige stress en angst dalen. Als hij vervolgens in situaties komt waar dat oude gevoel van angst en stress wordt opgeroepen, wanneer er ruzies thuis zijn bijvoorbeeld, dan zal dat minder lading hebben en zal hij het ook beter herkennen. En ik kan met hem afspreken dat hij op zo’n moment niet naar zijn vrienden van de straat toegaat. Want ik kan precies voorspellen hoe dat gaat en dat spreek ik ook uit:

Dan is er ruzie bij je thuis, het kan iets kleins zijn, je vader verheft zijn stem naar je jongere zusje. Dat oude gevoel van wat er met jou is gebeurd komt weer boven, jij wil daar niet zijn en je denkt: ik maak dat ik weg kom, anders slaat mijn vader. Je gaat naar buiten, je weet eigenlijk al wie je daar tegen gaat komen, je weet ook dat zij op een gegeven moment gaan zeggen: even lekker een blowtje pakken en zullen we vanavond even dit of dat ... ergens is dat niet helemaal wat je wil, maar dan zeggen ze, ah, één keertje ... het is helemaal veilig ... en je gaat mee en je bent weer terug in hetzelfde patroon.

Medicatie

Tijdens de fase van behandelen gaat hun oude bescherm laag – waarmee ze contact met oude pijn konden vermijden – er een beetje af en dat brengt onrust en instabiliteit met zich mee, zorgt ervoor dat ze het af en toe echt moeilijk hebben. Medicatie is nodig als de emoties zo heftig zijn dat het niet mogelijk is om te behandelen.

Dat het gaat om jongens met antisociale trekken, betekent niet dat ze geen emoties hebben, benadrukt Jongman. Ze hebben hun emoties meestal goed onder controle, maar soms loopt de spanning zo hoog op dat ze uitbarsten. In paniek raken en agressief worden. Maar ook depressief worden soms.

Meer vat krijgen op zijn angst

Benny. Een Surinaamse jongen die in een woonproject woont en daar een goede mentor heeft. Benny is iemand die alles zelf wil doen. Ik heb een sterk vermoeden dat er veel huiselijk geweld is geweest tussen zijn vader en moeder en dat deze jongen zijn moeder en broertjes heeft willen beschermen. Dat hij in de rol is geplaatst van partner van zijn moeder die het eigenlijk niet aankan, een voetstuk waar hij veel te jong voor was. Nu hij ouder wordt, vindt Benny dat zijn moeder zich niet overal mee mag bemoeien, want hij

regelt het allemaal zelf. Hij is toch gelijk aan haar?! Tegelijkertijd heeft hij zichzelf overgeslagen, want hij heeft altijd voor anderen lopen zorgen.

Op de momenten dat Benny het moeilijk heeft, vindt hij dat hij het zelf moet kunnen. Dat hij net als een volwassen man zijn eigen dingen moet kunnen oplossen. En accepteert hij geen hulp. Emotioneel is hij ongelofelijk instabiel. Hij raakt regelmatig in paniek. En als hij in paniek is MOET hij van zijn kamer af, ook als het drie uur 's nachts is. Dan gaat hij bij iemand anders slapen in het pand, hij kan dan niet alleen zijn. En als hij in paniek is, redt hij het ook niet om ook maar een beetje vooruit te denken. Hij doet allemaal stomme dingen op zo'n moment.

Als ik hem een jaar in behandeling heb, word ik dwingender. Zeg ik: 'nu is het klaar, nu gaan we met de psychiater praten, want je hebt medicatie nodig. We moeten zorgen dat je die emoties iets rustiger krijgt en minder stomme dingen doet.' Ik gebruik het vertrouwen dat hij in mij heeft om te zorgen dat hij vertrouwen krijgt in zijn mentor, omdat zij dagelijks toezicht op hem kan houden.

En sinds kort staat Benny het toe dat ik met hem naar vroeger toe ga, naar waar die onrust vandaan komt. En waardoor het komt dat hij het gevoel heeft altijd alles te moeten kunnen. Dus nu gaan we naar die emotie toe en gaat hij voelen wat er in hem gebeurt, leren om daar meer vat op te krijgen zodat hij er minder bang van wordt.

Hem bewust maken van zijn verkeerde evaluaties (cognities)

Over denkfouten, straatcodes en maatschappelijke codes. "Wat is er zo erg aan als jij de enige Marokkaan bent die in een Mazda rijdt?"

Jongman zoekt steeds actief naar 'denkfouten': redeneringen, overtuigingen, evaluaties die maken dat deze jonge veelplegers in de criminaliteit blijven en anderen en zichzelf steeds weer schade toebrengen. De codes van de straat spelen hier een belangrijke rol. Overtuigingen die daarin vervat liggen, probeert Jongman beetje bij beetje aan het wankelen te brengen. Tegelijkertijd leert hij deze jongens de codes van de maatschappij. Dat kan je sociale educatie noemen, opvoeding in sociaal verkeer. Hij vertelt hoe het 'werkt' in de gewone maatschappij: hoe zitten mensen in elkaar, hoe ga je met conflicten om, hoe ga je met je vriendin om, met je burens, hoe voer je een sollicitatiegesprek – allemaal dingen die ze van hun ouders meestal niet of nauwelijks geleerd hebben.

De codes van de straat ter discussie stellen

Allemaal leren deze jongens tussen pakweg hun dertiende en hun achttiende de codes van de straat, zegt Jongman. "Die gaan over hoe je op straat moet overleven. Op het moment dat ze een ander leven willen, hebben ze die straatcodes nog steeds – die zijn niet opeens verdwenen. Het zijn codes die makkelijk tot criminaliteit leiden." Hij noemt er een paar. "Respect willen en je nooit

laten kleineren. Geen angst tonen, nooit zwakheid. I'm my own man. In alles wat je doet rekening houden met wat anderen over jou zeggen, zodat jouw positie veilig blijft. Je moet, met andere woorden, je straatwaarde op orde houden. Op het moment dat jij van de vader van je vriendin een mooie auto kan krijgen, maar het is een Mazda die geen straatwaarde heeft, ga je daar niet in rijden. Niemand rijdt in een Japanner. Wie bepaalt dat, vraag ik dan. En hoe erg is het, als jij anders bent? Als jij de enige Marokkaan bent die met een gloednieuwe Mazda rondrijdt? Waarom trek je je daar zoveel van aan?" Vanuit die straatcodes denken deze jongens alleen op de korte termijn, is Jongmans observatie. Dus confronteert hij hen met de kosten en baten op de langere termijn. Dat doet hij door hen bewust te maken van de consequenties en ook vanuit zorg. Is dit het waard? Is dit waar je uiteindelijk heen wil? Hij schetst het voorbeeld van een jongen van 23 jaar die aan hem vertelt dat zijn ex-vriendin geen andere relatie mag hebben zonder zijn toestemming. "Hij heeft het zelf uitgemaakt met haar, heeft zelf inmiddels ook al allemaal andere relaties gehad. Maar zij mag niet een relatie hebben met iemand anders, zeker niet met iemand die hij niet mag. Die moet dan aangepakt worden."

'Ik ben even de kluts kwijt,' zeg ik dan, 'jij moet hem in elkaar slaan, omdat hij een relatie met je ex heeft en je vindt dat hij minstens eerst toestemming van jou moet krijgen of hij die relatie mag hebben. Waarom moet hij jouw toestemming vragen? Heb jij ook toestemming gevraagd aan de ex van je vriendin?' 'Nee natuurlijk niet.' 'Toch begrijp ik het niet,' zeg ik. 'Zo werkt dat bij ons,' zegt hij.

'Oké, laten we dan even doordenken. Wat er nu gaat gebeuren: die vriend van je ex is net zo eigenwijs als jij, die gaat jouw toestemming niet vragen. En jij vindt naar je vrienden toe dat hij dat wel moet doen. Dus jij moet hem nu in elkaar slaan. Of haar. Dikke kans dat dat uit de hand gaat lopen en een steekpartij wordt. En iedereen weet dat jij betrokken bent. Dus draait het erop uit dat jij weer vast komt te zitten. Je moet me even uitleggen wat jou dat oplevert. Wat heb jij eraan dat jij hem pakt?' 'Ja,' zegt ie, 'dan weet iedereen in de buurt dat ze dat niet moeten flikken.' Dan zeg ik: 'ik ben het even kwijt ... jij hebt tegen mij gezegd dat je wil kappen met die criminele wereld. Wat kan jou het schelen wat die buurt van jou denkt? Stel dat iedereen zegt, wat een mietje, hij heeft die gozer niet aangepakt. Maar leg me even uit, denken ze dat allemaal? Denk jij dat ook bij anderen?'

Vanuit zorg zeg ik ook: 'Als jij die vriend van je ex in elkaar slaat, gaat hij misschien wraak op je nemen. Dan komt hij met zijn vrienden bij jou voor de deur en pakt hij je broertje of zo.' 'Als hij dat doet, maak ik hem helemaal dood,' reageert die dan. 'Ja dat begrijp ik, maar dan is je broertje al in elkaar geslagen of dood. En dan maak jij hem dood en dan?!'

Of ik zeg – iets wat hij echt niet wil horen: 'jij hebt een zoon! Ga je dan tegen je zoon zeggen: sorry jongen, papa ziet je nu drie jaar niet? Allemaal omdat je die vriend van je ex in elkaar moest slaan?!'

Ik stel dan voor dat hij nog even wacht met iemand in elkaar slaan. 'Je kan het altijd nog doen, maar ga eens ervaren wat er gebeurt als je het niet doet.' Dan voelt hij zich misschien wel ongemakkelijk, maar grote kans dat hij gaat merken dat zijn straatwaarde niet daalt als hij zich gedeisd houdt. Of dat het niet zo erg is dat die een beetje daalt.'

Zo probeert Jongman op zijn minst twijfel te zaaien over de absolute waarde van straatcodes. En probeert hij deze jongens – juist omdat ze zo autonoom zijn – bewust te maken van het feit dat ze zich sterk laten beïnvloeden door de groeps cultuur. En gaandeweg zullen ze zich gaan afvragen waarom ze zich zo door anderen laten beïnvloeden, waarom ze niet hun eigen beslissingen durven te nemen.

Tegelijkertijd zegt hij dat hij het wel begrijpt dat ze gevoelig zijn voor wat mensen van hen denken. En dat het soms ook goed is om je aan te passen. "Ik ga ook niet in een T-shirtje voor een groep bestuurders zitten, zeg ik dan bijvoorbeeld. Daar moeten ze dan om lachen."

Sociale educatie en psycho-educatie

Een andere belangrijk ingrediënt in de werkwijze om denkbeelden – en daarmee gedrag – te veranderen is gewoon vertellen hoe het moet in de 'gewone' maatschappij. Letterlijk vertellen wat daar de codes zijn, wat de waarden en normen zijn en ook laten zien hoe die werken. Zo kan Jongman wel een uur bezig zijn met waarom je een stuk plastic verpakking niet op straat weggooit, maar in de prullenbak doet. En desnoods, uiteindelijk die verpakking zelf opruimt om te laten zien hoe serieus hij het neemt. Of praten over waarom je een fiets die niet op slot staat, niet gewoon mee kan nemen. Omdat je domweg niet aan andermans bezit mag komen – ook al staat het niet op slot. En om zo'n norm concreet en invoelbaar te maken, trekt Jongman het hun eigen leven binnen en zegt bijvoorbeeld: "het zou ook kunnen zijn dat iemand, je zus bijvoorbeeld, even snel een boodschap doet en vergeten heeft de fiets op slot te zetten. Hoe erg is het voor haar om thuis te komen en tegen je moeder te zeggen: mijn fiets is weer gejat?!"

Dingen die voor veel mensen redelijk normaal zijn, bespreekt Jongman.

"Relaties tussen mensen. Sollicitatiegesprekken. Hoe ziet een normaal gezin eruit? Wat zijn de dingen waar iedereen tegenaan loopt? Hoe werkt het bij vrouwen? Hoe zwaar is het leven voor iedereen? Dingen die deze jongens vaak helemaal niet weten! Ze hebben geen idee! Ze denken dat wij, 'de mensen van de maatschappij' het allemaal gemakkelijk hebben met onze auto's, gezinnen, ons werk. En dat zij 'de mensen buiten de maatschappij' alleen de shit krijgen. En ze zijn heel verbaasd als ik hen vertel dat ik het echt niet alleen maar gemakkelijk heb, dat ik ook sores heb, kinderen met wie het niet altijd goed gaat, een moeder die heel ziek is en gedonder op mijn werk."

Soms geeft Jongman ook klassieke psycho-educatie: uitleg over hoe hersenen

werken, hoe emoties opgeroepen worden, wat een trauma is en hoe het ontstaat en al die dingen die soms nuttig zijn om te weten en beter te begrijpen hoe een mens in elkaar steekt, dat boosheid en andere heftige emoties ook weer overgaan en wat de impact kan zijn van gebeurtenissen uit het verleden.

Hem ander gedrag laten ontdekken en oefenen

Voordoen hoe het (ook) kan, oefenen met nieuw gedrag.

Door de jonge veelplegers meer vertrouwd te maken met hun emoties en cognities, door via sociale en psycho educatie hun gebrek aan kennis aan te vullen, wordt logischerwijs een ander gedragsrepertoire ontsloten. Dat andere gedrag stimuleert Jongman vervolgens op verschillende manieren: via 'modelling' (voordoen), door zaken voor te bespreken en door te oefenen met rollenspel.

'Modelling'

Met 'modelling' bedoelt Jongman: voordoen en expliciet maken hoe hij het zou doen. Wat hij zou zeggen in een bepaalde situatie, hoe hij zou handelen. Hij geeft een voorbeeld van een gesprek dat een jongen zou kunnen voeren met de mentor van de beschermd-wonen-voorziening waarin hij een kamer heeft. Deze jongen is – voor de zoveelste keer – weggelopen, maar hij wil er niet uitgegooid worden. Jongman vertelt hoe hij dan het gesprek met de mentor als het ware voordoet en tegen hem zegt:

Laat mij even het begin van het gesprek doen. Ze zijn nu boos op je – dus ik moet eerst een beetje met hen mee gaan, hen gelijk geven, omdat je het echt te bont hebt gemaakt. Ik moet hen eerst echt serieus nemen en goed aanhoren – juist omdat je daar wil blijven, dat is ons doel. Dan kan ik niet meteen beginnen met: ja jullie moeten dit doen en jullie hebben dat niet gedaan! Dan worden ze nog bozer. Dus ik ga eerst goed naar ze luisteren en ook zeggen dat je het te bont hebt gemaakt en daarna gaan we vertellen waar jij het niet mee eens bent.

Vervolgens ziet hij mij dat doen. Hij houdt me echt in de gaten en ook wat de reacties van de anderen zijn. 'Ik zag wel hoe je dat deed,' zei hij later. 'En ook dat ze toen wat rustiger werden.'

Met zo'n jongen bijvoorbeeld binnenlopen op een van de plekken waar Jongman werkt en daar samen een broodje gaan halen, terwijl hij collega's de hand schudt, de jongen voorstelt en een beetje praat, is ook een manier om te laten zien het 'werkt' in de gewone maatschappij. Hij neemt zo'n jongen letterlijk mee in zijn wereld en doet voor hoe je elkaar gedag zegt, hoe sociaal verkeer met collega's eruit ziet.

Voorbespreken

Allerlei praktijksituaties kunnen lesmateriaal zijn. Hoe dat sollicitatiegesprek ingaan, hoe dat gesprek voeren om je identiteitsbewijs te regelen of iets met je ziektekostenverzekering. Jongman bespreekt dergelijke situaties regelmatig voor met de jongens.

Hoe ga je erheen? Wat zou je kunnen doen? Wat zou je kunnen zeggen? Ik weet dat je snel boos wordt – omdat je je machteloos voelt over hoe het allemaal is gegaan – maar hoe zou je het kunnen doen op zo'n manier dat het niet uit de hand loopt? Wil je dat ik erbij ben? Wil je dat ik ingrijp of dat ik mijn mond houd?

Door samen oplossingen te bedenken, die af te wegen en daarmee een plan uit te dokteren voor wat in bepaalde situaties het beste gaat werken, versterkt Jongman het vermogen van deze jongens om zelf problemen op te lossen en hun controle te vergroten. Om in plaats van meteen te handelen, eerst na te denken over wat het beste zal werken.

Oefenen met rollenspel

"Nu ben ik die dame aan het loket aan wie jij zo'n hekel hebt, wat ga je tegen me zeggen? Hoe ga je zorgen dat je rustig blijft en toch je zin krijgt?" Jongman houdt ervan daar ook echt een spel van te maken. "Wat deze gasten leuk vinden is als ik zeg: mag ik jou even doen?! Dan ga ik lopen zoals zij en een beetje zo kijken en praten. Gaan ze lachen, zeggen ze: zo erg doe ik het niet. Nou, zeg ik dan, ik denk dat het soms best wel erg is. En dan mogen ze mij ook nadoen. Sommige jongens zijn daar heel goed in, in maniertjes nadoen, nadoen hoe ik praat of zit. Jezus dat is ook wel erg, zeg ik dan. Veel lol, maar ondertussen leren ze natuurlijk heel erg dat mentaliseren. Hoe kom ik over, hoe kijkt de ander naar mij, wat is het effect van mijn gedrag. Zo krijgen – en trainen – ze vaardigheden die ze nog niet hadden. We zoeken samen uit welke manier van gedragen bij hen past. Dan doe ik voor hoe hij, wanneer hij reageert op een vacature ergens, misschien moet zeggen: 'ik zou hier graag willen werken en u heeft nu niet veel tijd voor me. Het lijkt erop dat de baan al weg is. Is er wel werk eigenlijk?' Zegt ie: 'echt niets voor mij zoals jij dat doet. Ik zou gewoon zeggen: is er werk of niet?' 'Oké, misschien kan je wat directer zijn,' zeg ik dan, 'je hoeft mij niet na te doen natuurlijk. Maar zoals jij het vraagt, gaat het niet werken.' Zo zoek je en oefen je een beetje." Maar ook oefent Jongman hoe ze het weer goed kunnen maken met hun vriendin, hoe ze een ruzie kunnen nabespreken en 'sorry' leren zeggen, hoe ze kunnen onderhandelen of meer vanuit 'ik' praten om de ander niet te beschuldigen.

Het oefenen van ander gedrag is essentieel, dat moet zich als het ware 'inslijpen' – zodat ze het ook in moeilijke situaties, onder druk, kunnen toepassen en minder gemakkelijk terugschieten in hun oude reflexen.

Hem leren zijn emoties te herkennen en reguleren

De keren dat het misgaat gebruiken om hem te leren herkennen wanneer en hoe situaties uit de hand lopen, erachter komen hoe het anders kan.

Allerlei situaties uit het dagelijks leven van een jonge veelpleger kunnen een aangrijpingspunt voor verandering vormen. Momenten waarop het in zijn leven gaat schuren, gaat botsen – omdat hij een vriendin krijgt of ruzie met zijn vriendin. Of ruzie met de vriendengroep en 'genaaid' wordt. Of omdat opeens een besef tot hem doordringt over wat hij zijn moeder aandoet. "Ze worden ouder", legt Jongman uit. "Die hersenen komen wat tot rust, er komt wat meer empathie – hoe beperkt ook. Ze zien wat beter wat de schade is die ze aanrichten. Moeders spelen daarin een belangrijke rol. Die moeders hebben er echt heel veel last van. Van de politie-invallen, hun zoon die steeds opgepakt wordt. Je ziet bij hun moeders veel psychosomatische klachten en die jongens gaan dat toch wel meer op zichzelf betrekken. Ze kunnen daar minder gemakkelijk van weglopen." Jongman ziet dat het vaak al sluimerende probleembesef op deze manier groeit.

Dat is het moment waarop hij met jonge veelplegers kan gaan onderzoeken hoe ze in hun dagelijks leven beter hun emoties onder controle krijgen. Een intensieve zoektocht. "Ik ben niet op zoek naar goede tijden, maar naar slechte tijden", zegt hij. "Hoe gaat zo'n jongen dan om met zijn negatieve gevoelens en problemen? Kan hij het zien aankomen wanneer een situatie uit de hand dreigt te lopen?"

Grofweg gaat het over twee soorten vaardigheden die deze jongens moeten leren. Ten eerste gaat het erom een gevoel te kunnen herkennen en ontrafelen: waar zit het, hoe voelt het? Wat is het, is het vooral boosheid⁴¹ of is er ook vernedering of schaamte bijvoorbeeld? Waardoor wordt het opgeroepen? Hoe en waardoor bouwt het zich op?⁴² Dit onderzoekt Jongman door heel nauwkeurig naar de risicomomenten te kijken. Erachter komen hoe ze op een andere manier met hun gevoel en de situatie kunnen omgaan, is een vaardigheid die ze moeten verwerven.

⁴¹ Boosheidscontrole is ontwikkeld en onderzocht door Feindler: Feindler, E.L. (1979). Cognitive and behavioral approaches to anger control training in explosive adolescents. Unpublished doctoral dissertation. West Virginia University, Morgantown. En: Feindler, E.L. & Ecton, R.B. (1986). Adolescent Anger Control: Cognitive behavioral techniques. New York: Pergamon.

⁴² Een manier om erachter te komen hoe emotie zich opbouwt, is het 'afspelen van het filmpje': teruggaan naar hoe het moment dat er nog niets aan de hand leek te zijn en nagaan wat er daarna gebeurde. Zo kunnen de signalen stap voor stap in kaart worden gebracht. Als kleinere stappen lastig zijn, wordt vaak gewerkt met de twee uitersten (wanneer was je nog ontspannen en wanneer ging je uit je plaat) en dan gezocht op welk moment het er nog tussenin zat. Vaak zijn de externe triggers een goede ingang: wat gebeurde om de jongen heen, wie waren erbij, wat deden ze? En vervolgens achterhalen wat 'van binnen' gebeurde: wat dacht hij toen (bijvoorbeeld: ik word vernederd), wat gebeurde in zijn lichaam (hartkloppingen, zweten, strakke kaak, handen knijpen ...) en hoe voelde hij zich (woedend, bang ...)? Soms is het handig de opbouw in cijfers concreet te maken (zat je toen op een 6 of een 8?).

Opbouw van emoties en risicomomenten leren herkennen

Emotieregulatie begint ermee dat deze jongens hun emoties – een rotgevoel, angst, irritatie, onrust, boosheid – leren herkennen en zich ervan bewust worden wanneer en hoe die emoties zich opbouwen. Ze moeten gaan herkennen wanneer het de verkeerde kant op begint te gaan en beseffen dat het mogelijk is om dat te stoppen. Voor hen ligt het namelijk behoorlijk zwart-wit, zegt Jongman. Of het is helemaal mis, of er is eigenlijk niets aan de hand. Daartussenin zit niets en dat is het probleem. “Dus je wil hen helpen om te zien waardoor ze dat rotgevoel beginnen te krijgen. Wanneer is het er een beetje en wanneer wordt het te erg? Hoe bouwt het zich op, hoe werkt dat? Wanneer is het zo erg dat ze eruit knallen? Het gaat erom dat ze leren beseffen dat het niet nul of honderd is, maar dat daar een gebied tussen ligt. Dan kunnen ze op tijd iets doen om het tij te keren.”⁴³

Er zijn bepaalde momenten waarin het snel kan escaleren, situaties waarin verschillende factoren ervoor zorgen dat het uit de hand kan lopen. Naast de opbouw wil je deze situaties duidelijk in kaart krijgen, zegt Jongman. “Als je echt tot gedragsverandering wil overgaan en die jongen ook wel echt uit de criminaliteit wil, moet je goed te bespreken wat voor hem de belangrijkste risicomomenten zijn. Je wil weten in welke situaties het escaleert. En natuurlijk wat ze kunnen doen om dit te voorkomen. Bijvoorbeeld als hij ‘s avonds uitgaat en hij heeft geblowd. Of als hij met bepaalde vrienden is en geld nodig heeft. Of ruzie heeft gehad en schijt aan alles. Dat zijn de momenten dat hij die fiets gewoon meeneemt, of gaat inbreken, auto’s inslaat, een straatroof pleegt of in een vechtpartij belandt.”

Jongman staat heel bewust stil bij die momenten en onderzoekt wat er dan precies gebeurt. ‘Wat denk je dan, wat voel je? En hoe zou je het kunnen beïnvloeden?’ En zoekt samen met de jonge veelpleger naar hoe hij kan voorkomen dat hij in situaties terechtkomt waar hij de fout in kan gaan. Het gaat vaak om een combinatie van factoren. Met een bepaalde persoon naar een bepaalde plek gaan, naar een bepaalde plek gaan terwijl je hebt geblowd of gedronken, met juist die vriend op stap gaan terwijl je al een rotgevoel hebt.

Bijvoorbeeld vraag ik hem: als je alcohol op hebt of je hebt geblowd of je voelt je heel slecht, is het dan handig om in je eentje naar huis toe te gaan? Dan zegt die jongen: nee, dat is eigenlijk niet handig. Ik vraag hem hoe hij het anders zou kunnen doen, want hij zit in die groep die verkeerde dingen doet en dus is het risico groot dat hij ook weer de fout in gaat. Het is misschien wel handig dat ik met die en die mee ga, zegt hij dan bijvoorbeeld,

⁴³ Niet begrijpen van je gevoel, niet bewust zijn van hoe gevoel oploopt, erdoor overspoeld worden op het moment dat het al te hoog is opgelopen en dan maar één uitweg zien (namelijk het gevoel direct uitleven zonder erover na te denken) is kenmerkend voor mensen met een borderline dynamiek (vgl hoofdstuk 3).

want die wil ook niet in de problemen komen. Misschien moeten we samen richting huis gaan.

Vooraf de werking (en de risico's) van een 'rotgevoel' neemt Jongman onder de loep. Het gaat erom het patroon te zien: hoe gevoel leidt tot een bepaalde manier van denken en gedragen. En te bedenken hoe dat patroon doorbroken kan worden.

Wat doe je op de momenten dat je je heel slecht voelt, omdat er thuis ruzie is geweest of er iets anders rots is gebeurd? Dat zijn de momenten waarop je denkt: het gaat me toch allemaal niet lukken of het kan me allemaal toch niets meer schelen of niemand begrijpt me toch of iedereen besodemetert me. Dat zijn de risicomomenten – en wat doe je daar dan mee?

Jongman vertelt over een jongen die veel inbraken doet in bedrijfspanden en ook wel in woonhuizen. "Hij zegt tegen me: ik doe dat vanwege het geld. Ik verlies hem snel als ik zeg: kan je ook geld op een andere manier verdienen? Met twee keer een inbraak maakt hij meer geld dan een hele maand werken. Dus een kosten-batenanalyse maken is meestal niet genoeg. Waar ik meer mee scoor is, als ik zeg: 'ik denk dat je het niet alleen om het geld doet, ik denk dat er meer aan de hand is dan. Ik denk dat als jij een rotgevoel hebt of als je je onrustig voelt, jij die spanning van dat inbreken gaat opzoeken. Ik denk dat jij soms niet eens inbreekt voor het geld, maar omdat het een kick is. De nacht, in het donker, en jij komt binnen – wat voor systeem ze ook hebben.' En dan zie ik hem vanuit mijn ooghoek knikken. 'Dus het is eigenlijk meer een verslaving, dat inbreken,' zeg ik. 'Iets waar je weinig controle over hebt. Maar als je zo'n onrustig rotgevoel hebt en die spanning zoekt, zou je dan ook iets anders kunnen verzinnen dan inbreken?' En dan begint een zoektocht: wat kan dat zijn?"

Andere strategieën vinden

Er zijn in ieder geval drie vragen die helpen om erachter te komen wat een andere manier kan zijn om met hun gevoel in risicosituaties om te gaan, zegt Jongman. "Een vraag die ik stel is: is het nare gevoel echt zo onverdraaglijk dat je naar buiten moet en iets moet doen? Het is goed dat deze jongens hun gevoelens leren accepteren, leren dat de wereld niet meteen vergaat als je je gekwetst voelt, leren dat zo'n gevoel ook weer overgaat. Een tweede vraag die ik stel is: kan je anders gaan denken? Iets denken waardoor je je minder schaamt bijvoorbeeld, zoals 'iedereen doet wel eens stomme dingen.' Of waardoor je minder boos wordt, zoals 'misschien is het niet zo dat mijn vriendin dat zei om mij te kwetsen'. Een derde vraag die je kunt stellen is: hoe zou je anders om kunnen gaan met het nare gevoel dat je hebt? Zou je naar muziek kunnen gaan luisteren, omdat dat je een lekker gevoel geeft? Of zou je een goede afleiding kunnen zoeken door iemand te bellen waar je steun van krijgt?"

Of naar buiten gaan als je gevoel oploopt, een sigaretje roken, zeggen dat je je even niet zo goed voelt en weer binnen komen als je rustig bent.”⁴⁴

Alcohol en drugs

Middelengebruik zou je kunnen beschouwen als een specifieke vorm van emotieregulatie, die soms helpend is. Het kan helpen om een negatief gevoel te dempen en beter te verdragen, een onprettig gevoel zoals angst niet meer te voelen. De zogenaamde ‘downers’. Middelengebruik kan in dit opzicht ook wel gezien worden als een vorm van zelfmedicatie. Op momenten dat iemand niets voelt en af wil van de vervlakking, kan een ‘upper’ zoals cocaïne helpen om weer wat leven in de brouwerij brengen en weer iets te gaan voelen.

“Middelengebruik wordt problematisch wanneer de vermijding die deze jongens toch al zo sterk hebben, erdoor in stand wordt gehouden, het leren van nieuwe dingen erdoor belemmerd wordt en – wat natuurlijk vaak voorkomt – de zelfcontrole erdoor vermindert of wegvalt, met alle gevolgen van dien. Dit zijn belangrijke redenen om drank en drugsgebruik te bespreken. Het gaat erom een manier te vinden waarmee een jongen zoveel controle over zichzelf krijgt dat hij niet uit de bocht vliegt.”

Een situatie die door middelenmisbruik is geëscaleerd, kan een goede aanleiding zijn om het middelengebruik te bespreken. Een vechtpartij, alle geld kwijt in één nacht, een knallende ruzie met zijn vriendin. Grofweg zijn er twee manieren⁴⁵ om meer grip op gebruik te krijgen: zorgen dat hij alternatieven vindt om met negatieve gevoelens om te gaan of voorkomen dat hij de middelen gaat gebruiken door minder middelen in huis te halen, door met A in plaats van B de stad in te gaan of door niet naar bepaalde plekken te gaan.

Je maakt me zo ongeloofelijk kwaad

Ik werkte net bij een instelling voor gesloten jeugdzorg. Ik trainde de groepsleiding daar. Jullie bewegen te weinig naar die jongens toe, had ik tegen hen gezegd. Jullie benoemen te weinig wat je ziet. Wat er eigenlijk gebeurt op het moment zelf – met die jongens, in het contact, met jezelf. Die jongens help je dus niet genoeg om te mentaliseren en dat moet juist wel, want ze weten

⁴⁴ Volgens Bushman werkt afreageren of ontladen van emoties (catharsis) averechts. Strategieën die beter werken zijn volgens Bushman: uitstel (terugtellend vanaf 20), afleiding (aan iets anders denken), fysiek kalm worden (bv diep ademen) of iets doen dat niet te combineren valt met woede en agressie (zoals met je hond spelen). De strategieën van Bushman gaan specifiek over verminderen van boosheid. Zie: Bushman, B.R. (2002). Does Venting Anger Feed or Extinguish the Flame? Catharsis, Rumination, Distraction, Anger, and Aggressive Responding. *Pers Soc Psychol Bull* June 2002 vol. 28 no. 6 (pag. 724-731).

⁴⁵ Binnen de cognitieve gedragstherapie wordt gesproken over stimulus-controle- interventies (voorkomen) en stimulus-responseinterventies (alternatieven). Zie bijvoorbeeld de Wildt, W.A.J. M. & Schippers, G. M.. (2004). Protocolaire behandeling van patiënten met alcoholproblemen: motivering, zelfcontroletraining en terugvalpreventie. In: Keijsers, G.P.J, van Minnen, A. & Hoogduin, C.A.L. (2005). Protocolaire behandelingen in de geestelijke gezondheidszorg II. (pag. 281-320). Houten: Bohn Stafleu van Loghum

vaak niet wat er precies aan de hand is. Die zien het niet bij zichzelf en ze krijgen er ook niet helemaal vat op. Het is belangrijk, had ik gezegd, dat je dingen gaat benoemen. Iets zegt in de trant van: klopt het dat je boos bent. Ik had daar een beetje stoer over zitten doen.

Toen kreeg ik dus een jongen in mijn kamer. Erdem, een jongen met behoorlijk veel boosheid en agressie, een jaar of 16 was hij. Hij kwam samen met de mentor van zijn groep en ik wilde eens even goed laten zien hoe ik dat hardop mentaliseren doe. Hoe ik niet bang ben om naar de emotie toe te gaan. Ik had al een paar gesprekken met Erdem gehad, dus hij kende me wel een beetje.

Ik zei op een gegeven moment: wat gebeurt er nu met je, want ik zie dat je wat boos of geïrriteerd raakt. Klopt dat? Ik dacht, ik kan altijd wel weer wat uit die emotie weg bewegen. Want dat kan ik, dat is het spel met die antisocialen. Je beweegt naar de emotie toe, denkt, ah, nu is het teveel, dan ga je er weer wat uit. Maar wat zie ik bij Erdem? Hij krijgt allemaal zenuwtrekken in zijn gezicht, ik zie de spanning stijgen. Op een gegeven moment zegt hij tegen me, met een soort ingehouden stem: 'ik vind jou best een aardige psycholoog, maar je maakt me zo ongelofelijk kwaad!' Toen herinnerde ik me pas dat ik al veel eerder in zijn dossier had gelezen dat hij wat autistische trekken had. Ik realiseerde me opeens dat hij zijn emotie zelf niet kon reguleren door hoe ik me gedroeg. Dat is precies het punt met autisme, iemand kan in een soort tunnel van emotie komen waar hij niet meer uit kan. Dat is ook wat ouders van autistische kinderen altijd beschrijven. En ik bracht Erdem steeds weer in die tunnel. Omdat ik wilde laten zien dat ik dingen durf benoemen, er niet omheen draai, kijk naar wat er achter het gedrag ligt.

Ik had destijds te weinig verstand van autisme, hoe dat van invloed is op de regulatie van emoties en hoe je informatie verwerkt. Ik was mijn model van hoe je met gedragsgestoorde en antisociale jongens werkt, aan het laten zien bij een jongen die dat helemaal niet aan kon!

De theorie is dat veelplegers hun emoties proberen te vermijden omdat ze bang zijn overspoeld te raken, maar daarbij gaan we ervan uit dat ze in aanleg redelijk normaal zijn in hoe ze kunnen voelen, wat emotie oproept. En dat ze ergens ook wel de capaciteit hebben om dat te reguleren. In de therapie ga je naar de emotie toe, omdat je wil laten zien dat die emotie eigenlijk niet zo gevaarlijk is. Op het moment dat de spanning te hoog oploopt, begin je bijvoorbeeld over iets anders of je vraagt of je er nog verder over door mag gaan. Op die manier kunnen ze hun emotie reguleren. Ze zijn natuurlijk erg goed in het wegstoppen van emoties.

We weten dat de informatieverwerking bij autisme heel anders gaat. Jongens met autistische trekken kunnen veel minder onderscheid maken in type informatie, ze letten ook meer op details. Ze hebben een andere invalshoek van waaruit ze jouw informatie lezen. Ze kunnen emoties slecht herkennen

bij de ander, maar ook heel slecht bij zichzelf. Maar op een gegeven moment komen dingen toch binnen, raken hen, frustreren hen ... en dan raken ze overspoeld. Kunnen weinig invloed uitoefenen op die emotie. Voor hen is het een soort claustrofobie, ze worden er helemaal gek van. Ze hebben geen idee hoe ze uit dat gevoel moeten komen.

Dus wat er gebeurde met Erdem: ik ga over zijn boosheid praten, hij gaat waarschijnlijk naar die boosheid toe, voor een gedeelte. Dat overspoelt hem. En hij vindt geen manier om daarmee overweg te kunnen, dus hij komt helemaal in die emotie. Ik had het veel te laat door ...

Ik heb toen tegen hem gezegd, sorry het gaat niet goed. Dat hielp. Daarna heb ik iets met hem afgesproken. Als ik het toch over dingen had waar hij zich boos over maakte, over thuis bijvoorbeeld, als hij dan helemaal in dat gevoel kwam te zitten, als hij voelde dat het ging oplopen, en hij merkte het of ik, dan zouden we zeggen: 'laten we over muziek gaan praten.' Dus als hij helemaal middenin een verhaal zat over thuis en wat er nu weer was gebeurd het weekend en hoe boos hij erover was en die spanning steeg weer, dan kon ik gewoon zeggen: 'hey, heb jij dat nummer gehoord van die en die dat net uitgekomen is?' En terwijl ik dat zei, zag ik de spanning zakken. En dan gingen we gewoon over die muziek praten. Dat hielp hem om uit die tunnel te gaan. Een rondje lopen hielp ook. Maar het problematiseren, het heel erg naar het gevoel toe gaan, dat was voor hem niet te verdragen.

Omdat je natuurlijk ook veelplegers hebt die een snufje autisme hebben, zal je heel goed moeten kijken wie je tegenover je hebt. Hoeveel kan hij reguleren in zijn emotie?

Fase 3 - Bestendigen en een stap naar achteren nemen

In fase 3 neemt Jongman een stap naar achteren. "Ik maak duidelijk in woord en gebaar dat ik vertrouwen heb in die ander, ik geef het vertrouwen dat hij nu heel veel zelf kan doen. Maar het blijven kwetsbare jongens. Hoe ze met hun emoties omgaan, blijft altijd een zwakke plek. Daarom maak ik ook duidelijk dat ze altijd kunnen terugvallen op mij als dingen op zeker moment teveel worden. Ze kunnen me altijd bellen en ik laat dan merken dat ik blij ben dat ze bellen. Omdat ze dat vroeger niet deden."

In deze fase vermijdt Jongman het zoveel mogelijk om zelf zaken op te lossen. "Ik ga niet proberen iets van hen over te nemen. Ik luister vooral – vaak is dat genoeg – en denk met hen mee. Dat leg ik ook uit. 'Ik ga dan met je meedenken over hoe je de dingen zelf kan oppakken. Ik ga niets van je overnemen, want je kan het zelf.' Net zoals ouders doen bij het uitvliegen van de kinderen." Een paar stappen zijn bij dit 'uitvliegen' belangrijk om te zetten: de weg naar belangrijke anderen vrijmaken en de risico's op de verschillende levensgebieden goed inschatten en bespreken.

De weg naar belangrijke anderen vrijmaken

Het belang van veilige, steunende personen in zijn familie en vriendenkring, het contact overdragen naar andere professionals, de wereld om hem heen verder openen

In de werkrelatie was Jongman steeds een steunpunt, een 'veilige haven', maar hij kan dat niet eeuwig blijven. Daarom kijkt hij in zo'n laatste fase van de behandeling (en vaak ook al eerder) heel goed naar wie deze rol kunnen overnemen en draagt die rol ook actief over op deze mensen. Hij vraagt naar de belangrijke anderen. Dat kan een moeder zijn, een zus bij wie hij graag is, zijn vriendin, een vriend, een oom, een buurman, maar ook een mentor op school of de begeleider van een woonproject waar hij in zit.

Het voorbeeldgedrag dat Jongman zelf heeft laten zien, als rolmodel, draagt hij dus actief over naar anderen. "Je wil dat de dingen die met jou geoefend zijn, ook bij anderen tot stand komen. Dat is het concept. Ik zeg nadrukkelijk: ik heb heel veel vertrouwen in je mentor. Of in je begeleider van Werk en Inkomen. Ze is heel goed, ze zal heus wel eens iets stoms hebben gedaan, maar ze is echt een kei en ze wil echt dat het goed gaat met je, dat weet ik zeker."

Hij maakt als het ware een pad vrij naar anderen – zodat die ervaring (dat het veilig kan zijn, dat een ander het beste met je voor heeft, dat je vertrouwen kan hebben) zich los kan maken van zijn persoon en deze jongens dit in de buitenwereld meer leren herkennen in anderen. Op die manier opent Jongman de wereld een beetje – die eerst vooral uit dichte deuren bestond. "En soms duw je hem over de drempel", vult Jongman aan. En zo leert iemand iets meer zijn weg in de maatschappij vinden.

Het pad naar andere professionals effenen is belangrijk, de weg naar veilige, steunende personen in de familie en privésfeer herstellen is zo mogelijk nog belangrijker. Dat netwerk is het meest wezenlijk voor mensen. Jongman geeft een voorbeeld van hoe hij een zoon weer beter in contact laat zijn met zijn moeder:

Hij zegt: ik moet mijn moeder niet meer zien, want we krijgen steeds ruzie en ze begrijpt me niet. Dan zeg ik: ja, jullie zijn allebei redelijk heftig, snel emotioneel. Jullie kunnen niet zo goed naar elkaar luisteren. Dus als het moment 'heet' is, is het niet zo handig om dingen met elkaar te bespreken. Maar je hebt wel een geweldige moeder. Ze is er altijd voor je, ze maakt zich regelmatig zorgen over je, ze is heel betrokken – en je hebt ook twee ontzettend leuke broertjes. Ik wil toch echt dat je contact met haar houdt. Ik zal met haar bespreken dat ze even wacht om met jou te praten als jullie allebei geïrriteerd zijn of een conflict hebben. Maar geniet vooral ook van je moeder en wees blij dat ze van je houdt, dat ze warm is en dat ze er voor je is.

“Ik merk dat het werkt als ik die moeder en zoon een soort gebruiksaanwijzing geef. Ik krijg ook WhatsAppjes terug van de moeder die zegt dat ze blij is dat ze nu goed contact met haar zoon heeft. En ik word er blij van dat ze liefdevol over hem schrijft. Dat is zo belangrijk. Zij moeten straks samen verder, ik moet eruit.”

De risico's op de verschillende levensgebieden inschatten

Blijven bemoedigen, herlabelen van kleine crisismomenten, adequaat reageren op echte crisis

Jongman checkt in deze derde fase – hij heeft dan inmiddels een goed beeld van hoe het leven van zo'n jongen eruit ziet – wat de risico's zijn op de verschillende levensgebieden. Hij onderscheidt er grofweg drie: 1. Zijn familie, zijn vriendin, 2. Werk en scholing (ook: inkomen) en 3. Vrije tijd: vrienden, sporten, drugsgebruik. Wonen doen deze jongens meestal bij hun familie of met hun vriendin of eventueel in een project, ze wonen niet vaak in hun eentje. “Als het met twee van die gebieden niet goed gaat en eerder was dat wel zo, dan is het risicovol. Dan bespreek ik met hem hoe hij dat gaat aanpakken. Hoe hij dit zelf kan oplossen.”

Jongman vertelt dat hij deze jongens – als ze hem soms in paniek opbellen dat alles mis gaat, dat ze alles stuk maken – heel vaak alleen maar hoeft te bemoedigen, omdat het eigenlijk heel goed gaat. Hij weet dat omdat er nog genoeg tegenwicht is, omdat de relatie met zijn moeder of met zijn vriendin nog steeds goed is bijvoorbeeld. Hij weet dan dat ze in paniek zijn, omdat de schema's even allemaal 'aan staan'. “Dan zijn ze het even kwijt, maar eigenlijk is er niet zo heel veel aan de hand.”

Je hebt nu een slecht moment, maar ik ben trots op je. Je doet het zo verschrikkelijk goed want dit loopt nog goed en dat ook. Ik begrijp dat je het even moeilijk hebt, maar ik hoor dat je het eigenlijk heel goed doet.

Jongman hoort vaak terug hoe blij ze hiermee zijn. Wat hij eigenlijk doet is zo'n (klein) emotioneel crisismoment herlabelen. Maar soms is er wel echt veel aan de hand en gaat er op meerdere vlakken van alles mis. Hij moet de ernst van de situatie dus snel kunnen inschatten en snel kunnen schakelen. Bepalen hoeveel er moet gebeuren, hoeveel hij kan terugleggen (wat kan deze jongen zelf oplossen?) en wat hijzelf moet doen. Bijvoorbeeld:

Oké, het is nu op je werk weer helemaal mis. Ik hoor ook dat je ruzie met je vriendin hebt. Je hebt veel aan je hoofd. Ik wil wel mee met je naar je baas toe, maar dan wil ik van jou van te voren horen hoe we het gaan doen.

Wat hier helpt, is dat Jongman al eerder de patronen heeft besproken waarvoor dingen misgaan en hoe te handelen in risicosituaties⁴⁶.

"Je kunt jezelf hier echt voor de gek houden", waarschuwt Jongman. "Op het moment dat het relatief stabiel is in zijn leven en hij een prettige baas heeft of een partner die rekening met hem kan houden, dan lijkt het alsof het allemaal okee is. Maar in de kern kan het nog steeds heel kwetsbaar zijn. Want die baas hoeft maar weg te gaan, er komt iemand anders – en het wordt ruzie. Of zijn vriendin houdt het niet meer vol met hem en wil meer groei van hem omdat het niet alleen bij haar vandaan kan komen. Dus je moet goed in beeld houden waar iemands kwetsbaarheden liggen – zeker op het moment dat er stress en ellende is. Anders gaat het mis op het moment dat er een obstakel komt en stort hij weer het ravijn in."

Afsluiten en een brug blijven

Ik sluit wel het dossier af, maar ik sluit niet het contact af.

Op de vraag, wanneer een behandeltraject dan toch echt 'klaar' is en of het ooit 'klaar' is, antwoordt Jongman dat hij klaar is als hij merkt dat iemand meer is gaan nadenken over zichzelf, zichzelf meer durft te zien, ziet waar hij risico's loopt. Als hij weet dat iemand voldoende veiligheidskleppen heeft gekregen – mensen waar hij naar toe kan gaan als hij het moeilijk heeft, weet wat hij moet doen als hij het moeilijk heeft ... Als hij ziet dat iemand school of werk kan vasthouden, wat meer goede sociale vaardigheden heeft, er met andere woorden een meer gezond schema aan het ontstaan is. En als hij ziet " ... dat ze zich misschien af en toe ook gewoon een beetje lekker gaan voelen en niet steeds met zichzelf bezig hoeven te zijn."

⁴⁶ Zie fase 2: emoties herkennen en reguleren.

Jongman sluit wel het dossier af, maar ze mogen hem altijd blijven bellen. "Ik heb nog nooit meegemaakt dat dat zorgt voor regressie of dat dat slecht is. Deze jongens blijven een niet zichtbare handicap houden. Ze kunnen, als ze zich slecht voelen, zo moeilijk op een gezonde manier voor zichzelf opkomen – ze blijven af en toe een duwtje nodig hebben. Ik heb dus liever dat ze bellen wanneer het mis dreigt te gaan door een samenloop van omstandigheden. Dan kan ik even meedenken of hen naar iemand anders doorverwijzen – en ga dan eventueel een keer mee. Soms moet ik gewoon even die brug zijn."

Kleine nabeschuiving: persoonlijke bagage

Behandelaars zullen wat betreft hun persoonlijke en professionele bagage onderling verschillen. Ze kunnen niet overal even goed in zijn, iedereen heeft zijn eigen mogelijkheden en onmogelijkheden, iedereen heeft zo ook zijn eigen 'triggers'. Hoe je als behandelaar vorm geeft aan deze werkwijze, hangt dus zeker ook af van je persoon, hoe je als persoon bent gevormd – en elk voordeel heeft zo weer zijn eigen nadeel en andersom. Iedereen neemt eigen kwaliteiten mee. De een is systemisch wat beter, vanuit zijn of haar eigen gezin, de ander is veel beter in individueel contact. Jongman vertelt dat ADHD-ers vaak goed zijn in dit werk. "Ik denk dat je als je wat ADHD-trekken hebt, je deze doelgroep leuk vindt. De spanning interessant vindt, de afwisseling ... Je kan de boosheid en agressie van deze jongens ook wel behoorlijk goed verdragen als ADHD-er, denk ik. ADHD-ers zijn wat impulsiever en zeggen eerder dingen die confronterend zijn. Niet altijd even therapeutisch, maar wel echt. Ik denk dat veel jongens dat fijn vinden, omdat ze zo iemand snel leren kennen. Het is ook veilig, diegene is echt wie die is."

Secundair reageren

Jongman vertelt dat hij gemakkelijk zijn eigen emoties terug kan houden, wat bij antisociale jongens meestal goed werkt. "Door mijn opvoeding ben ik getraind om mijn emoties niet te uiten en secundair te reageren. Dat vinden deze jongens prettig in het contact, heb ik gemerkt. Ze voelen niet meteen mijn emotie. Hun eigen emoties worden daardoor ook niet zo snel getriggerd. Maar het maakt ook dat ik minder snel de confrontatie met hen aanga. Ik zie sommige collega's dat wel doen. Dat kan soms helend werken en een versnelling in het proces brengen. Het risico daarvan is weer, dat een jongen afhaakt. Ik blijf lang rustig en bespiegeland. Ik ben vrij voorzichtig. Ik bespiegel de zaken cognitief en houd voor zo'n jongen op die manier ook de ruimte om te kunnen ontsnappen en niet teveel geraakt te worden. En daardoor beweeg ik soms te lang mee met hun vermijding – ik ben zelf ook wel een beetje vermijdend."

Eigen grenzen bewaken

"Anders dan veel mensen, ben ik geen psychologie gaan studeren omdat ik problemen met mezelf had, er waren niet echt issues vanuit mijn jeugd. Ik heb een goede jeugd gehad, ik ben eerder verwend dan verwaarloosd. Daardoor zal ik ook minder snel geraakt zijn door bepaalde problematiek, ik herken het vanuit mijn eigen geschiedenis minder. Ik heb collega's die echt geraakt worden, omdat iets heel dicht bij henzelf komt. Die zondebok zijn herkennen, omdat ze het zelf ook waren vroeger. Die feilloos weten hoe het is om in je eentje op een kamertje te zitten en niet gezien te worden. Machtsmisbruik, de woede die dat geeft en het gevoel van onmacht. Dat soort dingen ken ik niet vanuit mijn eigen geschiedenis."

Ik denk dat collega's die gedreven worden omdat ze deze problematiek herkennen, juist vanuit die gedrevenheid soms meer bereiken. Aan de andere kant lopen ze de kans dat ze zich teveel identificeren en dat is niet goed. Niet voor henzelf, maar ook niet voor zo'n jongen.

Ik kan redelijk makkelijk afstand houden en het daarom op een redelijk gezonde manier best lang volhouden met deze jongens. Ik bewaak mijn eigen grenzen. Ik ben betrokken, maar ga er niet aan kapot. Ik kan op zeker moment echt zeggen: ik heb nu genoeg gedaan, nu is het klaar. Nu is het ook de verantwoordelijkheid van die jongen zelf, dat kan ik niet allemaal overnemen. Dat is hard misschien, maar ook mijn bescherming. Om 11 uur 's avonds kan ik zeggen: nu schakel ik het uit."

Gevaar van overvragen

"Ik heb de neiging om ouders en jongens te overschatten. Niet als ik weet dat iemand ADHD heeft, of verstandelijk beperkt is, dan werk ik echt stap voor stap. Maar bij die andere groep heb ik de neiging om teveel te verwachten en ga ik toch te snel. Omdat ik dan zoveel mogelijkheden zie. En dan kunnen ze eigenlijk alleen maar falen. In dat geval moet ik met zo'n jongen dus heel goed benoemen dat ik te snel ga, dat dat aan mij ligt, niet aan hem. Zodat hij niet denkt: zie je wel, het ligt weer aan mij."

Wat praat die man veel

Een Antilliaanse jongen kwam bij mij toen hij een jaar of 14 was vanwege enorme agressieve impulsdoorbraken op het schoolplein. Ik wist wel dat zijn intelligentie wat laag was, maar niet precies hoe het lag. Hij kwam met zijn moeder. Je zou kunnen zeggen: een goede therapeut was al gewaarschuwd. Want wat gebeurde er?

Ze waren een kwartier te laat, omdat ze het niet hadden kunnen vinden, terwijl ik straatnaam en nummer toch duidelijk had gezegd. Ze kwamen nors binnen en ik merkte aan alles dat ze niet met me wilden praten. Ik kreeg alleen ja of nee als ik iets vroeg. Dus ik vroeg op een gegeven moment: 'wat vinden jullie ervan om hier te zijn?' Geen probleem. 'Hebben jullie vaker met hulpverleners te maken?' Niet zoveel, maar geen probleem. Ik kreeg niet boven tafel waarom ze zo nukkig waren. 'Is er misschien iets gebeurd?' vroeg ik. 'Want ik merk dat er iets is. Hebben jullie ruzie gehad?' En toen zei hij: 'we hebben hier een half uur over straat rondgelopen, want er hing geen bordje! En mijn moeder loopt niet zo goed en we hebben heel erg moeten zoeken!' Ze bleven boos kijken en toen heb ik gezegd dat het me speet, dat dit nooit meer zou gebeuren en dat ik een bordje ging ophangen. Het ijs was gebroken en er ontstond een gesprek over wat er aan de hand was. Wat bleek? Hij vloog kinderen aan die iets zeiden over zijn familie. Waarbij de moeder me vertelde dat dat op de Antillen – ze waren nog niet zo lang in Nederland – eigenlijk heel normaal is. Maar ze wilde niet dat hij het hier in Nederland ook deed, want ze wilde niet dat hij in de problemen kwam.

Het was een goed gesprek, de jongen had me vriendelijk aangekeken, de moeder was blij met me. Ik heb het gesprek afgerond en afgesproken dat ik de volgende keer alleen met de jongen zou praten.

Hij kwam binnen die volgende keer en ging zitten. Gouden ketting, leuke kop. Ik heb denk ik wel een uur en een kwartier tegen hem aan zitten praten, zoals ik dat ook wel kan. Allemaal verhalen verteld over hoe boosheid in elkaar zit, informatie gegeven, dingen aan hem uitgelegd, een paar dingetjes aan hem gevraagd. Elke keer als ik vroeg: 'klopt dat?' dan knikte hij. Of beaamde hij wat ik zei. Ik had de indruk dat we een heel goed gesprek hadden. En ik was ook wel tevreden, die band is er wel, voelde ik. Dat is met Antilliaanse jongens helemaal niet zo gemakkelijk altijd. Dus ik heb die moeder gebeld en weet je wat ze zei? 'Ah, hij heeft gezegd dat het een leuk gesprek was! Hij zei: wat praat die man veel! Ik heb niets begrepen van alles wat hij gezegd heeft, maar het is wel een leuke man, zeg!'

Het bleek dat hij een heel laag IQ had. Maar sociaal was hij heel vaardig. Iemand met een cognitieve beperking is vaak heel goed in het lezen van mensen, op tijd knikken en niet snel tegen je zeggen: ik begrijp niets van wat je zegt. Hij had alles kunnen lezen wat ik nodig had om het gevoel te hebben dat ik een goede therapeut was. En is mij helemaal tegemoet gekomen.

Goed dat je het niet alleen doet

Over samenwerken

6

Behandeling staat niet op zichzelf, maar krijgt vorm in samenspel met anderen. Dat is in de eerste plaats het gezin van de jonge veelpleger (zijn ouders, andere personen uit het gezin en in het sociale netwerk). Dat zijn verder ook de andere professionals die een relatie met de jonge veelpleger hebben, vanuit de hulpverlening (zorgpartners) en vanuit de strafkant (politie, reclassering, etc.).

Ouders spelen hoe dan ook een grote rol, ook al worden ze niet direct of pas gaandeweg betrokken bij het behandelingsproces van hun zoon. In het beste geval kunnen ouders in dit proces een herstellende werking hebben. Het ontstaan van de schema's van wantrouwen, emotionele verwaarlozing, verlating en tekort schieten/schaamte (zie vorige hoofdstuk) waar jonge veelplegers zo door bepaald worden, kunnen door hen uiteindelijk het beste tot rust gebracht worden. En soms kan het gezin van de jonge veelpleger ook weer een beetje 'veilige haven' worden waarop hij kan terugvallen als hij het moeilijk heeft.

Het professionele netwerk bestaat onder andere uit politie, reclassering, jeugdbescherming, andere behandelaars uit de geestelijke gezondheidszorg en jeugdhulp. Ook een gemeentelijke dienst die over de uitkeringen beschikt is meestal betrokken, evenals schudhulpverlening, begeleiders van woonprojecten, woningcorporaties, school, leer- en werktrajecten en soms ook werkgevers. In het samenspel met deze professionals is het belangrijk om goed ieders rol en mogelijkheden te begrijpen en verduidelijken en de juiste balans te vinden tussen een 'harde' en 'zachte' aanpak van de veelpleger – want de harde en zachte hand hebben elkaar hard nodig.

Deze context (sociaal en professioneel netwerk) goed meenemen in de behandeling en samenwerken op basis van vertrouwen, vraagt nogal wat: goede communicatie, op waarde schatten van de verschillende posities en perspectieven, uitwisseling van analyses en inzichten, delen van informatie – waarbij iedereen prudent met privacy omgaat. Het vraagt vooral een grote mate van transparantie: dat wat je (niet) doet en waarom zoveel mogelijk verhelderen naar alle betrokkenen, waarbij je steeds moet blijven afwegen wat je mag en moet zeggen en wat niet.

Jongman schat in dat deze manier van samenwerken zeker de helft van zijn tijd (en energie) beslaat. Reden waarom we dit in een apart hoofdstuk hebben samengebracht.



Samenwerken met ouders en sociaal netwerk⁴⁷

Eigenlijk zou een behandelaar altijd met het gezinssysteem moeten beginnen, nooit met zo'n jongen alleen. Dat Jongman dat bij deze doelgroep anders doet, komt omdat hij in de eerste fase van de behandeling focust op het opbouwen van een veilige werkrelatie met de jonge veelpleger zelf – en dat gebeurt voornameel in een één op één contact. Het komt ook omdat bij deze doelgroep, zeker als het gaat om jongens van 18 jaar en ouder, de ouders vaak niet meer mee willen werken. Meestal hebben ze al veel hulpverleners gehad, soms is gezinstherapie geprobeerd en is dat mislukt. Ook de veelpleger zelf weigert vaak om mee te werken wanneer de behandelaar contact met zijn ouders en familie wil zoeken. "Omdat hij het gevoel heeft dat hij toch altijd de schuld van alles krijgt, of omdat hij uit schaamte vindt dat hij eerst zijn leven op orde moet krijgen. Vooral Marokkaanse jongens willen niet dat je met hun moeder praat, zolang het nog niet beter met hen gaat", weet Jongman.

Dat het contact met de ouders verbroken of moeizaam is, betekent niet dat je hen dan maar buiten beschouwing moet laten. "Je mag nooit denken: we laten het zitten omdat die jongen het niet wil." Het betekent wel dat dit pas gaandeweg kan gebeuren, later in het proces, als het vertrouwen is gegroeid. In sommige gevallen is contact met ouders en familie echt onmogelijk, zoals in de schrijnende gevallen van jongens die in hun pleeggezin zijn misbruikt. Die hebben echt niemand.

Het belangrijkste motief voor een behandelaar om het contact met de ouders (en belangrijke anderen in en om het gezin) te leggen, is om de verstoorde en/of ongezonde relatie tussen ouders en zoon zoveel mogelijk te herstellen. Jongman benadrukt hoe belangrijk het is daarin te investeren. Om twee redenen:

- Ouders kunnen krachtiger dan dat de behandelaar kan, de schema's van wantrouwen, emotionele verwaarlozing, verlating en tekort schieten/schaamte⁴⁸ tot rust brengen.
- Een veilige haven creëren waarop de jongere kan terugvallen als het even niet goed met hem gaat.

Als behandelaar zelf het contact houden

Bij voorkeur houdt Jongman het contact met het gezinssysteem in eigen hand, om goed de patronen te kunnen zien die maken dat het mis is gegaan (en gaat) in het gezin. Die patronen kan hij dan zelf bespreken en vervolgens kan hij zoeken naar hoe de relatie tussen ouders en zoon gezonder kan worden. Hij

⁴⁷ We beschrijven hier vooral de samenwerking met de ouders, maar als behandelaar werk je geregeld ook met (vooral oudere) zussen en broers, oma's en opa's, tantes en ooms. En soms met andere belangrijke anderen uit het sociale netwerk zoals een voetbalcoach. Toch ligt de focus op het gezinssysteem, juist omdat hier de lijn naar de schema's te vinden is die in de behandeling zo'n belangrijke rol spelen.

⁴⁸ Zie hoofdstuk 4 over schematherapie.

vertelt dat het bij deze doelgroep vaak niet mogelijk is gezinsinterventies volgens het boekje te doen, want het gaat meestal over gezinnen waar het flink uit de hand is gelopen. Soms willen gezinnen niet bij elkaar komen om samen het gesprek te voeren, meestal start Jongman dan met een ouder. Soms is de gezinssituatie ook zo explosief dat het onverantwoord (en te onveilig) is om alle gezinsleden bij elkaar te brengen. Vaak wil de veelpleger zelf niet of hij stemt toe en gedraagt zich sociaal wenselijk – wat voor het therapeutisch proces van geen waarde is. Dan komt niet boven tafel wat er echt speelt in het gezin.

Jongman hanteert wel de principes die in diverse gezinstherapieën vervat liggen⁴⁹. Om dit te kunnen, moet je als behandelaar opgeleid zijn in het systemisch werken. "Je moet heel goed kunnen schakelen in perspectief en meervoudig partijdig zijn – geen partij kiezen voor de een of de ander, maar het perspectief van iedereen steeds recht blijven doen. Altijd alert zijn op hoe het voor de een is en voor de ander. Of ieders perspectief meegenomen wordt in het gesprek. Het is best een kunst om dat goed te doen."

De kunst is, ook hier weer, om continue transparant te blijven naar alle partijen, naar de jongere vooral. "Ik weet dat ik altijd heel eerlijk moet zijn over het contact met de ouders, over wat ik tegen hen zeg. Dan zal zo'n jongen me uiteindelijk ook niet verbieden dat contact te hebben⁵⁰, is mijn ervaring." Tegelijkertijd kan Jongman zo een ander beeld van een ouder door laten klinken dan in het hoofd van de jongere bestaat:

Je moeder heeft me gebeld omdat ze zich zorgen maakt. Niet alleen omdat ze boos is of jou verwijten maakt, zoals jij denkt. Natuurlijk deed ze dat ook, maar ze was vooral bezorgd om je. Ik denk dat jij dat niet meer hoort. Maar ik hoor het wel!

Een behandelaar beweegt zich hier op glad ijs. "Op het moment dat je met een heel antisociale jongen te maken hebt, moet je enorm voorzichtig zijn in hoe je het meervoudige perspectief hanteert. Als je te sterk zegt 'ik begrijp wel waarom je vader jou eruit gooit,' of: 'ik begrijp wel waarom je moeder het even niet trekt,' kunnen bij hem alle schema's weer aangaan: 'zie je wel, jij bent net als al die andere volwassenen, je hebt schijt aan me, je begrijpt me niet, ik hoef jou nooit meer te zien' – ondanks dat je een goede relatie hebt. Daarom is het werken met ouders zo moeilijk. Elke millimeter die je teveel zou begrijpen van waarom een moeder of vader sommige dingen doet, kan betekenen dat je die jongen kwijtraakt. Je moet de hele tijd blijven opletten:

⁴⁹ De drie belangrijkste zijn: meervoudig partijdig zijn, goede intenties bespreken en gezamenlijk tot afspraken komen hoe oude gedragspatronen doorbroken kunnen worden (bijvoorbeeld een vader die geen beschuldigende monologen meer houdt maar luistert en vraagt: hoe kan ik je helpen?).

⁵⁰ Dat is dus vaak pas in de tweede fase van de behandeling, als er een veilige werkrelatie is.

ziet hij nog wel dat ik er vooral voor hem ben, terwijl ik ook naast zijn moeder of vader ga staan?

Met deze doelgroep werk je echt op het scherp van de snede. Je weet dat het draadje elk moment weer doorgeknipt kan worden. Een antisociale jongen kan echt zeggen: 'ik hoef je nooit meer te zien. Ik heb het aan zitten kijken, ik heb het een kans gegeven, je hebt een jaar met me mee mogen lopen, zit je verdomme weer met mijn moeder te slijmen.' En dan moet je weer maanden achter hem aansluiten om het vertrouwen te herstellen."

Ouders kunnen de schema's tot rust brengen

Door systemisch (met het gezin) te werken⁵¹ probeert een behandelaar beweging te brengen in de schema's waar deze jonge veelplegers vaak zo'n last van hebben. Maar deze schema's laten zich nog altijd het beste 'bewerken' door de ouders zelf, zegt Jongman. "De pijn en schade die een jongere heeft opgelopen waardoor hij altijd het gevoel heeft het niet goed te doen, afgewezen te worden, al die dingen – laten zich het beste verzachten als het lukt om de ouders en die jongen een gesprek te laten hebben. Een gesprek waarin de ouders aangeven dat ze wel van hun zoon houden, maar destijds niet de ruimte of het vermogen hadden om een goede ouder te zijn. Of echt niet geweten hebben van misbruik of mishandeling, omdat ze teveel bezig met zichzelf waren. Dan komen er naast die oude schema's meer gezonde schema's – waardoor de oude schema's wat aan kracht inboeten. Want niets is zo krachtig als de emotie van je ouders die oprecht schuld en schaamte tonen over wat jou als kind gebeurd is en duidelijk maken dat het niet jouw schuld is."

Ook traumabehandeling kan deze werking hebben. Daar gaat de jongere terug naar traumatische gebeurtenissen en situaties, beleeft die als het ware opnieuw en kan dan ook de rol van zijn ouders vaak anders zien. "Ze gaan nieuwe betekenissen leggen en de onmacht of het onvermogen van hun ouders beter snappen. Ook hier komen gezondere beelden naar voren die de oude overtuigingen een beetje ontkrachten, zoals: mijn ouders houden wel van me, maar hadden toen geen tijd voor me. Of: ze waren zelf depressief. Of: mijn moeder werd zelf geslagen en werd gek van mijn drukte en impulsiviteit. Daarom sloeg ze me, niet omdat ze niet van me hield."

De schuld die een jongere voelt komt in een ander perspectief te staan en het aandeel dat de ouders hebben, wordt opgenomen in het beeld. "Die schema's

⁵¹ Werken met het gezin (gezinstherapie) is goed beschreven in literatuur over MDFT (Multi Dimensional Family Therapy), MST (Multi Systeem Therapie), RGT (Relationele GezinsTherapie; 'opvolger' van FFT: Functional Family Therapy). Zie onder andere: Oenen, F.J. van, Cornelis, J. & Bernard, C. (2012) : Consensus gericht systemisch interviewen en interveniëren. Systeemtherapie, 24 (2). Pag. 63-8; Breuk, R., & Smits, L. (2007). Functionele Gezinstherapie: de toepassing van gezinstherapie als eerste keus behandeling bij jeugdigen met gedragsstoornissen en psychiatrische comorbiditeit op een forensische polikliniek. In: Jaarboek voor de Psychiatrie en Psychotherapie 2007-2008 (pag.. 261-272). Houten: Bohn Stafleu van Loghum ; Lange, A. (2006) Gedragsverandering in gezinnen: cognitieve gedrags- en systeemtherapie, Groningen: Martinus Nijhoff.

veranderen een beetje als hij denkt 'oh ik ben niet alleen maar heel slecht en het ligt niet allemaal aan mij dat er zoveel ruzie was'. Daardoor gaat hij anders naar zichzelf kijken. Hopelijk gaat hij met zijn eigen vriendin ook anders om, en later met zijn kinderen."

Veel succes met mijn vader

Job kwam bij me vanwege dealen en gedragsproblemen op school. Op zeker moment zou ik met zijn gezin gaan praten. Ik had hem uitgelegd dat iedereen in een gezin altijd een eigen rol en verantwoordelijkheid heeft en dus een aandeel in hoe de dingen lopen. Dat daar nooit één persoon de schuld van heeft. Ik vertelde ook dat ik me had voorgenomen iedereen aan te spreken op zijn of haar rol. Job hoorde me aan en zei: 'Veel succes met mijn vader.' Het is al een tijdje geleden dat dit gebeurde, maar ik weet het nog goed: ik kwam binnen en ging het gesprek doen met Job, zijn vader, zijn moeder en zijn zus. Alsof hij wist wat ik van plan was, begon die vader meteen te zeggen dat hij niets meer zou accepteren van zijn zoon, dat hij er helemaal klaar mee was en dat hij – als zijn zoon nog een keer een fout zou maken – hem het huis uit zou schoppen. Ik probeerde die vader aan te spreken op zijn eigen rol. Zei iets in de trant van: 'er zit zoveel lading in uw boosheid, dat gaat niet alleen over uw zoon, maar ook over u. Klopt dat?' Maar hij bleef alles terug naar zijn zoon kaatsen. Het was voor Job heel geestig om mij met zijn vader te zien worstelen, omdat hij zag dat het niet aan hem lag dat hij niet tegen zijn vader op kon.

Vaak lopen we als behandelaars en hulpverleners met een boog om dit soort dominante, narcistische vaders en broers en ooms heen. Overigens zie je bij de doelgroep van jonge veelplegers regelmatig ook antisociale vaders die dreigend en intimiderend zijn. We vinden het dus wel fijn als een vader er niet is of niet meer meekomt. Dan praten we alleen met de moeder en de zoon en zijn we van die vervelende mannen af. Terwijl die wel de hele gang van zaken in het gezin bepalen. Juist zulke vaders moet je als behandelaar aanspreken op hun rol. Zonder verwijten. De kunst is dat je steeds óók blijft benoemen wat wel goed is. Dat je ook de betrokken vader in hem ziet. In de gezinstherapie heet dat de goede intentie bespreken. Die is er (bijna) altijd.

Een veilige haven creëren

Het is belangrijk om – als dat op zeker moment aan de orde is – te zorgen dat een jonge veelpleger op een goede manier het huis uit kan gaan. Als de spanningen thuis groot zijn, is het beter dat hij het huis uit gaat, zeggen veel hulpverleners. Nog beter is het om daarmee een paar maanden te wachten en een thuissituatie te creëren waarop hij kan terugvallen, benadrukt Jongman. "Als je als kind op een goede manier het huis uit gaat, weet je dat er een veilige haven is waar je weer even naar terug kan als het niet goed met je gaat – wat vrij logisch is omdat je nog moet leren om op eigen benen te staan. Als je

weggaat met strijd, sta je er echt alleen voor. Dan kan je nooit terug naar die veilige haven. Als zo'n jongen met zijn moeder belt, is hij te trots om te zeggen dat het niet goed gaat. Hij gaat echt niet toegeven dat hij het zwaar heeft, dan erkent hij dat hij het niet aankan. Kan nooit zijn kwetsbare kant tonen, eerlijk zijn over wat er echt met hem aan de hand is. Dat is loodzwaar!”

Als ze zelf vader worden, staat alles weer op scherp

Als behandelaar kan je ver komen met jonge veelplegers, maar als ze kinderen krijgen, komen hun beperkingen soms weer genadeloos aan het licht. Dan zie ik dat ze zoveel beperkingen hebben in hun hechting, in hun emotie regulatie en ook wel in hun partnerkeuze – dat ik soms in een enorm dilemma word gezet.

Norman – die ik jaren behandelde en met wie het relatief goed ging – kreeg een partner en een kind. Een meisje. Een ouder kind van deze partner was al uit huis geplaatst en de Raad voor de Kinderbescherming was nu ook voor dit meisje ingeschakeld. De Raad vroeg onder andere aan mij advies. Ik heb gezegd dat ik geen bezwaren had als jeugdbescherming zou mee kijken. Ik heb wel vertrouwen in Norman als persoon, maar niet in hem als vader. Toen ging bij Norman het dak eraf. 'Dat kan je toch niet tegen de Raad zeggen! Dan gaat die jeugdbescherming op me afsturen, die mongolen krijg ik dan elke dag over de vloer!' 'Ja, want ik weet niet of jij je kind goed kan opvoeden,' zei ik tegen hem. 'Ik vind ook dat ik een verantwoordelijkheid naar die dochter van je heb en niet alleen naar jou.' We stonden echt neus aan neus.

Ik heb tegen hem gezegd dat hij, als hij geen jeugdbescherming wil, naar de psychiatrische gezinsbehandeling moet gaan – dat is voor ouders met jonge kinderen. En serieus met hen moet praten. Dat heeft hij gedaan. Ik heb hem heel duidelijk gemaakt dat ik wil dat een expert meekijkt met hoe het met zijn kind gaat.

Op dit moment zitten we in een situatie, het meisje is nu drie, dat hij niet wil dat het kind naar de crèche gaat. Hij is als de dood voor misbruik, omdat hij zelf is misbruikt. Dan ben ik zover met hem gekomen en gaat het relatief zo goed met hem – en dan krijgt hij een kind en dan zwiepen we eigenlijk weer terug. Dan gaan al die oude schema's weer aan, zijn trauma's komen weer naar boven, zijn woede ... Hij vecht voor zijn kind – wat goed is, maar hij doet het op een verkeerde manier. En ik wil niet dat hij met mijn gratie zijn kind gaat verkloten.

Samenwerken met professioneel netwerk

Een behandelaar werkt niet alleen met een individuele veelpleger, maar met een hele context daaromheen. Behandelen is per definitie werken met de omstandigheden die andere partners creëren, de ingrepen die zij doen, de straf die zij opleggen.

“Ik zou mensen bewust willen maken dat je vanaf de eerste seconde dat je met zo’n jongen te maken hebt, met een breder systeem te maken hebt – niet met die jongen alleen”, zegt Jongman. “Dat je niet alleen het patroon van die familie in kaart brengt, maar ook het patroon van die grote groep daaromheen: wat instellingen en andere partners met elkaar doen. Dat je leert om dat te gebruiken, om niet solistisch je ding te doen. Leert – en daar zijn we heel slecht in – elkaar complimenten te maken. En leert te vragen als je het zelf niet redt. Die samenwerking is juist bij antisociale jongens essentieel, want die kunnen zo goed manipuleren. Op het moment dat het onderling niet veilig is, lukt hem dat goed. Dan is er is altijd wel iets dat hij over iemand kan opmerken, iemand die stom gedaan heeft of iets heeft nagelaten, waarmee hij ons tegen elkaar uitspeelt.”

Het professionele netwerk

De professionele partners laten zich grofweg in tweeën indelen: strafpartners en zorgpartners. Politie, reclassering, jeugdbescherming, Raad voor de Kinderbescherming, OM en rechterlijke macht behoren tot de strafpartners waarmee een behandelaar direct of indirect te maken heeft. Zorgpartners zijn de andere professionals uit geestelijke gezondheidszorg (verslavingszorg, gezinstherapie) en allerlei vormen van jeugdhulp. Ook een gemeentelijke dienst die over de uitkeringen beschikt is vaak betrokken, evenals schuldhulpverlening, (begeleiders van) woonprojecten, woningcorporaties, school, leer- en werktrajecten en soms ook werkgevers.

Gemeenten – zeker de grotere – hebben meestal een beleidsstructuur opgezet waarbinnen een vorm van uitvoerderoverleg of casuïstiekbespreking kan plaatsvinden. Een team waarin de bij individuele jonge veelplegers betrokken professionals kennis en informatie delen en (idealiter) tot een gemeenschappelijke visie en een gezamenlijk plan van aanpak komen.

Jongman signaleert dat psychiaters en psychotherapeuten niet of nauwelijks worden opgeleid om op een dergelijke manier samen te werken – waarbij het erom gaat zowel het belang van de jonge veelpleger, als het belang van een veilige maatschappij te dienen. Hij signaleert ook dat het in uitvoerderoverleggen vaak mis gaat, omdat jonge veelplegers over het algemeen goed zijn in manipuleren en professionals tegen elkaar uitspelen. Om dit te ondervangen is meer bewustzijn nodig van de patronen tussen veelpleger, gezin, hulpverleners en strafpartners (hoe liep het in het verleden, waar liep het mis, welke aanpak werkte wel goed).

Je rol transparant maken

Net als tegenover de jonge veelplegers zelf en hun gezinssysteem, is het ook tegenover het professionele netwerk essentieel om heel transparant te zijn over je rol, te delen hoe je over zaken denkt en hoe je denkt te handelen, zegt Jongman. En hij zegt ook dat je niet moet onderschatten hoeveel dat betekent. "Het is de kunst meteen al in het begin te vertellen wat je ziet, wat je weet, uit te leggen welke conclusies je daaruit trekt, wat de rol is die je kunt nemen, wat je wel of niet kunt doen. Maar het is ook vooruitlopen op de situatie en voorspellen hoe die zich ontwikkelt, hoe je denkt dat de dingen zullen gaan lopen. Hoe je denkt dat zo'n jongen gaat manipuleren bijvoorbeeld."

Transparant zijn is voor hem tegelijkertijd een vorm van verwachtingenmanagement. "Het is belangrijk te vertellen dat het sowieso een lang proces zal zijn. En je zal moeten uitleggen waar je focus ligt in welke fase van de behandeling." Want dat heeft uitleg nodig, zeker als het gaat over grenzen stellen aan het gedrag van een veelpleger.

"Wat je in ieder geval duidelijk moet maken naar de partners toe is dat je als behandelaar geen normen gaat stellen, zeker niet in het begin van de behandeling. Dit omdat je focus in de eerste fase ligt op het bouwen van een veilige werkrelatie. De buitenwereld verwacht vaak van jou als behandelaar dat je grenzen stelt aan het gedrag, terwijl het tegelijkertijd ook je rol is om naast zo'n jongen te gaan staan – net als een advocaat dat doet. Zeker in de beginfase moet die jongen het idee hebben dat jij je normen en waarden uitzet en alleen maar in hem geïnteresseerd bent, dat je probeert te begrijpen hoe het werkt bij hem. En dat je er probeert te zijn voor hem. Dan heeft hij er niets aan dat jij de normen en waarden van de maatschappij naar hem gaat zitten vertalen. Wat je wel kan doen in die eerste fase is wat prikjes geven, om te kijken wat hij kan hebben en wat jij als behandelaar mag doen."

Tegen een reclasseerder zeg ik bijvoorbeeld: ik ga kijken of het me lukt om deze jongen minder angstig te laten zijn – en ik weet niet zeker of me dat gaat lukken. Maar ik ga het niet meteen over het delict en de criminaliteit hebben, ik begin met zijn mentale staat. En ik zeg ook weer tegen die jongen dat ik dit tegen de reclassering heb gezegd. Zo probeer ik de hele tijd veiligheid te creëren.

Toch is het best ingewikkeld om tijdens zo'n eerste fase in de behandeling niet in te gaan op normen en waarden, zegt Jongman. "De buitenwereld verwacht wel van jou dat je van bepaald gedrag zegt dat het niet normaal is. En dat wringt af en toe, in jezelf en naar de partners toe. Ben ik nou een slapjanus en praat ik alleen maar mee? Is het omdat ik bang ben van die jongen? Of omdat ik alleen maar het goede wil zien in iemand?"

In de tweede fase, als de werkrelatie veilig is, kan je als behandelaar wel een confronterende rol nemen. Je doet dat het liefst zo direct en persoonlijk mogelijk. En je stelt nooit zomaar normen, maar altijd gericht: in lijn met de behandeldoelen.

Asheraf, een jonge veelpleger, zit vast in de gevangenis en ziet dat zijn broertje dezelfde fouten maakt als hij. Hij vindt dat niet goed en wil hem beschermen. Hij praat met zijn broertje, scheldt hem uit, vertelt hem wat hij wel en niet moet doen. Asheraf zegt vervolgens tegen mij: 'mijn broertje wil niet naar me luisteren, misschien moet ik hem harder aanpakken.' 'Ja, ik hoor je,' zeg ik dan, 'maar ik ga ook heel eerlijk tegen je zijn: het is aan jou om het goede voorbeeld te geven en met de criminaliteit te gaan stoppen.' Een norm van die jongen zelf – een goede broer voor zijn jongere broer zijn loopt op die manier mooi synchroon met het behandeldoel: uit de criminaliteit stappen.

Tegelijkertijd komt het mentaliseren hier ook weer om de hoek kijken. 'Bedenk even hoe je broertje naar jou kijkt,' zeg ik tegen hem. 'Jij zit vast in de gevangenis omdat je nog steeds crimineel bent, wie ben jij om over je broertje te oordelen? Bovendien, je moet hem zijn eigen fouten laten maken. Hij is net zo eigenwijs als jij. Jij luistert toch ook niet naar mij? Als je hem uitscheldt en ruzie met hem maakt, gaat hij je vermijden en dan heb je helemaal geen invloed meer.'

In het uitvoerderoverleg heb ik dan al besproken ik dat ik het niet eens ben met hoe Asheraf zijn broertje aanpakt, maar dat hij het wel vanuit goede bedoelingen doet. Dat hij van zijn broertje houdt en graag wil dat het goed met hem gaat. De hulpverlener die op dat moment in het gezin werkt, kan die goede intentie dan weer bespreken met dat broertje – wat kan maken dat de relatie tussen de broers niet beschadigd, maar hersteld wordt.

Wat een behandelaar verder beslist moet uitleggen, is dat het tijdens de behandeling soms niet beter, maar juist slechter lijkt te gaan. "Veel partners met wie ik werk, weten niet precies wat therapie inhoudt. Dat is naar binnen toe gaan en de pijn vergroten, met als gevolg dat er meer conflicten komen, meer ellende. Als je dat niet goed uitlegt, denken die partners: dat helpt dus helemaal niet, die therapie, dat kan beter stoppen."

Ook tempert Jongman altijd de verwachtingen over wat hij als behandelaar kan bereiken. "Op de korte termijn is de kans klein dat ik hem uit de criminaliteit kan houden."

De harde en de zachte hand

Er is – zeker bij deze doelgroep van veelplegers – altijd sprake van een ingewikkelde mix tussen 'niet willen' en 'niet kunnen' en het is belangrijk daarover helderheid te verwerven, op twee niveaus:

- bij de analyse van de situatie/diagnose van de veelpleger;

- bij het gezamenlijk bepalen van de aanpak of strategie: hoe kunnen de 'harde buitenwereld' en de 'zachte hulpverlening' intelligent samenwerken en het gedrag van een jonge veelpleger op zo'n manier begrenzen dat hij niet afhaakt, maar zelf besluit zijn gedrag te veranderen en te stoppen met de criminaliteit.

"Eigenlijk zijn we altijd bezig op de polen van onmacht en onwil", zegt Jongman. "Onwil is slecht: niet willen is niet deugen. Onmacht is kwetsbaar zijn, iets niet kunnen of vermijden, omdat je er bang van bent en of niet weet hoe het moet. Op de een of andere manier hebben we altijd de neiging om te zeggen: het is het een of het ander, onwil of onmacht, nooit allebei tegelijk. Hulpverleners zitten meestal op de pool van onmacht. Als je werkt met de kwetsbare kant van mensen, zoals in de psychiatrie, dan ga je die natuurlijk overal zien. Politie zit bijna altijd op de pool van onwil. Ziet vooral hoe manipulatief iemand is, hoe berekenend. Dat is ook hun rol."

Hulpverleners kunnen hun werk doen, die kwetsbare kant zien, dankzij het feit dat er een 'harde buitenwereld' is (de rechter, OM, politie) die grenzen stelt. Grenzen zijn een realiteit, stelt Jongman vast. "Het is hoe het leven in elkaar zit. Je kan die realiteit nooit uit het oog verliezen, deze jongens moeten daarin verder. Als behandelaar gebruik je de grenzen om hen aan het denken te zetten, naar zichzelf te laten kijken. Zij rijden en jij zit ernaast. Zij maken ongelukken, zitten dronken achter het stuur of rijden te hard, krijgen boetes, krijgen straf. En jij herlabelt af en toe: 'zo kan je het doen, maar wat levert het je op? Al dat gezeik, is dat wat je wil? Je hebt zoveel meer mogelijkheden!' Als ze nergens tegenaan zouden botsen of als ze in hun eentje in die auto zouden zitten, zouden ze nergens over nadenken."

"Ik heb geleerd om te zeggen: goed dat de politie er is, goed dat de gemeente op een gegeven moment toch zegt dat ze die woning gaan ontruimen, goed dat school een grens stelt. Of als ouders zeggen: nu kan ik het niet meer. Er moeten mensen zijn die de grens aangeven. Iemand moet zeggen: het is nu klaar. Of: dit kan echt niet langer zo. Ook al zitten we middenin de behandeling als hij zijn huis wordt uitgezet of weer vast komt te zitten. Ook al wil je net die volgende stap in de behandeling zetten, ook al wil je eigenlijk niet dat het hele proces weer even op losse schroeven staat."

Er is geen waarheid

In een uitvoerderoverleg bepalen betrokken professionals samen een visie en plan van aanpak en maken daartoe afgewogen keuzes over kwesties als het tempo van het proces, inzet op rust/stabiliteit of niet, traumabehandeling of niet, gezinstherapie of niet, de mate van dwang of drang. Idealiter, want Jongman ziet ook regelmatig dat samenwerking niet de meerwaarde heeft die het zou kunnen hebben.

“Ik word er meestal bij gevraagd als er problemen zijn”, vertelt hij. “En wat ik vaak doe is de patronen analyseren en bespreken. Patronen in het gezin en in de interactie met de straf- en zorgpartners. Vaak worden die patronen onvoldoende onderkend, waardoor een jonge veelpleger kan blijven manipuleren – iedereen tegen elkaar kan uitspelen – en zijn vermijdingsgedrag in stand kan blijven.”

“Ikzelf kijk vooral aan welke van de partijen ik het meest kan hebben. Dat hangt af van hun rol bij de jongere, soms is die groot bij een reclasseerder, soms is die klein en laat hij het aan mij. Soms is de buurtregisseur heel belangrijk of een school. Ik hou rekening met de blik en invalshoek van elke persoon, hoe kan ik vanuit mijn visie met hen schakelen. En ik heb geleerd blij te zijn met al die verschillende partijen. Moeilijk en vermoeiend soms, maar ook goed dat ik het niet in mijn eentje hoeft te doen.”

“Het punt is: er is geen waarheid”, zegt Jongman ook. “Niemand weet met zekerheid wat de beste aanpak is. Eigenlijk is degene die zegt dat hij nu al weet dat het mis zal lopen, spekkoper. Tachtig procent van deze jongens valt terug, een keer. Dat wil niet zeggen trouwens dat het allemaal hopeloos is over de langere termijn. Maar doemdenkers krijgen wel makkelijk gelijk als het over deze jongens – de allerswaarste doelgroep – gaat.”

Privacy

“Bij ons vak hoort dat we heel goed nadenken over wat we wel en niet kunnen delen aan informatie. We hebben veel contacten met partners en delen ook vrij veel om deze jonge veelplegers samen te kunnen sturen. De mate waarin we elkaar op de hoogte houden, zonder teveel van de privacy weg te geven, zorgt ervoor dat het vertrouwen tussen zorgpartners en strafpartners groeit, juist omdat we aan een gemeenschappelijk doel werken. Het zorgt er ook voor dat onze onderlinge werkrelatie kan groeien.

Wat ik in grote lijnen doe, is kijken door de ogen van die jongen: wat zal hij van belang vinden dat de ander niet weet? Gek genoeg vindt hij het meestal geen probleem als ik in gesprek met de politie zeg dat hij misschien nog wel crimineel is. Wat hij veel erger vindt is als ik zeg: ‘ik denk dat hij blowt en dat zijn ouders dat nog niet weten.’ En dat zijn ouders dat vervolgens via via horen. Dat heeft enorme impact op de relatie tussen hem en zijn ouders. Dus daarover moet ik mijn mond houden. Vaak kan ik beter praten over wat hij aan delicten pleegt dan over wat daarachter zit, of wat er in het gezin speelt. Dus houd ik dat bij voorkeur algemeen, in de trant van: ‘er is veel aan de hand in het gezin.’

Verder bespreek ik altijd met zo’n jongen dat alles wat er tussen ons gezegd wordt, vertrouwelijk is, maar dat als ik hoor dat hij iemand gaat doodmaken, ik zijn moeder bel – en de politie.”

Wikken en wegen

Net als met de gezinnen, hanteert Jongman hier dus eigenlijk voortdurend de principes van meervoudig partijdig zijn en goede intenties benoemen. Probeert hij aan denkbeelden te sleutelen, zodat een positieve dynamiek kan ontstaan. Dit vraagt een grote mate van alertheid van hem als behandelaar, hij is constant aan het wikken en wegen. "Ik moet voortdurend nadenken over wat ik moet zeggen en wat niet, opletten of ikzelf niet teveel ga vermijden en de dingen die ik zou moeten zeggen, ook daadwerkelijk aankaart. Opletten dat ik negatieve beelden corrigeer. Als zo'n jongen zegt: 'ik heb die reclasseerder nog nooit gezien, hij is voor geen meter geïnteresseerd,' ik dat beeld dan bijstel. 'Je hebt hem toen en toen nog gezien en hij heeft je daar en daar ook gebeld.' Om vertrouwen te kweken, bij zo'n jongen, maar ook in het team om hem heen."

De boze buitenwereld

Neem nou Duncan. Ik heb hem in behandeling gehad, zes jaar geleden. Hij pleegde vier jaar geleden een ernstig delict waarvoor hij is veroordeeld. Onlangs is hij onder voorwaarden voorlopig in vrijheid gesteld, maar houdt zich niet aan zijn voorwaarden. Die zijn: in behandeling gaan en dagbesteding hebben. Hij heeft geen dagbesteding en heeft gezegd dat hij alleen bij mij in behandeling wil. Hij manipuleert hard, gebruikt mij om niet vast te komen zitten.

Nu zit ik met alle partijen – politie, reclassering, gemeente en nog wat anderen. Zij weten niet wie ik ben, ik was niet eerder in het spel. Ik heb tegen hen gezegd dat ik denk dat Duncan naar me toe is gekomen, omdat hij denkt dat ik hem kan helpen als hij weer voor de rechter komt. Dat de kans groot is dat hij niet echt in therapie wil, dat hij het alleen maar zegt om onder detentie uit te komen. Maar ik zeg ook dat ik denk dat hij wel iets met me heeft en dat hij ergens misschien wél hulp wil. Dat ik ook die kwetsbare kant zie.

In dat gesprek maak ik de analyse: wat zijn de patronen?

Het patroon met zijn familie is, dat hij veel weg is, zijn eigen wereld heeft. Ze hebben geen vat op hem, hij maakt zich ongrijpbaar. Het patroon met de hulpverlening is dat hij tot nu toe iedereen afhoudt. Duncan vindt dat hij genoeg heeft gezeten, genoeg gestraft is. Hij manipuleert omdat hij de zaken in eigen hand wil houden.

Tegelijkertijd heeft hij trauma's en raakt hij snel overspoeld door zijn boosheid. Hij weet van zichzelf dat hij voortdurend zijn eigen glazen ingooit. Hij heeft zichzelf niet in de hand. En hij heeft last van paniek, stress ... Hij heeft nachtmerries – dus er sijpelt wel iets door die laag van afweer en vermijding heen. Maar ik weet niet of ik impact op hem kan hebben.

Door te benoemen dat ik het zo zie, dat ik de patronen begrijp, merk ik dat de politie en de andere partijen beter allebei de kanten zien, die van de onmacht en die van de onwil.

Dan blijft de vraag natuurlijk nog steeds: is het goed dat Duncan in behandeling gaat of niet? En is het goed dat hij weer de gevangenis in gaat?

Politie en reclassering vinden dat hij weer vastgezet moet worden. Hij heeft zijn kans gehad en zich niet aan de voorwaarden gehouden. Ik denk aan een kant dat het niet goed is hem weer vast te zetten, hij is erg getraumatiseerd en hij heeft al heel lang binnen gezeten. Maar vanuit alles wat hij heeft gedaan, het feit dat hij niet meewerkt, de kans dat hij weer een delict pleegt, vind ik het wel logisch dat hij weer naar binnen gaat. Dat heb ik tegen het team gezegd – en ook tegen Duncan.

Als ik puur kijk naar het stuk van behandelen, therapie, hoe krijgen we hem uit de criminaliteit – dan weet ik niet wat beter is. Het kan zijn dat hij, in de tijd dat hij zit, inderdaad denkt: nou moet ik echt hard mee gaan werken. En dat ook serieus oppakt. Dat het hem helpt om echt andere keuzes te maken. Dat weet ik niet, dat weet niemand.

Ik probeer mee te bewegen op het speelveld tussen Duncan en wat hij de boze buitenwereld noemt. En ik probeer het zo te draaien dat Duncan zelf beslist over hoe hij met het besluit van de rechter om wil gaan. Zelf over zijn toekomst beslist. Zeg tegen hem: ik snap wel waarom ze dit zo aanpakken met jou, je hebt echt een aantal stomme dingen gedaan. Maar ik vind het wel rot voor je, ik ben ook wel met je eens dat het leven bij jou ongenadig hard is geweest. Je hebt heel veel meegemaakt en je hebt heel veel pech gehad. En het is niet helemaal eerlijk als je ziet hoe andere mensen daar soms mee weggkomen. Maar dat is wel hoe het is. En ik zeg: ik wil dat je de stappen zet die maken dat je uit de problemen blijft. Dat is wat je zelf kunt doen, die beslissing maak je zelf. Ik weet, je hebt heel veel aan je kop, je hebt je trauma's, maar daar heb je niet zoveel aan, op een gegeven moment zeggen mensen: hij moet het nu maar voelen – en dan is het klaar.

Heel veel van deze jongens zijn loners en je staat al snel tegenover ze. Ik mag van hen wel wat meebewegen met die boze buitenwereld, maar ik moet wel op tijd weer naast hen gaan staan.

Uitblinken in volhouden

Portretten van vier
doorgewinterde professionals

7

Om de blik op het ambulant werken met jonge veelplegers wat breder te trekken en het professionele netwerk iets meer gezicht te geven, laten we vier mensen aan het woord. Vier professionals die uitblinken in volhouden: ze laten deze moeilijke doelgroep die hen soms danig op de proef stelt, niet los. Vanuit hun verschillende rol spreken zij over hun jarenlange ervaring: een wijkagent, een Top X regisseur/re-integratie adviseur, een jeugdmaatschappelijk werker en een vrouwelijke behandelaar.



Lange Ton

Ton Smakman, coördinator Jeugd en Veelplegers, vroeger wijkagent

Op straat noemden ze hem Lange Ton. Dat was toen hij als wijkagent al een beetje ingeburgerd was. Dat hij die naam kreeg, was voor hem een teken dat hij erbij mocht horen, voor zover een politieman in uniform (altijd met pet!) 'erbij' kan horen. Hij had een zeker vertrouwen en een gezicht gekregen, was mens geworden in plaats van alleen 'functie' te zijn, de lange arm van het gezag. Zijn werk lag op straat, vertelt politieman Ton Smakman. Hij moest Amsterdam Nieuw West veilig en leefbaar helpen maken – een buurt die een slechte naam had gekregen vanwege de vele jeugdgroepen en vooral de rellen tussen Marokkaanse jongeren en politie in 1998. Beelden die nog jarenlang op het netvlies en de televisie bleven verschijnen. Het buurtvadersproject ontstond er, opgericht door Marokkaanse vaders die meer verantwoordelijkheid wilden nemen voor het gedrag van de jeugd op straat. Smakman omarmde het ten volle. "Omdat je veiligheid en leefbaarheid niet in je eentje tot stand kunt brengen. Daarvoor zijn de mensen in de buurt hard nodig."

Het is de toon die de muziek maakt

Toen hij in Nieuw West startte, was er een verziekte situatie, vertelt Smakman. "Als politieman kreeg je de instructie nooit je rug naar die jongens te keren en altijd je hand op je wapen te houden. Zo'n houding werkt totaal averechts. Net als met de surveillanceauto langs zo'n groepje rijden, tien meter verderop stoppen, het autoraampje naar beneden draaien, je duim als richtingaanwijzer naar buiten steken en 'opzouten!' zeggen. Of meteen met een bonnenboekje komen."

Wat je wel moet doen is contact maken. Langs een groep fietsen en altijd even aandacht aan hen besteden. Het gesprek aangaan. Kijken, luisteren. Soms iemand ook even met iets helpen, zoals beroep aantekenen tegen een onterechte boete voor zwart rijden in het openbaar vervoer. Als hij een jongen een leeg patatzakje zag verfrommelen en weggooiden op straat, zei hij daar wat van. 'Raap dat ff op man, als we dat allemaal doen, wordt het een zootje.' Met dat voortdurende aanspreken bouwde hij aan zijn naam en faam op straat, maar ook aan zijn gezag. "Alles wat je ziet gebeuren en waar je niets van zegt, vind je goed", zegt hij en benadrukt hoe belangrijk de toon is waarop je de dingen zegt. "Het is de toon die de muziek maakt."

Topsport

Werken met deze jeugd noemt hij topsport. Omdat ze alles voelen. Als je in hun kring stapt met maar een beetje knikkende knieën, zullen ze die knieën binnen mum van tijd harder laten knikken. "Ze lokken je uit je tent, dat is het spel. Als je afdruipt en de volgende dag niet terugslaat, heeft de groep het spel gewonnen. Je moet dus aan de winnende hand blijven, zonder hen in de goot te trappen."

Hij maakte er een sport van al die jongens van de straat te leren kennen. "Hoor ik ze zeggen, hey Rachid, zie je morgen. Dacht ik, hij heet Rachid en ze lopen nu naar die en die straat ... ik kijk even in de computer, tik die naam en die straat in ... krijg er een paar jongens uit, met fotootjes ... en ja hoor, ik pik hem er zo uit! Zo bouwde ik van dag tot dag een heel systeem op van wie wie was. En als die jongens merkten dat ik hen bij naam kende en ook wist waar ze woonden, zag je ze schrikken. Dan kwam je echt bij ze binnen."

Niet vanuit de macht van het pak werken

Ik werkte in mijn eentje. Ging tussen zo'n groep jongens staan. Werden ze een beetje zenuwachtig van. Waar is je collega? vroegen ze. Hoezo? zei ik dan. Moet ik bang van jullie zijn? Dan zag ik sommige jongens een beetje lachen, anderen draaiden zich met hun rug naar je toe, capuchon omhoog. Ik bleef gewoon staan. Met kleine opmerkingen wat prikken. Uiteindelijk gaan ze dan toch met je praten. Eigenlijk vinden ze je een beetje vervelend, maar door niet vanuit de macht van het pak te werken, won ik langzamerhand een beetje vertrouwen.

Onzekerheid achter die harde buitenkant

Smakman kent de straat, de taal van de straat. Zelf groeide hij op in de Amsterdamse Staatsliedenbuurt, voetbalde nog met Cor van Hout – de latere ontvoerder van Heineken – en meer jongens die van het rechte pad afraakten en in de onderwereld belandden.

Hij omschrijft de straatcultuur als gesloten naar buiten en onveilig van binnen. "Ze zijn alleen solidair als de buitenwereld hen aanvalt, als de politie komt, wordt het front gesloten. Maar onderling heerst een enorme machtsstrijd. Wie heeft het hier voor het zeggen in de groep? Wie is de baas? Wie heeft het meeste geld? Wie heeft de meeste status?" Hij zag jongens vaak opereren in plukjes, drie hier, vier daar. En tussen die groepjes was dan vaak ook weer haat en afgunst.

Alweer jaren geleden ging Smakman mee op een reis met twintig Marokkaanse jongens, als afsluiting van een project waarbij die jongens afgedankte spullen (zoals ziekenhuisbedden, oude computers, fietsen en rolstoelen) opknaptten en aan goede doelen mochten uitdelen in Marokko. "Tijdens die reis heb ik veel gezien. Vooral hoeveel angst er achter die harde buitenkant zit. Veel gesprekken gehad waardoor ik me realiseerde dat het pantser dat die jongens aan de buitenwereld laten zien, óók is om hun onzekerheden te verbergen. Dat boeide mij. Het heeft een relatie met de veiligheid op straat. Hoe prettiger iemand zich voelt, hoe beter hij zijn leven kan opbouwen met werk, met een leuke vriendin, een gezin ... en dan hebben we daar als politie geen omkijken meer naar."

Soft

Sommige collega's, maar ook bewoners vonden mij wel eens te soft. Die zagen mij met die jongens praten en zeiden: u moet veel harder zijn! u moet ze aanpakken! Dan zei ik: meneer, hoe stelt u zich dat aanpakken voor? Moet ik dan een knuppel tevoorschijn halen? Nee, dat was het ook niet. Ze wisten eigenlijk niet wat ze zich bij aanpakken voorstelden. Toen ging ik die mensen uitleggen: als ik die jongens nu ga weggagen, desnoods met een knuppel in mijn hand, dan lopen ze heel hard voor me weg. En dan heb ik in vijf minuten dat plekje leeg gemaakt. Maar morgen staan ze er weer. En dan moet een andere collega het weer gaan proberen. Dat gaat hem niet worden. Sterker nog, ze willen daarna niet meer met me praten. Dus dan weet ik ook niet meer wat hen bezig houdt. Nu praat ik met ze, ik kan ook vertellen dat deze plek niet handig is om staan, omdat het overlast geeft, maar dat er wel een ander plekje is. Dat als ze daar gaan staan, niemand er last van heeft. En dan kunnen ze zeggen, mijn wijkagent vindt het goed dat we hier staan. Zo had ik er nog niet naar gekeken, zegt die bewoner.

Allemaal cirkels en het begint bij het gezin

Tijdens een middag met uitleg over gezinstherapie, vele jaren geleden, hoorde Smakman dat dwang uitoefenen niet helpt om gezinnen of jongeren te veranderen. Dat het er uiteindelijk om gaat dat je ze zo moet prikkelen dat ze zelf in beweging komen. "Ik vond het heel leerzaam om dat soort dingen mee te krijgen. En ik wist ook: als ik als politieman wat meer druk zet, kunnen andere partijen dat als prikkel gebruiken en daar hun voordeel mee doen."

Hij maakte deel uit van het analyseteam⁵² – onderdeel van de aanpak overlast gevende multiprobleem gezinnen. Die gezinsbrede aanpak vindt hij goed: het heeft geen zin om één jongetje uit zo'n gezin te pikken en de rest van de familie niet mee te nemen. Samenwerken is natuurlijk belangrijk, maar nog belangrijker vindt hij dat de mensen die met deze gezinnen en jongeren werken, de boer op gaan en achter hun beeldscherm vandaan komen. "Ga erop uit! Ga bij die gezinnen langs! Zit ze op een nette manier op de huid! Ik zie het zo: als ouders geen aandacht hebben voor de kinderen, gaan kinderen op straat leven en worden ze niet gestopt. Ik heb zelf geleerd op de straat te leven en ik had met al die jongens uit mijn buurt ook rottigheid kunnen gaan uithalen. Maar ik had mijn vader beloofd dat ik mijn huiswerk ging maken en dat deed ik dan. Ik was zo'n trouw jongetje dat dan toch maar naar huis ging. Het zijn allemaal cirkels. Cirkels die zich uitbreiden. Het gezin, het portiek, de straat, de buurt, de stad, de maatschappij. En het begint allemaal in het gezin – als het daar goed gaat, dan scheelt dat een hoop overlast in het portiek en op de straat. Minder criminaliteit in de buurt en de stad. En scheelt dat dus al met al een hoop werk voor de politie."

⁵² Dit team (waarin onder andere politie, GGD, Jeugdbescherming, GGZ, schuldhulpverlening zitten) biedt analyse en advies in de moeilijkste gevallen.

Prikmomenten blijven houden

Smakman moest – vanwege een ziekte aan zijn ogen waardoor hij niet goed meer ziet – zijn wapen inleveren en van de straat. Achter het bureau, achter het beeldscherm. Maar zijn verhaal is nog steeds actueel, zeker met alle radicalisering van tegenwoordig. “Wij hadden in de buurten echt verbinding met heel veel bewoners en jongeren. Als je ons vergeleek met de Franse of Belgische politie, waren wij mijlenver vooruit. De laatste jaren hebben we daarin veel verloren, denk ik. De fine tuning is aan het afbrokkelen. De reorganisatie van de politie heeft zeker een rol gespeeld.

Kijk, ik had destijds de luxe dat ik mijn eigen dienstrooster kon bepalen. Ik had veel jeugdcriminaliteit in mijn buurt, dus ik kon het meeste ‘verdienen’ tijdens de avonduren. Dan had ik bijvoorbeeld om acht uur een stadsdeelvergadering, maar dan ging ik om zes uur tussen de jeugd in de snackbar al eten, liep ik om zeven uur bij een andere jeugdgroep langs en na de stadsdeelvergadering ging ik nog even naar de buurtvaders. Overal had ik mijn prikmomenten, om eventjes contact te maken – en zo rekende ik me rijk.

Maar zoals ik het deed, kan het niet meer. De wijkagent van tegenwoordig wordt teveel geleefd door andere dingen. Er wordt zoveel in zijn rugzak gegooit ... Toch moet je ook nu blijven investeren, op prikmomenten kijken wie je waar op straat tegenkomt. Als dat niet gebeurt ga je de grip en de voeling verliezen met wat er gebeurt in de buurt.”

Stalker

Yfke Sieswerda, Top 600 regisseur en re-integratie consulent

Voorheen werkte ze in de commerciële wereld, bij verschillende bedrijven, van televisieproductiebureau tot producent van dure keukenapparatuur. Toen ze op zekere dag een belachelijk dure wijnkoeler stond te verkopen, dacht ze: ik moet echt iets nuttigs met mijn leven gaan doen, dit ga ik niet volhouden. Inmiddels werkt Yfke Sieswerda ruim acht jaar voor de dienst Werk, Participatie en Inkomen van de Gemeente Amsterdam – eerst als klantmanager, tegenwoordig als Top 600 regisseur.⁵³ Voor een aantal van de personen op de Top 600 lijst is ze daarnaast ook re-integratie consulent. Ze maakt deel uit van een speciaal interventieteam, haar caseload bestaat uitsluitend uit jonge veelplegers.

Zorgen voor stabiliteit

“We helpen Amsterdammers zelfredzaam te zijn en daarbij is de eerste stap vaak een uitkering verstrekken. Daar staan wettelijk inspanningsverplichtingen tegenover, zoals vaardigheidstrainingen volgen of zorg accepteren”, vertelt ze. “Vaak zitten we bij het interventieteam dicht tegen de grenzen van de wet aan. Het gaat om een heftige doelgroep, bij deze jongens lijkt het al heel snel alsof ze niets willen – voldoende grond om hun uitkering te beëindigen. Maar dat zou dus betekenen dat je niemand meer overhoudt. En de vraag is of je dat wil, want ze gaan het dan zeker weer in de criminaliteit zoeken. Ik heb trouwens veel jongens die helemaal geen uitkering willen. Vaak zijn ze bang voor de verwachtingen die dat met zich meebrengt.

Hun leven is een zooi en ik maak duidelijk dat ik er ben om te zorgen dat het weer een beetje beter met hen gaat. Dat ik kan helpen om wat meer rust en stabiliteit te brengen. Eerst zorgen dat ze geld hebben en dan zoeken naar een dagbesteding – school of werk. In het ergste geval, als niets van de grond komt, trek ik de uitkering weer in, maar dat doe ik echt niet snel.”

Anaconda's

De meeste van de jongens die Sieswerda begeleidt, zijn getraumatiseerd. Negentig procent, schat ze. “Ze zijn aan het overleven. Jongens zonder vaste huisvesting, die met iedereen ruzie hebben, die constant in en uit de gevangenis zijn. Van jongs af aan hebben ze te maken gehad met jeugdzorg, in instellingen gezeten, ze zijn regelmatig in de politiecel beland, hebben voor de rechter gestaan ... Al met al hebben ze weinig succeservaringen opgedaan waardoor hun wantrouwen groot en hun zelfbeeld laag is. Dat is niet zo gek ... ach, je weet het van jezelf. Als je een functioneringsgesprek hebt gehad met negen positieve opmerkingen en één negatieve, zit je in over dat ene ding. Dit zijn jongens die vanaf jonge leeftijd functioneringsgesprekken hebben met alleen maar minpunten.”

⁵³ De Top 600 is de Amsterdamse aanpak van criminele veelplegers.

Sommigen hebben verstandelijke beperkingen. Een collega van haar is goed in de begeleiding van deze jongens. Sieswerda begeleidt vooral jongens met hechtingsproblematiek, wantrouwende jongens die moeilijk of geen contact maken. Geen band durven aangaan. "Het lijkt vaak wel alsof ze contact maken, maar dat doen ze niet. Wij vergelijken hen hier met anaconda's, omdat het gaat om jongens bij wie de addertjes onder het gras enorme afmetingen hebben gekregen. Het zijn jongens waar je na het eerste gesprek van denkt: nou, dat deze jongen nog niet op de rit is, onbegrijpelijk ... ik snap het probleem niet ... Het zijn de jongens waar, naar later blijkt, de heftigste problematiek zit, het meest mee aan de hand is."

Ze bijten van zich af, juist als je te dichtbij komt

Er was een jongen, iemand met een enorme hechtingsproblematiek, die ik al twee jaar in begeleiding had. Hij wilde een huis, dat probeerde ik te regelen, maar het ging hem niet snel genoeg. Hij vertrouwde het ook niet. Ik heb toen voorgesteld dat hij met een veldwerker ging praten, iemand die meer kon vertellen over wat er allemaal bij komt kijken om een geschikte woonplek te regelen. Zodat hij zou begrijpen waarom het allemaal zo langzaam ging. 'Zie je wel, je wil van me af!' schreeuwde hij tegen me. Ik moest de veldwerker uitleggen dat het gedrag dat hij vertoonde kenmerkend is voor iemand met hechtingsproblematiek. Die jongens beginnen van zich af te bijten, juist als je te dichtbij komt. Als je hen in het begin spreekt, zijn het super leuke en relaxte jongens. Ze doen alles wat je wil. En ze zijn meesters in vertellen wat je graag wil horen als hulpverlener. In het begin willen ze ook allemaal dat complimentje hebben. Het lijkt alsof je de klik hebt. Ik verlang regelmatig naar dat begin ... Het nadeel is alleen dat ze dan ja zeggen en nee doen. Omdat ze nog geen nee durven zeggen.

In het begin gaat het goed, op een gegeven moment gaat het iets minder goed, dan nog minder en nog minder ... en dan hebben ze zoiets van: zie je wel, ik kan het niet. En laten ze los. Hulpverleners denken vaak op zo'n moment: zie je wel, hij is niet gemotiveerd. En zijn vanuit de regels van hun instantie ook vaak verplicht om het traject te stoppen. Waardoor die jongens weer bevestigd worden: zie je wel, als het moeilijk wordt, heb ik niemand. Het is dus een kwestie van doorvechten. Bellen, langsgaan, scheldbuien verdragen – ik hoef niet meer! – en als je ze dan spreekt, gaat het wel weer. Je moet echt doorzettingsvermogen hebben. Ik word door die jongens wel een 'stalker' genoemd. Aan een kant vinden ze dat stalken vervelend, aan de andere kant hebben ze het hard nodig en vinden ze het ook wel fijn dat er iemand is die niet opgeeft.

De vraag hoe ver je moet gaan in dat stalken, is niet zo moeilijk te beantwoorden. Als iemand echt niet wil, is dat vrij simpel vast te stellen. Je weet heel snel of iemand iets niet doet omdat hij er helemaal doorheen zit of omdat hij in het criminele leven wil blijven.

Tactiek

Contact maken, door blijven gaan tegen hun afweer in en oppassen dat ze niet het contact verbreken, dat is in de kern hoe Sieswerda met deze jongens werkt. Ze spreekt hen aan op hun gedrag, maar wijst ze als persoon niet af. Ze beschrijft het als een achtbaan. Ze haalt voldoening uit de, vaak kleine, succesmomenten, maar is steeds voorbereid op grote terugslag. "Ik ben al blij als iemand de telefoon pakt om me te bellen als het fout dreigt te gaan – dat is echt een megastap voor zo'n jongen. Maar de dag erna krijg je dan weer van alles naar je hoofd geslingerd en roept hij dat hij je nooit meer wil zien. Dus je moet heel stevig in je schoenen staan. Je wordt constant getest. Ze ruiken je zwakke plekken, maar gebruiken die niet doelbewust, dat is het gekke ... het heeft ermee te maken dat ze je op afstand willen houden, terwijl ze tegelijkertijd niet in de steek gelaten willen worden – en er weer alleen voor staan." Ze beschrijft hoe ze daar een keer helemaal klaar mee was en vroeg: weet je wel hoe kwetsend het is wat je zegt?! Dat die jongen toen ineens als een blad aan de boom omdraaide en zei dat hij haar helemaal niet had willen kwetsen. Hij was gewoon ontzettend boos. Ze realiseerde zich hoe belangrijk het is dat ze zegt wat hun gedrag met haar doet, omdat die jongens dat uit zichzelf niet beseffen. En hoe belangrijk het is dat ze zichzelf kwetsbaar opstelt in het contact. "Als wij willen dat zij zich kwetsbaar opstellen en open zijn, moeten wij dat zelf als eerste doen. Waar wij niet tegen kunnen, dat zij van alles op ons afvuren, dat moeten wij ook niet bij hen doen. Net zoals zij, begrijpen wij ook niet altijd wat we aanrichten."

Hecht zijn

'Haar' jongens zijn lastig, maar de samenwerking met de ketenpartners vindt ze soms ook lastig. Die begrijpen soms niet dat ze zo lang volhoudt en zo lang vertrouwen blijft geven – iets waarvoor ze vanuit haar eigen organisatie nadrukkelijk wel de ruimte krijgt. "Veel ketenpartners vinden dat je afstand moet houden, dat is professioneel. Maar juist dat staat haaks op wat die jongens met hechtingsproblematiek nodig hebben." Ze zegt ook dat er inmiddels wel een verschuiving gaande is wat dit betreft. En dat het feit dat ze er zo voor deze jongens wil zijn, zeker niet betekent dat ze hun gedrag goedkeurt. Tegelijkertijd benadrukt Sieswerda hoe belangrijk het is dat de professionals die bij deze jongens betrokken zijn als team samenwerken. "Deze jongens zijn namelijk heel goed in mensen tegen elkaar uitspelen. Het lijkt soms wel of ze dat voor de lol doen, maar dat is niet zo. Het komt omdat ze niemand vertrouwen. Je moet dus als team heel hecht zijn en elkaar vertrouwen geven. Alleen dan kan er bij hem ook vertrouwen ontstaan."

Als je niets doet, weet je zeker dat ze slachtoffers maken

Op de vraag wat ze kan bereiken met deze jongens, zegt ze resoluut: "Elk slachtoffer dat ze maken en dat je kunt voorkomen is er een minder! Als je niets doet, weet je zeker dat ze slachtoffers maken. Een jongen zei ooit: elke

keer als ik iets wil doen denk ik: wat zou Yfke hiervan vinden? Dat had ik me nooit zo gerealiseerd. Vaak zullen ze denken, rot op met die Yfke, maar net die ene keer dat ze dieper nadenken over de consequenties ... dat is het al waard. Het zijn dingen die je niet meetbaar kunt maken, maar ze zijn wel essentieel. Als iemand blijft dealen, maar niet meer een wapen op iemands hoofd zet, is dat weliswaar niet de winst die we willen, maar het is wel winst."

Dat wij-zij gevoel zit net zo goed bij onszelf

"Je kan hen nu eenmaal niet allemaal opsluiten, ze moeten eerst iets gedaan hebben. En als je hen allemaal op zou kunnen sluiten, heb je wel de maatschappij beveiligd, maar zijn die jongens afgeschreven. Wat ik heel heftig vind. Dit zijn jongens die relatief jong zijn en een enorme rugzak met shit hebben meegekregen: huiselijk geweld, verwaarlozing, misbruik ... En dan zeggen we: dat is jouw rugzak. En daar stoppen we zelf nog meer shit in. Want laten we eerlijk zijn, met die jongens is het jarenlang mis gegaan. En we hebben er met zijn allen naast gestaan en gezien hoe het mis ging. Hoe eerlijk is dat?

We zitten niet in een Disney sprookje met goeden en slechten. Dit zijn jongens die al jaren in de overlevingsmodus zitten. Die zitten in een jungle. Iedereen weet dat als je je slecht of naar voelt, je een minder leuk mens bent. Minder empathie hebt voor je omgeving. Dat is niet meer dan menselijk.

Dat wij-zij gevoel zit bij die jongens, maar net zo goed bij onszelf. En bij de maatschappij. 'Wij' kunnen slecht empathie voor hen opbrengen. En nogmaals, ik ga niet hun gedrag goedpraten, wat zij doen mag echt niet! Alleen dat ze op die manier aan hun lot worden over gelaten, vind ik onverdraaglijk. Die jongens zijn vaak al uitgeput op hun twintigste. Ze leven onder constante spanning. Ze hebben geen hoop. En worden er ook nog eens op afgerekend dat ze 'niet gemotiveerd' zijn. Dat is bizar."

Ik weet het af en toe zelf ook niet

Ik had hem twee weken niet gesproken, hij drukte mijn telefoontjes steeds weg. Hij was druk bezig een baantje te krijgen en dat wilde hij helemaal zelf doen. Op een gegeven moment belde hij me: Yfke, ik heb een baan! Ik ben NU aan het werk! Dus ik zei helemaal blij: wat goed! Nog een sms-je gestuurd met: ik ben trots op je! Anderhalve week later kwam een bericht van hem: nou, je kan stoppen met trots op me zijn, hoor. Ik ben gestopt. Daarna was hij onbereikbaar. Ik had hem nog laten weten: ik ben trots dat je het hebt gevonden, en dat je het hebt geprobeerd. Maar dat komt dan niet eens meer binnen. Ik heb hem steeds gebeld, maar dan werd hij boos: je moet me met rust laten! Ja, dacht ik, misschien is dat wel zo. Ik heb hem anderhalve week met rust gelaten. Toen ik hem weer sprak zei hij: ik wil NU iemand anders! Hoezo, vroeg ik, ik heb je anderhalve week met rust gelaten! Maar dat was ook niet goed. We hebben een afspraak gemaakt en zijn even rustig buiten gaan zitten. Begrijp je dat ik het af en toe heel lastig vind? heb ik hem gevraagd. Ik ben je de hele tijd aan het bellen, niet om je lastig te vallen,

maar om je te laten weten dat ik er voor je ben. Jij zegt dat je dat vervelend vindt, dat ik je met rust moet laten. Ik laat je met rust en dan is het ook niet goed. Toen zei hij: Yfke, ik weet het af en toe zelf ook niet.

Dat snap ik zo goed. En ik besef zelf ook weer hoe belangrijk het is om – ook als je het niet weet – eerlijk te zijn. Dus ik zeg soms tegen die jongens: ik weet het niet. Niet omdat ik geen vertrouwen in je heb, maar ik weet gewoon even niet hoe ik je het beste kan benaderen. Daar hebben ze meer aan, dan dat ik zeg: je bent ongemotiveerd.

Iemand raken

Ardelan Rashid, jeugdmaatschappelijk werker, IFA-coach

Ardelan Rashid is jeugdmaatschappelijk werker en werkt ruim tien jaar in de jeugdhulpverlening. Als IFA-coach begeleidt hij alleen maar jonge veelplegers. IFA staat voor een intensieve forensische aanpak waarin straf, behandeling en praktische begeleiding van deze jongeren weldoordacht worden gecombineerd. Rashid werkt intensief samen met therapeuten, jeugdbeschermers, reclasseerders, ouders en andere personen uit het sociale en professionele netwerk van een jongere (school, werk en inkomen, schuldhulp, woonprojecten etc.). Hij is een belangrijke schakel in dat geheel.

Rashid kent het samenspel tussen begeleiding en therapie als geen ander. Hij biedt praktische hulp en gebruikt het contact en vertrouwen dat hij hiermee opbouwt met een jongen om goed naar zijn gedrag te kijken en hem te leren dat zelf ook te doen. In dat opzicht beweegt hij zich richting therapie. "Vroeger waren het twee gescheiden werelden: de therapeuten doen de behandeling en wij doen de praktische zaken. Maar voor de doelgroep waar we het nu over hebben, kunnen deze werelden niet gescheiden zijn. Eerlijk gezegd zie ik de behandelaar als mijn collega. Ik wil weten wat hij of zij denkt dat meegenomen moet worden buiten de muren van de behandelkamer."

Over de doelgroep

"Mijn hele caseload bestaat eigenlijk uit jongeren met een antisociale stoornis of hechtingsproblematiek met antisociale trekken. Het zijn jongeren die in achterstandswijken opgroeien in gezinnen uit een lagere sociale klasse. Zij kampen vaak met traumaklachten. Wat ik qua gedrag veel zie, zijn problemen in de emotie regulatie. Ze kunnen hun emoties niet of heel slecht uiten, niet met emoties omgaan. Als je bedenkt dat ze zich ook niet kunnen inleven in een ander, snap je dat het voor hen wel heel erg lastig wordt in het leven. Ze zijn egocentrisch, denken in korte termijn behoeften. Eigen behoeften eerst. Ze intimideren en manipuleren om hun zin te krijgen. Dat maakt dat het in de sociale contacten vaak niet loopt. Het zijn jongens die hebben geleerd mensen te gebruiken voor hun eigen behoeften. Ze praten hun eigen gedrag goed, leggen schuld en verantwoordelijkheid buiten zichzelf. Niet echt prettig om mee om te gaan, het is geen gelijkwaardige relatie."

Contact maken

Of Rashid contact kan maken met een jongere om van daaruit een werkrelatie op te bouwen, is niet altijd zeker. Bij de meeste jongeren lukt dit wel. "Vanuit de expertise die ik heb, kijk ik of zo'n jongen enigszins te raken valt. Er is emotie, maar die zit meestal heel ver weg verstopt, die wil niet goed naar buiten komen. Op een gegeven moment gaan ze zich toch uiten, toch zaken bespreken, vertellen wat ze hebben meegemaakt. Laten ze die emotie naar buiten komen. Dat wil niet zeggen dat ze er ook wat mee doen. Hoeveel er te

herstellen valt, verschilt per persoon. Er zal minder groei zitten in iemand met de diagnose antisociale persoonlijkheidsstoornis dan in iemand met een hechtingsproblematiek met antisociale trekken. Ik zie dit in de praktijk duidelijk, ook omdat ik vanuit IFA hierover veel kennis aangereikt krijg. En ik leer natuurlijk veel van de samenwerking met therapeuten.”

Zelfreflectie

Door vallen en opstaan heeft Rashid in de loop der jaren geleerd om met dit soort jongens te werken. Hij zegt dat het hem heeft gevormd tot wie hij is. “Door hen ben ik ook goed naar mezelf gaan kijken. Ik heb van hen net zoveel geleerd als zij van mij, hoop ik. Ik denk eigenlijk dat ik meer van hen geleerd heb. Zelfreflectie is zo nodig. Wat doet zo’n jongen met mij? Wat heeft hij nodig, maar ook: wat heb ik nodig om met zo’n iemand om te gaan? Intervisie en supervisie – een belangrijk onderdeel van mijn werk als IFA-coach – hebben gemaakt dat ik naar mezelf kan kijken. Het is essentieel om van jezelf te weten hoe het intern werkt bij jou, waarom je zelf bepaalde gedragingen hebt en waar die vandaan komen. Als je dat niet weet, wordt het lastig om een ander te begrijpen.

In de meer dan tien jaar die ik nu werk in de jeugdhulpverlening, heb ik goed gekeken naar hoe ik mijn emoties zelf reguleer. Net als de jongens die ik begeleid, heb ik daar problemen mee gehad – wat te maken had met traumatische gebeurtenissen. Vanaf mijn 22ste is het me gelukt om goed te functioneren in de reguliere maatschappij, aan de buitenkant was niets te merken. Maar ik merkte het wel aan mezelf. Dingen raakten me soms, ik had bepaalde verwachtingen van anderen in het sociale verkeer die niet klopten, ik voelde me soms snel gepasseerd ... Dat ik dat opgepakt heb, heeft er niet alleen toe geleid dat ik als mens gegroeid ben, maar vooral ook dat ik meer tools heb gekregen om met anderen om te gaan. Het wordt makkelijker, ik merk sneller wat werkt en wat niet werkt in het contact.

Als je niet genoeg zelfreflectie toepast, blijven bij jou als hulpverlener gedragingen en denkpatronen bestaan die leiden tot interventies die meer met jezelf te maken hebben, dan met die jongere. Trouwens, ik zou het ook hypocriet vinden als je niet naar jezelf zou kijken en dat wel van een jongere verwacht.”

Het jasje van de hulpverlener

Soms doe ik het jasje van de hulpverlener uit. Ik zat in de auto met een jongen die ik begeleidde, een jongen die puur tot de verharde doelgroep behoort, 22 jaar is hij. Zo’n jongen die continu over mijn grenzen wil gaan, die ik steeds moet terugzetten. In de auto bleef hij maar doorgaan. Niet alleen verbaal – hard praten, schelden – maar ook in houding, in hoe hij dingen voor elkaar probeerde te krijgen: dit is wat ik wil, alleen maar dit. Hij wilde niet luisteren, hij wilde niet wijken. Hij ging gewoon te ver. Ik heb de auto gestopt en hem eruit gegooit. Midden op de weg. Dat is de manier waarop hij het gewend is, dat is hoe ze met elkaar omgaan op straat.

Zo heb ik hem duidelijk gemaakt dat het klaar was, dat hij dit nooit meer bij mij moest flikken. Ik zag dat hij ervan schrok en dat het hem ook raakte. Dat moment heeft gemaakt dat hij nadien anders met me omging. Ons werk is moeilijk, we werken ambulant, moeten flexibel zijn, contact en aansluiting zoeken en daardoor zitten we vaak op die grens van wat je wel en niet mag in de omgang met deze jongeren. Ik zou dit nooit hebben gedaan bij andere jongens, maar bij deze jongen wist ik intuïtief dat het zou werken. Ik weet hoe zij zelf met elkaar omgaan. Ik liet hem op het moment dat ik hem de auto uitzette, zien dat ik niet een hulpverlener ben die hij naar zijn hand kan zetten. Hij herkende wat ik deed. Zo raakte ik hem echt.

Drie vragen

In het contact met een jongere gaat het steeds om drie vragen, zegt Rashid. "Eerste vraag is: wie ben je? Ik vorm me een beeld vanuit het dossier, maar de eerste paar gesprekken zijn erg belangrijk om goed te kunnen inschatten wat voor jongen voor me zit en wat bij hem werkt. Tweede vraag is: wat wil jij? Dat gaat over waar hij op dat moment naar toe wil en hoe gemotiveerd hij is om te veranderen. Om daarachter te komen, gebruiken we bij IFA altijd een aantal theoretisch onderbouwde interventies. Heel belangrijk is om niet te oordelen, niet zelf iets te willen bepalen of zelf lijnen uit te zetten. Derde vraag is: wat heb je nodig? Wat heb je van mij nodig? Dat gaat ook over de vraag welke houding ik het beste kan aannemen."

Werken met deze verharde doelgroep verloopt altijd in fases, zegt Rashid. "Je hebt een beginfase waarin je aan het aftasten bent wie wie is en wat werkt. Daarna komt er een fase waarin je kan vaststellen of er een werkrelatie is, ja of nee. Of het gelukt is om aansluiting te vinden. Als je merkt dat zo'n jongere na twee, drie maanden gemotiveerde uitspraken doet en wil toewerken naar een verandering in zijn leven, is die werkrelatie er. Je kan het ook merken aan hoe hij omgaat met afspraken. Soms moet je gewoon de conclusie trekken: je bent er nog niet of het is er nu nog niet de tijd voor."

Gevoel voor timing

Laatst had ik al na één maand een vernietigend advies gegeven over een jongen: afstraffen! Ik heb dit en dit geprobeerd, het werkt niet. Diezelfde jongen heb ik acht maanden later bezocht toen hij vastzat. Ik heb hem gevraagd: waar zit je nu? Ik heb het gesprek dat ik in de eerste maand had gedaan, herpakt. Maar ik was nog steeds niet overtuigd dat hij iets wilde, dus ik heb hem opnieuw gelaten. Nog weer zeven maanden later, vlak voor hij vrij kwam, heb ik hem weer bezocht. En sindsdien werken we samen. Nu geeft hij wel gemotiveerde uitspraken. Hij wil een baan. Dat is voldoende voor mij, dat is een begin. Voorheen had hij nog zoveel profijt van zijn criminele activiteiten, nu lijkt het of hij er meer last van heeft. Hij is nog aan het overpeinzen. Gaat regelmatig terug in zijn schulp. Dan haal ik hem er na een week of drie weer uit.

Je moet echt een goed gevoel voor timing hebben bij deze jongens. Op het juiste moment het juiste doen.

Praktische zaken

“Wij zetten vooral in op praktische zaken, tastbare dingen. Die jongens zijn altijd op zoek naar tastbare dingen. Onderwijs, werk, inkomen, huisvesting, iets regelen voor de schulden ... gewoon de problemen oplossen, voor stabiliteit zorgen. Praten alleen werkt niet. Vooral bij de allochtone jongeren van islamitische afkomst, helpt praten niet. Dat heeft te maken met de manier van opvoeden, de culturele normen en waarden en ook met de religie. Praten is niet met de paplepel ingegoten. Ja, praten over praktische zaken, dat wel, maar niet over de dingen die daarachter schuilgaan. Ik ben zelf ook nooit gewend geweest te praten. Ik heb de vaardigheid om te praten echt aan moeten leren.”

Rashid wil daarmee niet zeggen dat je niet moet willen praten. “Zeker wel! Zorgen dat zo’n jongen wel gaat praten, maakt het werk leuk. Mijn doel is altijd ervoor te zorgen dat hij open gaat staan om te praten. Open gaat staan om te kijken naar wie hij is, waarom hij is zoals hij is. Wat zijn verleden met hem gedaan heeft. Wat zijn denkpatronen zijn en wat die veroorzaken. En dan kan hij, hup, naar de therapie.”

Denkfouten

Denkfouten opsporen en corrigeren is een belangrijk onderdeel van Rashids werkwijze, juist omdat deze denkfouten leiden tot het ongewenste gedrag en veel psychische problemen. Hij gebruikt hiervoor diverse cognitieve interventies. “Dat zijn krachtige instrumenten om gedrag en denkpatronen te veranderen. Ik merk echt dat ze anders naar zichzelf gaan kijken, anders in situaties gaan staan. Anders handelen. Als ik een cognitieve interventie constant herhaal in de situatie waarin die jongen bepaald gedrag laat zien, dan gaat hij op een gegeven moment lachen, omdat hij het herkent. Echt, ik zie bij die jongens soms een enorme groei!

Die groei heeft ook te maken met hun leeftijd en met positiviteit, zoals een inkomen krijgen, schulden die opgelost zijn, huisvesting geregeld, dat is een enorme boost voor die jongens. Praktische zaken hebben zoveel invloed op hoe je denkt en voelt, hoe je je gedraagt. Als je geen huis hebt en geen werk, voel je je echt niet prettig.”

Op het moment zelf gedrag benoemen

Een jongen draait zich in een één op één gesprek steeds af als ik een bepaald onderwerp aansnijdt. Dan zeg ik: hey, ik zie dat je je omdraait, waarom doe je dat? Wat gebeurt er? Misschien zegt hij: ja, ik vind dit bullshit! Of misschien zegt hij: het raakt mij. Of: ik wil het er niet over hebben. De uitkomst is altijd anders, maar de inzet is gelijk: het gaat erom op het moment zelf zijn gedrag te benoemen – en te luisteren naar waar hij dan mee komt. Zo krijg ik inzicht

in hem. De aanname is dat zo'n jongen zich niet bewust is van wat hij doet of waarom hij doet zoals hij doet. Hij uit zich niet, dus ik weet het ook niet. Het kan van alles zijn.

Als hij het over een bepaald onderwerp niet wil hebben, probeer ik het een volgende keer weer. Het wordt ook iets speels. Gebeurt het weer, zeg ik, als hij zich weer omdraait bij dat onderwerp. De volgende keer laat hij misschien wat meer los.

Een cognitieve interventie doe ik soms ook in de vorm van een rollenspel. Dan neem ik een jongen even apart als hij zich in een bepaalde situatie – bijvoorbeeld in gesprek met iemand van de dienst Werk en Inkomen – niet op een wenselijke manier gedraagt. Ik stop de situatie. Neem met hem door wat hij denkt, voelt en doet. Ik kan hem dan laten zien hoe hij de situatie en het gedrag van anderen op een bepaalde manier interpreteert, een manier die niet per se klopt. En dan neem ik hem weer mee terug in de situatie en laat hem bijvoorbeeld vragen: wat bedoelde je met die en die opmerking precies? Dan merken ze dat die ander iets anders bedoelde dan ze dachten.

Ze blijven hangen in hun vertekende beeld en je moet ze daaruit halen. Als je dat vaak genoeg doet, gaan ze het herkennen. Of het echt tot verandering gaat leiden, weet ik niet. Om eerlijk te zijn denk ik dat ze daarvoor in therapie moeten.

Niet vanuit emotie werken

"Ik ben zakelijk, omdat dat het beste werkt. Ik ben heel duidelijk en breng veel structuur. En ik werk niet vanuit de emotie – zeker niet in het begin. Proberen een relatie met iemand aan te gaan gebaseerd op emotie, dat doe ik gewoon niet met die verharde jongens. Daarvoor intimideren en manipuleren ze teveel, proberen ze teveel over mijn grenzen heen te gaan. Die straatcultuur is zo hard. Veel mensen hebben daar geen weet van. In het contact met die jongens schakel ik daarom mijn eigen emotie bewust uit op bepaalde momenten. De omstandigheden waarin die jongens leven, raken me natuurlijk als mens. Maar wat zo'n jongen doet en zegt en denkt, zal mij niet zodanig raken dat ik het mee naar huis neem. Het heeft ook geen enkele toegevoegde waarde om me daardoor te laten raken."

Sinds kort volgt Rashid een studie orthopedagogiek. Hiernaast wil hij zich gaan specialiseren in trauma en cognitieve gedragstherapie.

Koorddansen

Simone Dust, behandelaar, teamleider bij de Waag Amsterdam en Zaanstreek/Waterland

Simone Dust is teamleider van de zorglijn jeugd /jong volwassenen bij de Waag – een landelijk werkende organisatie die ambulante forensische geestelijke gezondheidszorg biedt – en heeft zelf ook jongeren in behandeling. Al meer dan 20 jaar zit ze in het vak. Ze volgde de hbo-opleiding maatschappelijk werk, werkte zeven jaar lang als raadsonderzoeker bij de Raad voor de Kinderbescherming, studeerde naast haar werk orthopedagogiek aan de universiteit en kreeg, toen ze klaar was, meteen een baan als orthopedagoog in de reguliere (vrijwillige) residentiële jeugdzorg. Die reguliere jeugdzorg beviel haar niet zo goed. “Ik had altijd gewerkt in het forensische, waar je met dwang en drang werkt. De kunst is om jongeren – en ouders – die helemaal niets willen, vanuit dat kader toch te motiveren en mee te krijgen. Bij die vrijwillige residentiële zorg zei zo’n jongere: ik wil eigenlijk niet meer. En zo’n moeder zei: hoeft ook niet. Dan lieten we zo’n jongere gaan. We stonden erbij en keken ernaar, hadden weinig middelen om er iets tegen te doen. Dat is wel heel erg makkelijk, dacht ik. En je schiet er niets mee op, want als zo’n jongere naar huis gaat, gaat het gegarandeerd wéér mis.”

Huisje boompje beestje

Dust schakelde snel weer terug naar het forensische werkveld en werd behanderverantwoordelijke in een justitiële jeugdinrichting. Ze was verbonden aan drie opvang- en behandelgroepen. Bij de Raad had ze de problematiek niet zo recht in het gezicht hoeven kijken, zegt ze. Hier wel. “Ik werd heel direct geconfronteerd met een heftige doelgroep, ernstige gedragsproblematiek. Daar was ik niet aan gewend. Die jongens zaten tegenover me, ik moest iets met hen – en ik moest nog een heleboel leren. Als een jongere uit zijn plaat ging op de groep, moest ik erbij komen. Het gesprek met hen voeren over die enorme agressie, maar ook over hun depressiviteit. Het waren heftige, leuke en vooral heel kwetsbare jongeren.” Net als de jongeren met wie ze nu werkt bij de Waag. Ze zegt dat ze echt iets heeft met deze doelgroep die heel divers is, niet over een kam te scheren. “Maar er zijn wel overeenkomsten. Het zijn vaak jongeren die vroeg voor zichzelf hebben moeten leren zorgen, om wat voor redenen dan ook. Er is vaak trauma, vaak vroeg-trauma, vaak verlaten ... onafgemaakte schoolcarrières. Deels zijn het jongeren met een licht verstandelijke beperking. Antisociaal, met vastgeroeste overtuigingen over hoe de wereld in elkaar zit. Veel achterdocht en wantrouwen. En negen van de tien willen uiteindelijk alleen maar een huisje-boompje-beestje leven. Er zijn er maar weinig die als toekomstideaal hebben om een harde, doorgewinterde crimineel te worden.”

Buitengesloten

Dust ziet ook dat 'haar' jongeren steeds meer last hebben van discriminatie en racisme. "Ze voelen dat echt meer dan tien jaar geleden. Hierdoor groeit hun wantrouwen tegenover de maatschappij. De samenleving is harder geworden, het politieke klimaat ook. 'Blond met blauwe ogen Hollanders' die steeds meer de Wilders kant kiezen. Allochtone jongeren die zich daardoor extra buitengesloten voelen, zonder een enkele kans in deze samenleving. 'Solliciteren heeft geen nut, want ik word toch niet aangenomen. Het heeft allemaal geen enkele zin.' Ze ervaren een grote machteloosheid en ze hebben een strafblad – dus het feest is compleet. Ze ervaren een soort van hopeloosheid die in hun ogen rechtvaardigt dat ze het criminele pad kiezen."

Rappen

De cognitieve gedragstherapie is de basis van haar manier van behandelen, vertelt ze. "Maar daar alleen red je het niet mee. Cognitieve gedragstherapie is zitten en praten, ook wel een beetje oefeningen doen, maar ik ben ervan overtuigd dat er meer nodig is dan dat. Ik heb geleerd heel veel verschillende technieken te gebruiken. Ik werk met rollenspel, video-opnames terugkijken, filmpjes, muziek ... ik heb zelfs een tijdlang raples gehad van een jongen omdat dit de manier was waarop hij leerde. Hij had moeite met praten en rollenspel, rappen was voor hem wel een manier om zich te uiten. Toen heb ik hem gevraagd om mij raples te geven aan het eind van iedere afspraak. Hij gaf mij opdrachten om rapteksten te schrijven, ik stuurde een beetje op thema, hij schreef dan ook teksten met datzelfde thema. Het gaf hem zelfvertrouwen. Hij kon iets wat ik niet kon. We hebben een groot deel van de behandeling via dat rappen gedaan. Via de teksten raakten we in gesprek. Ik vond rapteksten schrijven best moeilijk, trouwens. Vaak kon ik niet meer dan vier regels schrijven, er moest ook een goed ritme in zitten ... Hij eiste best veel van me!"

Nummer 378

Het allerbelangrijkste is dat er contact ontstaat, zegt Dust. "Als hier een jongen zit met alleen maar afweer, die hier niet wil zijn, die het allemaal belachelijk vindt, die zegt 'ik ben hier onder dwang en als je maar niet denkt dat ik hier iets kom doen, jij bent nummer 378, dus wat ga je me vertellen ... ' dan is mijn enige doel op dat moment dat hij terugkomt. En als hij daarna nog een keer komt, denk ik 'hoera'. Dan is er nog geen contact, maar er is iets van een basis. Als het me lukt om het eerste uur dat hij er is een beetje te weten te komen waar hij zich in het dagelijks leven mee bezig houdt, wat hij oké vindt, waar hij plezier in beleeft – en hij is bereid om me dat te vertellen, dan hebben we een stap naar contact gemaakt."

Ouwehoeren

Ik heb geleerd dat het heel nuttig kan zijn om soms een uur te ouwehoeren met een jongen over brommers of voetbal. Vroeger voelde ik me daar schuldig

over. Nu weet ik dat ik zo na een uur weet hoe iemand leert, hoe iemand problemen aanpakt, of hij dat überhaupt kan. Dat is heel goede diagnostische informatie. Je doet wel degelijk iets als je gericht vragen stelt. Je stuurt, je krijgt informatie, je brengt iets teweeg door aan te sluiten bij hun leefwereld. Bij deze doelgroep is het zo belangrijk oprecht interesse te hebben, je eigen agenda te kunnen laten varen omdat de ander nog echt niet aan je volgende agendapunt toe is, je te verdiepen in hun interesses ... We hebben prachtige protocollen, maar die komen alleen maar aan als je je aanpast aan hoe een jongere het beste leert en ontvangt. Als hier straks een jongen voor een intake komt die van plan is een uur niets te zeggen, kom ik echt niet verder met mijn intakelijstje. Dus dan moet ik iets anders doen.

Met dit soort jongens contact maken is koorddans, zegt ze. "Omdat je op zo'n dunne lijn loopt, kan het steeds twee kanten opgaan. Wat ik doe is hen erkennen, vooral voor het feit dat ze gekomen zijn. Daar geef ik waarde aan. Als ik het verkeerde zeg, is het klaar, doen ze de deur dicht en vertrekken. Dan zie ik hen niet meer terug. De kunst is om in het uur dat ze er zijn, niets verkeerd te zeggen en iets te doen waardoor ze bereid zijn terug te komen. Bij sommigen is dat een compliment geven: wat goed dat je hier bent. Bij anderen is dat net het verkeerde, komt het ongemeend over. Dat voelen ze feilloos aan. Dus ik moet constant 'intunen' om te weten wat ik wel en niet kan doen. Ik peil voortdurend hun reacties."

Truc

"Ik leg altijd uit: 'behandelen is niet iets dat ik doe en jij ondergaat, maar het is samenwerken. We gaan hier alleen maar uitkomen, als we samenwerken. Het gaat alleen maar werken als jij echt het idee hebt dat het over jou gaat, over jouw leven.' Dat is geen truc, daar geloof ik oprecht in. En volgens mij is dat wel de truc, dat je oprecht bent.

Eén van de afspraken die ik altijd meteen aan het begin maak, is dat we elkaar alles mogen vragen en dat je zelf bepaalt of je een antwoord geeft."

Ik leg uit: we kennen elkaar niet. Ik ken jouw grenzen niet. Het kan zijn dat ik dingen vraag of zeg waarvan jij denkt: hoe haalt ze het in haar hoofd. Maar wij kennen elkaar niet, dus ik weet niet waar je grenzen liggen. Dus zeg me dat, dan kan ik daar rekening mee houden. Dat heb ik liever dan dat je het niet zegt en denkt: wat een trut. Naar haar kom ik niet terug. En dit is wederzijds: jij mag mij ook alles vragen en net als jij bepaal ik zelf of ik antwoord kan of wil geven.

Ik zeg ook dat ik het heel gezond vind als hij op bepaalde vragen geen antwoord wil geven. Ik zou ook niet mijn hele ziel en zaligheid bloot leggen bij iemand die ik voor het eerst zie.

Iets van jezelf blootgeven

"Bij deze doelgroep kom je niet weg met wat je op school leert. Op school leer je dat je, als ze jou iets vragen, antwoordt met: waarom wil je dat weten? Of wat denk je zelf?

Ik zie vaak dat beginnende mensen, stagiaires of basispsychologen, als ze met deze doelgroep gaan werken, daar heel ongemakkelijk van worden. Je krijgt heel veel rechtstreekse vragen. Over van alles. Ben je getrouwd, heb je kinderen, hoe denk jij daar over, hoe zou jij dat dan doen ... Je moet niet bang zijn om ook iets van jezelf bloot te geven. Dat is niet specifiek voor veelplegers trouwens, het is karakteristiek voor het werken met adolescenten in het algemeen."

Vroeger gebruikte Dust bij de behandeling van wat jongere jeugd soms een bordspel, om hen sociaal vaardig te maken. Het ging erom elkaar vragen te stellen, ook heel persoonlijke. "Het was een soort ganzenbord, met een dobbelsteen. De vakjes waar je dan op kwam hadden een kleur en correspondeerden met kaartjes. Die gingen over opkomen voor jezelf, assertiviteit ... dan moest de één een vraag stellen aan de ander. Je wordt in de klas uitgescholden, wat zou je doen? Je kreeg een fiche als je een poging deed antwoord te geven. Je kon het spel op twee manieren winnen. Als eerste bij het einde te zijn of de meeste fiches hebben. Die jongeren speelden soms vals, dan ging ik ook vals spelen. Stiekem leerden ze heel veel. En je lacht ongelooflijk veel samen." Ze doet het niet meer, omdat ze de jongere doelgroep bijna niet meer behandelt. "Voor adolescenten is dit veel te kinderachtig."

Ze zijn ook wel eens boos op mij

"Specifiek voor jonge veelplegers is dat ze genadeloos door je heen prikken ... of je meent wat je zegt, hoe stevig je bent. Ik werk veel met jongeren met agressie problematiek, dus die zijn ook wel eens boos op mij. Als ik dan net doe of ik heel rustig ben, terwijl ik dat niet ben en het eigenlijk behoorlijk spannend vind, voelen ze dat. Maar ik zeg nooit: ik word hier onrustig van of onzeker, omdat ik ervan overtuigd ben dat zij niets met die boodschap kunnen. Wat ik wel doe, is zeggen: ik zie dat je boos bent, wat helpt jou op dit moment het beste? Wat zullen we doen? Wil je het hebben over datgene waar je boos over bent? En als dat niet kan, als de boosheid zich op mij richt, probeer ik daar het gesprek over te laten gaan. Het doel is de boosheid te laten zakken. Als dat niet lukt, kunnen we geen gesprek voeren.

Hoe steviger ik ben, hoe gemakkelijker het voor mij is om hun boosheid te hanteren, hoe veiliger het voor hen wordt. Dat is wel kenmerkend voor deze doelgroep: hun agressie komt heel vaak voort uit onzekerheid, angst of onduidelijkheid en als ze merken dat ik het ook niet goed weet, zorgt dat voor nog meer onzekerheid en nog meer geladenheid.

Kiezen

"Antisocialen hebben antisociale oplossingen, anders waren ze niet antisociaal. Ze zijn heel slecht in het genereren van andere oplossingen. Het enige dat erop zit is aansluiting te vinden bij dat egocentrische stuk, dat is van waaruit ze gaan bewegen. De kunst is – en daar zie je heel veel behandelaars mee worstelen – om zo oordeelsvrij mogelijk om te gaan met hun oplossingen. Om bij antisociale keuzes te zeggen: dit is jouw oplossing, ben je je bewust van de gevolgen? 'Ja, daar ben ik me van bewust.' Dan kan je als behandelaar op je kop gaan staan of ze een sociaal wenselijk antwoord laten geven, maar dat gaat niet helpen. Je moet echt dat lange proces ingaan, zodat ze uiteindelijk zelf de nadelen van hun keuzes gaan zien en ervaren. Eindeloos rijtjes voor- en nadelen maken, langzamerhand die andere balans vinden. Wat wil je over twee-en-half jaar, hoe ziet je leven er dan uit? Antwoord is meestal: een auto, een vrouw, kinderen, een diploma, een huis ... Kom je dan nog bij de Waag? Nee. Moet je nog wel eens naar de rechtbank? Nee. Kom je nog bij de reclassering? Nee. Heb je nog politiecontacten? Nee.

Daar maak ik iets heel groots van, ik laat hem staan, ik ga ook staan, zet dat doel ergens achterin de kamer en trek een denkbeeldige lijn naar waar hij nu staat. Dan zeg ik: de keuzes die je vandaag maakt, gaan ervoor zorgen dat je dichterbij je doelen komt of er verder vandaan raakt. Soms sla je een zijpad in waardoor je die doelen niet eens meer ziet. Dus het is goed dat je jezelf de vraag stelt: gaat deze oplossing mij dichterbij mijn doelen brengen of verder ervan af? Als je die antisociale oplossing kiest, ben je dan bereid om de consequenties daarvan te nemen? Ben je bereid om het risico te nemen dat iemand aangifte tegen je doet? Wat is belangrijker, die gast in elkaar slaan of je toekomst? Soms gaan ze dan voor het eerst in hun leven ervaren dat ze invloed hebben, dat ze kunnen kiezen."

Vrouw zijn

Dust weet niet of het een rol speelt, dat ze een vrouw is. Dat ligt niet zo eenduidig, zegt ze. "Er zijn jongens die echt een man nodig hebben, omdat ze die altijd hebben gemist. Als alle hulpverleners om hen heen vrouwen zijn en hun netwerk ook alleen uit vrouwen bestaat: moeders, zussen, oma's, tantes ... Als er geen vader of oom of voetbaltrainer of kickboks coach is, dan gun ik ze echt een man. Een mannelijk rolmodel. Helaas zijn die er te weinig in de hulpverlening. Soms vind ik het oprecht jammer dat ik de zoveelste vrouw ben en mijn vrouwelijke perspectief meeneem. Ik kan nooit een mannelijk rolmodel worden. Ik kan een rolmodel zijn als volwassene, als mens met langere levenservaring, maar niet als man.

Ik heb ook wel eens jongens behandeld die forse zedendelicten hadden gepleegd, die in het contact met mij grensoverschrijdend waren. Dat is dan wel onhandig, maar in zo'n geval gebruik ik dat als een leerpunt. Verder heb ik er weinig last van dat ik een vrouw ben en is het zelden een issue."

Morrelen aan overtuigingen

Op de vraag of ze ook een rolmodel kan zijn in maatschappelijke zin, of ze misschien kan laten zien dat niet iedereen in de maatschappij hen uitsluit en discrimineert, zegt ze dat dat ongelofelijk ingewikkeld ligt. "Waarschijnlijk heb je daar heel lang voor nodig. En ik weet niet of ik die andere stem, die andere kant van de maatschappij voldoende kan vertegenwoordigen. Ik ben een blanke vrouw, ik ervaar niet wat zij ervaren. Ik probeer wel om hun overtuigingen een beetje aan het wankelen te krijgen. En ik probeer hen een andere ervaring met een hulpverlener te bieden. Pas na een hele tijd kunnen ze dan misschien de mogelijkheid toelaten dat niet alle Hollanders discriminerend zijn ... de mogelijkheid toelaten dat iemand een opmerking misschien iets anders heeft bedoeld dan hoe zij het hebben begrepen. Maar nogmaals, het heeft heel lang tijd nodig voor je mag morrelen aan hun overtuigingen."

Drijfveer

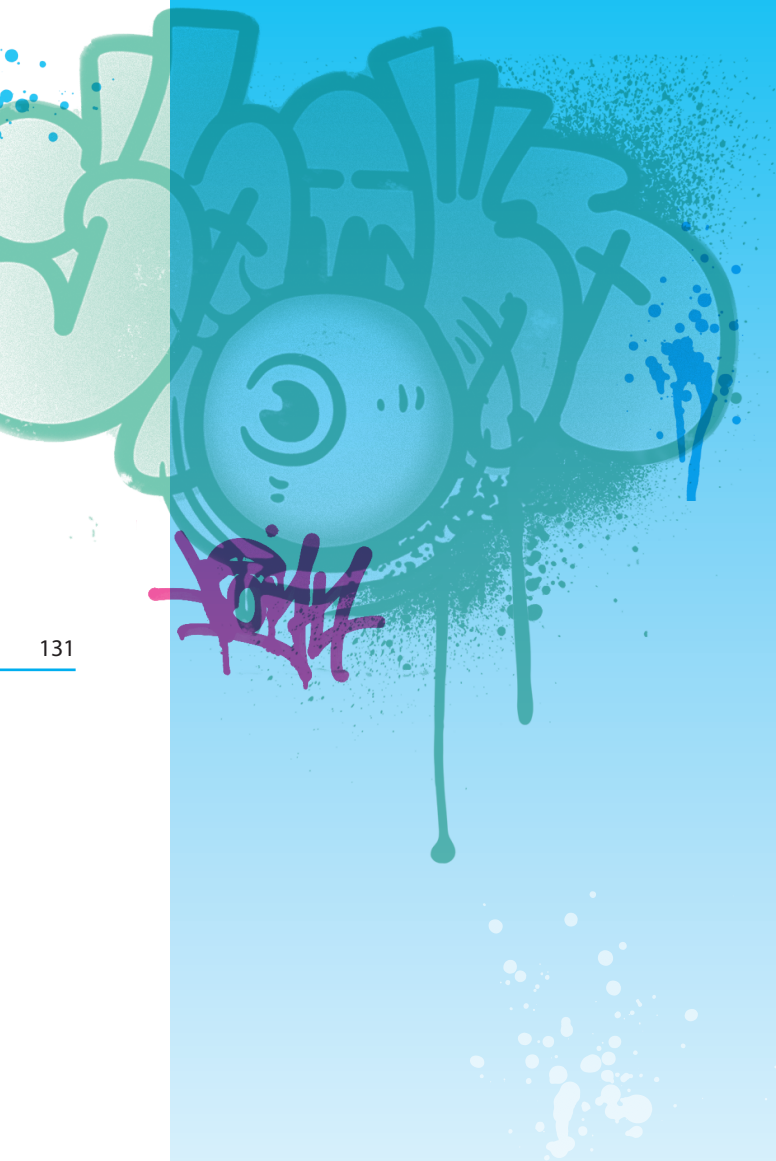
"Je vindt dit werk helemaal leuk of helemaal niet, een middenweg is er niet. Mijn drijfveer is tweeledig. In de eerste plaats de maatschappij veiliger maken – er zitten echt heel gevaarlijke jongens bij. Maar er zit ook een enorme uitdaging in deze doelgroep. Naarmate ik dit vak langer doe, vind ik de meest ingewikkelde jongens het leukst om mee te werken. Ik vind het echt geweldig als het me lukt om een samenwerking tot stand te brengen met zo'n jongen die zijn mond niet wil open doen."

Dat wederzijdse respect is zo ongelofelijk belangrijk ...

Het was in de justitiële jeugdinrichting waar ik werkte. Er was daar een jongen die niet met mij in gesprek wilde. Dus ik ging naar zijn kamer. Ik ging zijn kamer niet in en vroeg: mag ik binnen komen? Daar gaf hij geen antwoord op. Dus kon ik niet binnen komen. Daar stond ik, op de gang. En hij in zijn kamer. Ik ging niet weg, ik bleef op de drempel staan, vroeg hoe het met hem was, hoe het kwam dat hij niet naar mij toe gekomen was. Ik zei dat ik me daar wat zorgen over had gemaakt, dat ik graag wilde weten wat er aan de hand was. Aan het eind van dat gesprek, het duurde een kwartier of zo, kreeg ik een hand van hem. Dan heb ik zó veel bereikt! Dan heb ik zó hard gewerkt, alles toegepast wat ik aan vaardigheden en kennis in huis heb. Dan ben ik echt aan het koorddans!

"Als het me lukt om iets van vertrouwen of minder wantrouwen bij een jongere te bewerkstelligen, als hij zich veilig genoeg voelt om dingen aan me te vertellen, dan gebeurt er iets heel bijzonders. Ik word er soms wel nerveus van, juist omdat ik zo zorgvuldig moet zijn. Maar als het lukt, geeft het een ongelofelijk goed gevoel ze een stap verder gebracht te hebben."

Nawoord



Graag wil ik, als schrijver, als degene die alle indrukken heeft opgedaan en verwerkt, eindigen met een persoonlijke noot. Een korte reflectie op de inhoud van het boek. Ik kies voor een paar thema's die me boeien en raken.

Buiten spel staan

Terugkijkend, valt me op dat het boek een duidelijk verhaal vertelt over de onverbondenheid van jonge veelplegers. Verhard, antisociaal, met de rug naar de maatschappij: dat cluster van begrippen dat zo sterk geassocieerd is met deze doelgroep, krijgt in het licht van die onverbondenheid meer betekenis. Wat er gebeurt met iemand die vaak te maken krijgt met uitsluiting en afwijzing, wordt navolgbaar en is beter te begrijpen. Dat begint met de impact van al op heel jonge leeftijd op jezelf teruggeworpen worden (de gestoorde hechting en de schema's van onverbondenheid en afwijzing die Jongman bij deze jongens ziet). De impact van onveiligheid, een veilige bedding missen, vertrouwen missen. Dan het maatschappelijk uitgesloten raken, door mislukte schoolcarrières vooral, maar ook door gebreken in de sociaal emotionele ontwikkeling. Waardoor omgang met anderen in het sociale verkeer gepaard gaat met botsing, onbegrip en afwijzing. De straatcultuur die verharding en je schrap moeten zetten alleen maar versterkt, waar macht en geweld de boventoon voeren, waar kwetsbaarheid gevaarlijk is.

Als ik deze puzzelstukken zo in elkaar schuif, verschijnt inderdaad het portret van de autonome jongen, die zich niets laat vertellen, die een harnas om zichzelf heeft gelegd, een hard bolwerk is geworden. Ergens ook wel dapper. Een vechter. In ieder geval een overlever. En iemand die zich in zichzelf heeft opgesloten, of in zichzelf opgesloten is geraakt. Iemand die weinig toegangspoorten ziet, tot mensen, tot de maatschappij. En ja, dat is eenzaam. En ja, criminaliteit, het plegen van delicten, lijkt zo in zekere zin een begrijpelijke stap. Als iedereen je vijand is, of tegen je, dan lijkt alles geoorloofd. Extreem geschetst. Dat is onverbondenheid. Buiten spel staan.

Binnenwerk

Opgesloten in een binnenwereld van gedachten, overtuigingen, onderdrukte gevoelens ... Een vat waar de gevoelsdruk zo kan oplopen, dat het ontploft. Woede. Agressie. Geen regulatie. Ook dat beeld heb ik overgehouden uit de gesprekken. Als je opgesloten zit in je eigen wereld, kan je de wereld om je heen alleen maar ervaren zoals het aan de binnenkant voelt. Dan is de buitenwereld niets meer dan een weerspiegeling van de binnenwereld, dus er valt niets nieuws, geen ander gezichtspunt te halen. Dat heeft iets heel claustrofobisch. Een spiegelpaleis. Daar, aan die binnenkant moet 'het werk' dus gedaan worden. Maar de binnenwereld is kwetsbaar, dat is privé terrein, om dat te mogen betreden moet je vriend zijn, geen vijand. Moet je veilig zijn. Het werk aan de binnenkant vind ik fascinerend. Het werk dat behandelaar en jonge veelpleger samen moeten verrichten. En hoe je dat precies doet, daar lees je niet zo vaak over. Sleutelen aan cognities, contact maken met angst,

pijn en woede, eigen (on)vermogen leren onderkennen, is een kunst. Leren 'mentaliseren' ook – wat zoveel betekent als jezelf overstijgen, leren dat een ander 'anders' is, niet per definitie denkt of voelt zoals jijzelf. Een bijzonder en vooral 'openend' begrip, dat mentaliseren.

Zoals Jongman – proberend, suggererend, checkend – gevoelens, gedachten en gedrag gaat benoemen voor die jongens, gaat voorspellen wat er zal gebeuren, moet toch ook confronterend zijn. En tegelijkertijd is hij daarmee een weg naar binnen aan het vinden – en dus een verbinding van binnen naar buiten aan het maken.

Vertegenwoordigers van de maatschappij

Een derde, krachtig beeld dat uit het boek naar voren komt, is wat mij betreft het beeld van de professional als vertegenwoordiger van de maatschappij. De professional, dat is de behandelaar, de begeleider, de regisseur, de wijkagent, de re-integratie consulent, de mentor van een woonproject – en dat zijn al die andere professionals die te maken hebben met jonge veelplegers. Nino (in het portret van een voormalig veelpleger) benoemde deze rol expliciet zo, maar ik lees het ook in de andere portretten.

Het is niet mis wat in handen van deze professionals ligt. Zij zijn – als vertegenwoordigers van de maatschappij – rolmodel en tegelijkertijd het 'oefenmateriaal' voor de jonge veelplegers. Zij representeren de waarden en omgangsvormen van de maatschappij, de houding en cultuur. En zij moeten de verbinding met de maatschappij weer mogelijk proberen te maken, in eerste instantie via zichzelf. Zij zijn het die als eerste het contact (weer) moeten maken, zichzelf in dat contact moeten laten zien, het vermogen zo'n jongen echt te raken moeten hebben, uithoudingsvermogen ook, 'stalker' zijn, zoals de professional het in één van de portretten treffend benoemt. Deze professionals doen 'binnenwerk' (vooral de behandelaars), maar ook het 'buitenwerk' is belangrijk: meegaan naar sollicitatiegesprekken, helpen met een uitkering, helpen met terug naar school gaan of werk vinden ... Meestal zijn zij een van de weinige werkelijk verbindende schakels die een jongen met de maatschappij heeft, soms de enige. Dat is toch wel iets om bij stil te staan.

Alle professionals in dit boek proberen op verschillende manieren het wij-zij gevoel enigszins op te heffen, of dat in ieder geval niet te versterken. Dat vraagt veel bewustzijn, alert zijn op verborgen signalen van afwijzing, ook het opschorten van het oordeel. Het wij-zij gevoel is niet alleen het gevoel van jonge veelplegers, zegt een van de professionals, het zit net zo goed bij onszelf. Dat is een kernachtig inzicht. Het laat zien hoe gemakkelijk het wij-zij denken zichzelf versterkt en herhaalt. Ik realiseer me dat dit boek ook een pleidooi voor inclusie is.

De minst gehoorde stem

Wat betekent dit verhaal over insluiten en verbinding maken in de context van toenemende polarisering in de maatschappij, radicalisering ook? De simpele

gedachte is: als er geen verbindingen gemaakt kunnen worden, 'de ander' niet gezien, niet vertrouwd, laat staan gewaardeerd wordt, er niet bij mag horen, dan kan hij alleen maar verder afdrijven, gevaarlijker worden, harder gaan vechten. En wordt het bolwerk dat hij om zich heen bouwt alleen maar ondoordringbaarder. Tegelijkertijd plegen deze jongens delicten, ook heftige, gewelddadige, wat beslist niet toelaatbaar is. Maar we weten ook dat opsluiten niet een echte oplossing is, sterker: in de gevangenis worden meer criminelen geboren dan dat er verdwijnen. Bovendien: deze jongens zijn te jong om 'bij het vuilnis gezet' te worden. Ze hebben nog een heel leven voor zich. Dit raakt het aloude dilemma: straffen of helpen? Gaat het om gemankeerde jongens die niet anders kunnen of om gevaarlijke jongens die niet anders willen?

In dit boek (ook in dit boek) wordt inzichtelijk waarom een harde, disciplinerende aanpak averechts werkt, doel voorbij schiet. Die versterkt namelijk vooral de negatieve, destructieve kanten van deze jongens: het wantrouwen, alleen op jezelf vertrouwen, het vechten tegen, de trauma's – en is niet in staat tot repareren.

Jezus is de minst gehoorde stem in het strafstelsel, zei Nino (in het portret van een voormalig veelpleger). Daar moest ik wel even over nadenken, er ligt een radicale gedachte in vervat. Liefde. Vergeving. Poeh, dat zijn grote woorden. Is het waar dat alleen door liefde, compassie is misschien een beter woord, door een houding van 'limited reparenting', een zekere 'heling' mogelijk is? Dat durven zien, is een grote stap. Die regelmatig óók zal aanvoelen als een sprong in het duister. Een sprong die, daar getuigen de verhalen in dit boek van, vastberaden en koersvast genomen moet worden.

Samenspel

Ik denk dat het boek duidelijk maakt hoe vanuit die basishouding van compassie, een goed samenspel tussen zorg en straf vorm kan krijgen. Tussen helpen en confronteren. Tussen verbinden en grenzen stellen. Er kan alleen iets veranderen, als er ook druk gezet kan worden. Het eeuwige samenspel van de zachte en de harde hand. De symbolische moeder en vader. Soms in één persoon verenigd, soms verdeeld over verschillende partners. Die elkaar moeten begrijpen en respecteren.

Tegelijkertijd is een wenkend perspectief voor deze jongens essentieel om te veranderen: een reëel, maatschappelijk toekomstperspectief. En dat ligt niet zomaar binnen handbereik. Hoe zo'n perspectief te vinden en stap voor stap op te bouwen, is nog een onderwerp op zichzelf, een vak apart. Dit boek vertelt vooral over het voorwerk hiertoe: hoe het allemaal moet beginnen met geloof dat verandering mogelijk is, geloof en vertrouwen in betere tijden.

Strategieën om het vol te houden

Een laatste thema: de grote intensiteit, verantwoordelijkheid en persoonlijke inzet die dit werk vraagt. Is dat allemaal niet een beetje veel gevraagd van

een behandelaar, een hulpverlener? Hoe te voorkomen dat die uitgehold raakt, zichzelf verliest?

Ik zie verschillende strategieën. Een jeugdhulpverlener (in het portret 'Iemand raken') die zich als mens laat raken door het wel en wee van deze jongens, maar zichzelf beschermt door zich niet persoonlijk te laten raken. En onder-tussen veel leert, ook over zichzelf, door met deze jongens te werken. Een re-integratie consulent (in 'Stalker') die diepe voldoening vindt als ze uiteindelijk 'dichtbij' zo'n moeilijk benaderbare jongen mag komen – en daar met humor en relativering mee omgaat. Een behandelaar ('Koordddansen') die bijna een sport maakt van veel kleine stappen zetten in het behandelproces, daar op-recht blij van wordt. Een strenge doch rechtvaardige wijkagent ('Lange Ton') die met veel compassie aanspreekt op straat, grenzen stelt – en zich zijn eigen jeugd op straat herinnert. En ik zie een Jongman die zijn betrokkenheid om elf uur 's avonds 'uit' kan zetten en die gevoed wordt door zijn nieuwsgierigheid:

Je kunt dit werk eigenlijk alleen maar volhouden als je ongelofelijk nieuws-gierig bent naar deze doelgroep, naar de onderstroom, naar wat hen beweegt en hoe je daar beweging in kunt krijgen. Want daar gaat het om: kan je maken dat ze het echt aandurven om te veranderen, iets nieuws uit te proberen? Meestal zitten deze jongens enorm vast. Ze zijn bang om iets nieuws aan te gaan omdat ze zo bang zijn dat het mislukt.

Colofon

Correctie tekst: Marjan Wilbrink (DSP-groep)

Ontwerp en beeld: [Greetje de Graaff](#) / [Anna-Christina de Wit](#)

Beeld omslag: Shutterstock, Dreamstime (bewerkt)

Drukwerk: Xerox/OBT, Den Haag

Oktober 2016

Reacties op de inhoud van dit boek stellen we op prijs.

Stuur een email naar kschaafsma@dsp-groep.nl

